

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Diplomová práce

2020

Monika Hubeňáková

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Monika Hubeňáková

**Role investigativní žurnalistiky
v demokratické společnosti na příkladu
Güntera Wallraffa**

Diplomová práce

Praha 2020

Autor práce: **Monika Hubeňáková**

Vedoucí práce: **PhDr. Václav Šmidrkal, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2020

Bibliografický záznam

HUBEŇÁKOVÁ, Monika. *Role investigativní žurnalistiky v demokratické společnosti na příkladu Güntera Wallraffa*. Praha, 2020. 75 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Václav Šmidrkal, Ph.D.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá tématem investigativní žurnalistiky v demokratické společnosti, a to na příkladu Güntera Wallraffa, průkopníka německých investigativních žurnalistů. Jeho práce a metody jsou kontroverzní a zpochybňované, a proto jsem se zaměřila na to, jaké etické a legální překážky jeho dvě vybraná díla musela překonat. Zvolila jsem dvě reportáže – *Informationen aus dem Hinterland* a *Ganz unten*, ze sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století a sledovala jsem, čím byla tato díla důležitá pro dobu, ve které vznikla, jaké změny přinesla a v čem byla problematická. Obě reportáže byly natočeny skrytou kamerou, a proto nebyly nejprve veřejností přijímány, po rozhodnutí Spolkového ústavního soudu však byla metoda rešerše za pomoci skryté kamery, pokud vede k odhalování nesprávností, právně uznána. Pro zodpovězení výzkumných otázek jsem pracovala s dobovými archivními články a sekundární literaturou. Konkrétní informace z článků jsem propojila s poznatky ze sekundární literatury. Rekonstruovala jsem spojující linku mezi oběma díly, pojícím motivem celé práce byla žurnalistika jako čtvrtá moc ve státě, která zajišťuje dodržování lidských práv a svobod a podílí se tak na udržování demokratické společnosti.

Abstract

This diploma thesis deals with the topic of investigative journalism in a democratic society, on the example of Günter Wallraff, a pioneer of German investigative journalists. His work and methods are controversial and questioned, so I focused on what ethical and legal obstacles his two selected works had to overcome. I chose two reports - *Informationen aus dem Hinterland* and *Ganz unten*, from the seventies

and eighties of the twentieth century. Both reports were filmed with a hidden camera and were therefore not accepted by the public at first, but after the Federal Constitutional Court's decision, the hidden camera search method was just recognized if it leads to the detection of misstatements. To answer the research questions, I worked with period archival articles and secondary literature. I have connected concrete information from the articles with the knowledge from secondary literature. Reconstructing the link between the two works, the motive of the whole work was journalism as the fourth power in the state, which ensures respect for human rights and freedoms and thus contributes to the maintenance of a democratic society.

Klíčová slova

investigativní žurnalistika, svoboda slova, etika, Günter Wallraff, dokument, demokracie, skrytá kamera

Keywords

investigative journalism, freedom of speech, ethics, Günter Wallraff, document, democracy, hidden camera

Title

The Role of Investigative Journalism in a Democratic Society on the Example of Günter Wallraff

Rozsah práce: 129 089

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 2. 1. 2020

Monika Hubeňáková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce PhDr. Václavu Šmidrkalovi, Ph.D. za jeho cenné rady a pomoc při tvorbě práce. Chtěla bych poděkovat také svým nejbližším za jejich podporu během psaní práce až do jejího odevzdání.

ZÁVĚREČNÉ TEZE MAGISTERSKÉ PRÁCE NMTS

Závěrečné teze student odevzdává ke konci Diplomního semináře III jako součást magisterské práce a tyto teze jsou spolu s odevzdáním magisterské práce do SIS předpokladem udělení zápočtu za tento seminář.

Jméno:

Monika Hubeňáková

E-mail:

monika.hubenakova@seznam.cz

Specializace (uved'te zkratkou)*:

NMTS, NRS

Semestr a školní rok zahájení práce:

ZS 2017

Semestr a školní rok ukončení práce:

ZS 2019

Vedoucí diplomového semináře:

PhDr. Miroslav Kunštát, Ph.D.

Vedoucí práce:

PhDr. Václav Šmidrkal, Ph.D.

Název práce:

Role investigativní žurnalistiky v demokratické společnosti na příkladu Güntera Wallraffa

Charakteristika tématu práce (max 10 řádek):

Diplomová práce se zabývá tématem investigativní žurnalistiky v demokratické společnosti, a to na příkladu Güntera Wallraffa, průkopníka německých investigativních žurnalistů. Jeho práce a metody jsou kontroverzní a zpochybňované, a proto jsem se zaměřila na to, jaké etické a legální překážky jeho dvě vybraná díla musela překonat. Zvolila jsem dvě reportáže – Der Aufmacher/Informationen aus dem Hinterland. Der Mann der bei Bild Hans Esser war a Ganz unten, ze sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století a sledovala jsem, čím byla tato díla důležitá pro dobu, ve které vznikla, jaké změny přinesla a v čem byla problematická. Rekonstruovala jsem spojující linku mezi oběma díly, pojícím motivem celé práce byla žurnalistika jako čtvrtá moc ve státě, která zajišťuje dodržování lidských práv a svobod a podílí se tak na udržování demokratické společnosti.

Vývoj tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Upustila jsem od původního tématu tolerance Němců vůči cizincům po roce 1990 a srovnání politické úrovně se zobrazením ve filmech od Güntera Wallraffa. Zaměřila jsem se na roli a vývoj investigativního žurnalismu v Německu na příkladu Güntera Wallraffa. Změnila jsem také zkoumané časové období, v práci jsem se věnovala sedmdesátým a osmdesátým letům dvacátého století v tehdejší Spolkové republice Německo. Stejně jako v původním zadání projektu jsem popsala biografii Güntera Wallraffa a jeho investigativní činnost. Analyzovala jsem však jiná díla, než jsem původně zamýšlela, a to reportáže Der Aufmacher/Informationen aus dem Hinterland. Der Mann, der bei Bild Hans Esser war a Ganz unten a jejich přínos pro investigativní žurnalistiku jako čtvrtou moc ve státě.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

Úvod

Cíl práce

Metodologický postup

Analýza pramenů a literatury

Struktura práce

1. Teoretická část

1.1 Vztah žurnalistiky a společnosti

1.2 Investigativní žurnalistika   1.2.1 Investigativní žurnalistika v Německu   1.3 Svoboda slova a její chápání v Německu   1.4 Dokument   2. Kontext   2.1 Günter Wallraff - biografie   2.2 Wallraffovy metody   3. Analýza děl   3.1 Der Aufmacher/Informationen aus dem Hinterland. Günter Wallraff - Der Mann, der bei Bild Hans Esser war   3.1.1 Interpretace děje   3.1.2 Rok 1968 a kritika nakladatelství Springer   3.1.3 Reakce společnosti   3.2 Ganz unten   3.2.1 Interpretace děje   3.2.2 80. léta ve Spolkové republice Německo   3.2.3 Reakce společnosti   3.3 Hranice investigativní žurnalistiky   Závěr

Hlavní výsledky práce (max. 10 řádek):

Günter Wallraff byl a stále je kontroverzní postavou německé společnosti, což dokazovaly debaty okolo jeho děl a jeho minulosti. Svými díly se trefil do mainstreamového smýšlení společnosti, která byla ovlivněná kontextem dobových událostí. Jeho novátorská metoda a velká témata, která byla ve společnosti přítomná, v tomto případě nakladatelství Springer a zahraniční pracovníci, zajistily úspěch jeho děl. Obě reportáže byly problematické pro přijetí veřejností, neboť byly natočeny skrytou kamerou bez souhlasu filmovaných osob, což bylo neetické. Odhalily však přestupky a vedly ke zlepšení podmínek demokratické společnosti. Z pohledu investigativní žurnalistiky byla díla důležitá v tom, že se díky nim staly legitimními nové metody výzkumu, a to použití skryté kamery a změna identity ve prospěch veřejného zájmu společnosti.

Prameny a literatura (výběr nejpodstatnějších):

Denis McQuail, *Žurnalistika a společnost* (Nakladatelství Karolinum: Praha, 2016).

Wolfgang Donsbach, *Legitimationsprobleme des Journalismus* (Freiburg, München: Verlag Karl Alber, 1982).

Karen Sanders, *Ethics & journalism* (London: Sage, 2003).

Manfred Redelfs, „Recherche mit Hindernissen: Investigativer Journalismus in Deutschland und den USA“ in Wolfgang R. Langenbucher, *Die Kommunikationsfreiheit der Gesellschaft. Die demokratischen Funktionen eines Grundrechts* (Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2003).

Brooke Kroeger, *Undercover Reporting. The Truth About Deception* (Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 2012).

Hans Bessermann, *Der Fall Günter Wallraff*, (Mainz: Hase & Koehler, 1979).

Ulla Hahn und Michael Töteberg, *Günter Wallraff*, (München: Beck, 1979).

Bill Nichols, *Úvod do dokumentárního filmu* (Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2010).

Robert Schändlinger, *Dokumentarfilm und Sozialwissenschaften. Der filmdokumentarische Blick als sozialwissenschaftlicher Empirietyp* (Stuttgart: 1994).

Reinhard Dithmar, *Günter Wallraffs Industriereportagen*, (Kronberg: Scriptor Verlag, 1973).

Bodo Rollka, *Die Reise ins Souterrain: Notizen zur Strategie des aufklärerischen Erfolgs: Eugéne Sues „Geheimnisse von Paris“ und Günter Wallraffs „Ganz unten“* (Berlin: Das Arsenal, 1987).

Frank Berger, *Thyssen gegen Wallraff oder: Bericht über den Versuche einen Autor durch Prozesse und Rufmord zum Schweigen zu bringen: (Chronik einer politischen Affäre)*

(Göttingen: Steidl, 1988).
„Günter Wallraff“, Günter Wallraff Homepage, <https://www.guenter-wallraff.com> (staženo 9. 7. 2019).

Julia Eichhoff, *Investigativer Journalismus aus verfassungsrechtlicher Sicht*, (Tübingen: Mohr Siebeck, 2010).

Etika výzkumu:**

Jazyk práce:
český

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí diplomového semináře		
Vedoucí specializace		
Garant programu		

* BAS – Balkánská a středoevropská studia; ES – Evropská studia; NRS – Německá a rakouská studia; RES – Ruská a eurasijská studia; SAS – Severoamerická studia; ZES – Západoevropská studia.

** Pokud je to relevantní, tj. vyžaduje to charakter výzkumu (nebo jeho zadavatel), data, s nimiž pracujete, nebo osobní bezpečnost vaše či dalších účastníků výzkumu, vysvětlete, jak zajistíte dodržení, resp. splnění těchto etických aspektů výzkumu: 1) informovaný souhlas s účastí na výzkumu, 2) dobrovolná účast na výzkumu, 3) důvěrnost a anonymita zdrojů, 4) bezpečný výzkum (nikomu nevznikne újma).

Obsah

Úvod	1
Cíl práce.....	3
Metodologický postup	4
Analýza pramenů a literatury	5
Struktura práce	8
1. Teoretická část.....	9
1.1 Vztah žurnalistiky a společnosti.....	9
1.2 Investigativní žurnalistika	13
1.2.1 Investigativní žurnalistika v Německu.....	15
1.3 Svoboda slova a její chápání v Německu	20
1.4 Dokument.....	22
2. Kontext.....	25
2.1 Günter Wallraff - biografie	25
2.2 Wallraffovy metody	28
3. Analýza děl.....	33
3.1 Der Aufmacher/Informationen aus dem Hinterland. Günter Wallraff - Der Mann, der bei Bild Hans Esser war	33
3.1.1 Interpretace děje	33
3.1.2 Rok 1968 a kritika nakladatelství Springer	35
3.1.3 Reakce společnosti	38
3.2 Ganz unten.....	44
3.2.1 Interpretace děje	44
3.2.2 80. léta v tehdejší Spolkové republice Německo	48
3.2.3 Reakce společnosti	50
3.3 Hranice investigativní žurnalistiky	54
Závěr.....	57
Summary.....	59

Prameny a literatura:	61
Primární zdroje	61
Sekundární zdroje	63
Internetové zdroje	69
Přílohy:	72
Wallraffova bibliografie	72
Wallraffova filmografie	74
Wallraffova získaná ocenění	75

Úvod

„Man muss sich verkleiden, um die Gesellschaft zu demaskieren, muss täuschen und sich verstellen, um die Wahrheit herauszufinden.“¹

Žurnalistika plní v demokratické společnosti důležitou roli, je čtvrtou mocí ve státě, která podporuje dodržování demokratických zásad ve společnosti. Těmi jsou v souvislosti s žurnalistikou právo občanů na včasné, pravdivé a nezkreslené informace. Žurnalistika je médiem veřejného projevu, které všem občanům poskytuje stejné informace a oni si tak mohou na základě svého svobodného rozhodnutí utvářet vlastní názory.² V investigativní žurnalistice reportéři zkoumají dané téma více do hloubky, jedním případem se mohou zabývat až několik měsíců. Investigativní žurnalistika má za cíl odkrývat pravdu, k čemuž využívá dosud nezveřejněné informace, které zveřejňuje ve veřejném zájmu.

Jedním z průkopníků investigativní žurnalistiky sedmdesátých let dvacátého století v tehdejší Spolkové republice Německo byl Günter Wallraff, jehož pracovní metody mu přinesly kritiku i ocenění. Pro svoji práci jsem si jej vybrala právě pro kontroverzní metody, které používal a používá. Díky nim se dostával k informacím, které by jinak zůstaly veřejnosti skryté. Podílel se na utváření mezí investigativní žurnalistiky a etiky, které jsem v této práci zkoumala ve dvou vybraných dílech.

Günter Wallraff zpracoval aktuální společenská témata investigativní metodou, při které měnil svou identitu a přizpůsoboval se prostředí, které následně z pozice pozorovatele v přestrojení aktivně popisoval a komentoval. Wallraff natáčel skrytou kamerou, bez vědomí a souhlasu filmovaných osob, a proto se jeho pracovní metoda jevila jako neetická a sporná. Zaměřoval se přitom na nelegální či neetické chování a porušování pravidel. Použití této metody bylo kritizováno postiženými osobami a společnostmi za porušení jejich osobních práv nebo obchodního tajemství.

Ve své diplomové práci jsem se zaměřila na dvě Wallraffova významná díla, knihy *Der Aufmacher. Der Mann, der bei Bild Hans Esser war* a *Ganz unten* a dokumentární filmy *Informationen aus dem Hinterland* a *Ganz unten* pojednávající

¹ Günter Wallraff, předmluva k *Ganz unten*, (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1985).; „Musíte se přestrojit, abyste odhalili společnost, musíte klamat a předstírat, abyste zjistili pravdu.“, překlad M. H.

² Denis McQuail, *Žurnalistika a společnost* (Nakladatelství Karolinum: Praha, 2016), 25.

o stejných tématech. Obě díla vznikla paralelně v knižní i filmové podobě, neboť Wallraff chtěl zacílit na co největší množství lidí a sdělit jim do té doby neznámé informace. Nevěnovala jsem se detailně obsahu děl a jejich ztvárnění, zajímalo mě však, jak díla působila na německou společnost a jak na nich lze ukázat, kde byly hranice investigativní žurnalistiky. Tyto dvě reportáže jsem si vybrala proto, že měly největší dopad z hlediska použití skryté kamery v investigativní žurnalistice a z důvodu, že se u druhého díla jednalo o Wallraffovu nejčtenější knihu a nejznámější film. Obě reportáže se pojily s dobou sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století. Zároveň byly obě společnostmi hodně debatovány, zdůrazňovaly osud jednotlivce, spojovala je antikapitalistická sociální kritika. Nedostatek zastoupení těchto témat v již zavedených médiích vedl ke vzniku nových sociálních hnutí a i v umění existovala touha po jejich zpracování.

Zaměřila jsem se na knižní i filmovou podobu obou děl, neboť jejich přijetí ve společnosti bylo vázáno na obě média. Díla byla vydávána ve velkém nákladu a v mnoha překladech. Kniha *Der Aufmacher* bylo během prvních deseti let do roku 1987 prodáno 650 000 exemplářů.³ *Ganz unten* bylo v německojazyčné verzi dosud prodáno na 5 milionů výtisků a kniha byla přeložena do třiceti osmi jazyků.⁴

Díla dále spojuje to, že oba filmy byly nejprve staženy z vysílání. *Informationen aus dem Hinterland* byl v roce 1977 stažen z vysílání televizní stanicí Westdeutscher Rundfunk (WDR). Druhý film *Ganz unten* nebyl vysílán televizí ARD v roce 1986, jak bylo původně plánováno, a úředníci Oddělení pro státní ochranu a tiskové delikty také následně zabavili filmový materiál kvůli přezkoumání podezření ohledně sestřihání rozhovorů s podnikatelem Vogelem. Popis praktik průmyslových koncernů a médií za použití skryté kamery vyvolal žaloby, neboť získání informací touto metodou bylo považováno za nelegální a neetické. Soudně byla řešena knižní podoba *Informationen aus dem Hinterland*, přičemž se jednalo o spor s koncernem Springer, který vedl nakonec až ke Spolkovému ústavnímu soudu. V případě filmu *Ganz unten* probíhal soudní proces s koncernem Thyssen. Oba filmy však byly nakonec vysílány a knihy zůstaly v oběhu.

Díla byla sice napadena a soudně řešena, jejich přínos pro společnost však byl

³ „Wallraff: „Ich verlange einen Tintentest““, Spiegel online, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13525107.html> (staženo 15. 8. 2019).

⁴ „Ganz unten: Mit einer Dokumentation der Folgen“, Amazon.de, <https://www.amazon.de/Ganz-unten-einer-Dokumentation-Folgen/dp/3462019244> (staženo 15. 8. 2019).

velký. Přispěla totiž ke změně pravidel ve společnosti. Klíčové u *Informationen aus dem Hinterland* bylo, že reportáž přispěla k uznání použití skryté kamery v investigativní žurnalistice, pokud vede k odhalení nelegálních či neetických závažných přestupků. Reportáž byla součástí společenské debaty sedmdesátých let o reformě společenských norem, mezi jejíž požadavky se řadily větší důraz na práva jednotlivce a dodržování základních lidských svobod. V této době byla zakládána nová sociální hnutí a kritizován bulvární tisk. Německá společnost vzdorovala vlivným elitám, a právě deník *Bild-Zeitung* svým velkým nákladem ovlivňoval veřejné mínění velké části obyvatelstva. Dílo *Ganz unten* se věnovalo tématu zahraničních pracovníků v Německu. Jeho úspěch dokládá počet prodaných výtisků a překladů do cizích jazyků. Hospodářská krize a nárůst počtu žadatelů o azyl v 70. a 80. letech dvacátého století vyvolaly vysoce politizovanou debatu o „cizinecké politice“ a zpřísnění podmínek pobytu cizinců. Kniha i stejnojmenný film měly reálný dopad, díky nim se změnily pracovní podmínky zahraničních námezdních pracovníků. Nejdůležitějšími změnami, které mělo za následek zveřejnění reportáže, bylo zrušení 16-24 hodinových směn, zavedení roušek pro cizince a umožnění stálého zaměstnání zahraničních pracovníků.

Vyvstává tak otázka, s jakými etickými a právními hranicemi se díla potýkala a co se díky takto zjištěným informacím ve společnosti změnilo.

Cíl práce

Práce si kladla za cíl zjistit, s jakými etickými a právními hranicemi se obě vybraná díla potýkala, a jaké přinesla reakce. Zaměřila jsem se na debatu o legitimitě použití této metody a její přijetí společností. Časově jsem se soustředila na dobu sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století, tedy dobu vzniku obou filmů. Teritoriálně byla práce zaměřená na tehdejší Spolkovou republiku Německo, ve které díla vznikla. Hlavní otázky, na které jsem hledala ve své diplomové práci odpověď, tedy zněly: V čem byla díla důležitá v kontextu 70. a 80. let pro rozvoj investigativní žurnalistiky v tehdejší Spolkové republice Německo? Jak byla přijata nejen těmi, kterých se díla týkala? V čem byla problematická?

Metodologický postup

Pro celou práci v zásadě platí, že obecně popisné pasáže jsem opřela o sekundární literaturu. V analytické části (ve třetí kapitole) jsem se soustředila na prezentaci obou děl v tisku. Využívala jsem primární zdroje, jednalo se o články z výstřížkových archivů. Na jejich základě jsem spolu s použitím sekundární literatury zkoumala obsah tiskových článků a sekundární literatury pojednávající o tomto tématu. Články v archivech jsem hledala podle třech stanovených kritérií:

- 1) články pojednávající o *Informationen aus dem Hinterland*
- 2) články pojednávající o *Ganz unten*
- 3) články pojednávající o osobě Güntera Wallraffa

Pročetla jsem články od doby vzniku děl, tedy od roku 1977 po současnost. Navštívila jsem dvě instituce, které mi mohly tyto články zpřístupnit, a to Oddělení filmového archivu Německého spolkového archivu v Berlíně a Deutsche Kinemathek v Berlíně. Celkem jsem pracovala s 26 výstřížky z Německého spolkového archivu a s 205 výstřížky z Deutsche Kinemathek. Další informace k tématu jsem získala ze sekundární literatury, která byla převážně z univerzitní knihovny v Regensburgu.

Postupovala jsem od obecných pojmů ke konkrétním poznatkům, rekonstruovala jsem spojující linku mezi oběma díly a spojila je s dobou, ve které se odehrávala. Sledovala jsem, jak díla zapadala do kontextu dějinných událostí, a proč byla vytvořena zrovna v této době. Pro zodpovězení výzkumných otázek, které jsem si v práci kladla, jsem nejprve analyzovala, jaký má žurnalistika vztah ke společnosti, jak se navzájem ovlivňují, jaká je její úloha a jaké hranice jí společnost stanovuje. Dále jsem vysvětlila pojem investigativní žurnalistiky, čím se liší od jiných žurnalistických stylů, a jak je chápána v německém prostředí. S hranicemi novinářských praktik se také pojí svoboda slova, které jsem věnovala další kapitole práce. Svobodu jsem právně definovala a zabývala jsem se také pojmy veřejnost a soukromí. Poté jsem představila dokument, tedy styl, ve kterém byla obě díla vytvořena. Ve druhé kapitole jsem se zaměřila na Güntera Wallraffa, jeho život a pracovní metody, které jsou pro jeho práci typické. Wallraffova biografie a metody bylo důležité zmínit proto, aby pak bylo možné pochopit jeho záměry v rozebíraných dílech. Ve třetí, analytické kapitole, jsem se zabývala díly *Informationen aus dem Hinterland* a *Ganz unten*, vždy jsem nejprve představila jejich děj, poté jsem navázala dobovým kontextem a reakcemi společnosti,

uvedla jsem, jak byly hodnoceny odborníky i veřejností, jaké společenské změny přinesly a v čem byly problematické. Nakonec jsem řešila jejich vztah k německému žurnalistickému kodexu. V závěru práce jsem shrnula výsledky svého poznání, zhodnotila přínos práce a také zodpověděla výzkumné otázky.

Analýza pramenů a literatury

Primárními zdroji pro mou práci byly dva dokumentární filmy Güntera Wallraffa - *Informationen aus dem Hinterland* a *Ganz unten* a dvě knihy *Der Aufmacher: der Mann, der bei Bild Hans Esser war* a *Ganz unten*. Snímky jsou volně přístupné ke zhlédnutí na internetu. Abych získala odpovědi na položené otázky, pracovala jsem s dobovými novinovými články a recenzemi z výstřižkových archivů Německého spolkového archivu (Deutsches Bundesarchiv) a z Německé kinematéky (Deutsche Kinemathek), protože jsem chtěla získat informace o tom, jaký ohlas měla díla ve své době vzniku, proč byla úspěšná a také více informací k osobě Güntera Wallraffa pro lepší analýzu obou děl. V první zmiňované instituci jsem získala informace pouze k dílu *Ganz unten*, druhá mi poskytla výstřižky k oběma dílům i k osobě Güntera Wallraffa. Novinové výstřižky pocházejí z významných německých deníků, kterými jsou mimo jiné *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Süddeutsche Zeitung*, týdeníku *Die Zeit* i z lokálních novin, jako například *Tagesspiegel*, *Frankfurter Rundschau*, *Sächsische Zeitung*, *Lausitzer Rundschau*, *Norddeutsche Zeitung* či rakouského *Volksstimme*. Podařilo se tak zasáhnout celé území tehdejšího rozděleného Německa díky východnímu i západnímu tisku. K tomu jsem navíc měla k dispozici i rakouské deníky.

Ze sekundární literatury jsem u tématu vztahu žurnalistiky a společnosti pracovala s knihou od Denise McQuaila, *Žurnalistika a společnost*⁵, ve které se autor věnuje převážně významu žurnalistiky pro fungování demokracie. Přínosné bylo z hlediska legitimacy a hranic žurnalistiky dílo Wolfganga Donsbacha, *Legitimationsprobleme des Journalismus*⁶. Tato kniha se zabývá společenskou rolí novinářů ve Spolkové republice Německo, jejich cíli a záměry a jejich vztahem k hromadným sdělovacím prostředkům. Důležitou částí knihy pro mou práci byla

⁵ Denis McQuail, *Žurnalistika a společnost* (Nakladatelství Karolinum: Praha, 2016).

⁶ Wolfgang Donsbach, *Legitimationsprobleme des Journalismus* (Freiburg, München: Verlag Karl Alber, 1982).

především pasáž, jak lze profesionální chování a postoje novinářů legitimizovat vzhledem k jejich silnému sociálnímu a politickému vlivu na veřejné povědomí. Kniha pojednává také o struktuře mediálního systému ve Spolkové republice Německo. Vlivem žurnalistiky a její etikou se zabývá také Karen Sanders v *Ethics & Journalism*, která zkoumá etická dilemata, se kterými se novináři potýkají.⁷

Pro část práce o investigativní žurnalistice byla klíčová kapitola od Manfreda Redelfse s názvem „Recherche mit Hindernissen: Investigativer Journalismus in Deutschland und den USA“ z knihy od emeritního profesora Institutu publicistiky a komunikační vědy Vídeňské univerzity Wolfganga Rudolfa Langenbuchera, *Die Kommunikationsfreiheit der Gesellschaft. Die demokratischen Funktionen eines Grundrechts*, která analyzuje základní demokratické právo na komunikaci. Diskutuje pojmy veřejné a soukromé sféry a práva k získání informací.⁸ Brooke Kroeger v *Undercover Reporting. The Truth About Deception*⁹ vysvětluje žurnalistické zásady a novinářovu úlohu. Autorka knihy tvrdí, že investigativní žurnalistika není odděleným světem, ale naopak ztělesňuje ústřední disciplínu dobrého zpravodajství, tedy schopnost získávat významné informace a popisovat těžko proniknutelné instituce či sociální situace, které si zaslouží pozornost veřejnosti. Pro zjištění informací o investigativní žurnalistice v Německu a jejich počátcích jsem použila knihu od profesora žurnalistiky Michaela Hallera, *Praktischer Journalismus. Recherchieren*.¹⁰

Stěžejní pro podkapitulu věnující se dokumentu byla kniha Kristin Thompsonové a Davida Bordwella, *Dějiny filmu. Přehled světové kinematografie*¹¹, která vysvětluje, jak dokument působí na diváka a čtenáře. Následně jsem jej zkoumala z hlediska sociálních věd za pomoci *Dokumentarfilm und Sozialwissenschaften. Der filmdokumentarische Blick als sozialwissenschaftlicher Empirietyp*¹² od Roberta Schändlingera. Jonathan Kahana, profesor filmových a digitálních médií, v díle *The*

⁷ Karen Sanders, *Ethics & Journalism* (London: Sage, 2003).

⁸ Manfred Redelfs, „Recherche mit Hindernissen: Investigativer Journalismus in Deutschland und den USA“ in Wolfgang R. Langenbucher, *Die Kommunikationsfreiheit der Gesellschaft. Die demokratischen Funktionen eines Grundrechts* (Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2003).

⁹ Brooke Kroeger, *Undercover Reporting. The Truth About Deception* (Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 2012).

¹⁰ Michael Haller, *Praktischer Journalismus. Recherchieren* (Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft, 2004).

¹¹ Kristin Thompsonová a David Bordwell, *Dějiny filmu. Přehled světové kinematografie* (Praha: Akademie múzických umění v Praze / Nakladatelství Lidové noviny, 2007).

¹² Robert Schändlinger, *Dokumentarfilm und Sozialwissenschaften. Der filmdokumentarische Blick als sozialwissenschaftlicher Empirietyp* (Stuttgart: 1994).

*documentary film reader. History, theory, criticism*¹³ popisuje význam a cíl dokumentu.

Použitými tituly pojednávajícími o životě a díle Güntera Wallraffa byla díla od Hanse Bessermanna, *Der Fall Günter Wallraff*¹⁴ a publicistická kniha Ulla Hahn a Michaela Töteberga, *Günter Wallraff*¹⁵. První z nich probírá Wallraffovy životní fáze, diskutuje jeho osobu v pozici spisovatele, žurnalisty a mediální hvězdy. Spisovatelka a bývalá novinářka Ulla Hahn a filmový novinář Michael Töteberg se zabývají Wallraffovým pojetím skutečnosti, účinkem jeho reportáží a překážkami v jeho tvorbě. Ze sekundární literatury o dílech Güntera Wallraffa jsem často pracovala s dílem od Reinharda Dithmara, *Günter Wallraffs Industriereportagen*¹⁶, které mi poskytlo sociologickou analýzu Wallraffových reportáží. Kniha od Bodo Rollky, *Die Reise ins Souterrain: Notizen zur Strategie des aufklärerischen Erfolgs: Eugène Sues „Geheimnisse von Paris“ und Günter Wallraffs „Ganz unten“*¹⁷ byla klíčová zejména proto, že osvětluje pojem sociální reportáže, rozdíl mezi realitou a realitou zachycenou médií, inscenaci reality a změnu identity. Titul od Franka Bergera, *Thyssen gegen Wallraff oder: Bericht über den Versuche einen Autor durch Prozesse und Rufmord zum Schweigen zu bringen: (Chronik einer politischen Affäre)*¹⁸ se zabývá reakcemi na reportáž *Ganz unten* a zejména soudním sporem s koncernem Thyssen. Informace o Wallraffovi a jeho dílech jsem čerpala také z jeho osobních webových stránek¹⁹.

Dobový kontext šedesátých a sedmdesátých let ve Spolkové republice Německo osvětluje kniha Norberta Freie, *1968: Jugendrevolte und globaler Protest*²⁰ a dílo Manfreda Görtemakera *Kleine Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*²¹. Dirk Hoerder se v knize *Geschichte der deutschen Migration. Vom Mittelalter bis heute*²² a Jochen Oltmer v *Migration vom 19. bis zum 21. Jahrhundert*²³ věnují migraci do

¹³ Jonathan Kahana, *The documentary film reader. History, theory, criticism* (Oxford University Press: New York, 2016).

¹⁴ Hans Bessermann, *Der Fall Günter Wallraff*, (Mainz: Hase & Koehler, 1979).

¹⁵ Ulla Hahn und Michael Töteberg, *Günter Wallraff*, (München: Beck, 1979).

¹⁶ Reinhard Dithmar, *Günter Wallraffs Industriereportagen*, (Kronberg: Scriptor Verlag, 1973).

¹⁷ Bodo Rollka, *Die Reise ins Souterrain: Notizen zur Strategie des aufklärerischen Erfolgs: Eugène Sues „Geheimnisse von Paris“ und Günter Wallraffs „Ganz unten“* (Berlin: Das Arsenal, 1987).

¹⁸ Frank Berger, *Thyssen gegen Wallraff oder: Bericht über den Versuche einen Autor durch Prozesse und Rufmord zum Schweigen zu bringen: (Chronik einer politischen Affäre)* (Göttingen: Steidl, 1988).

¹⁹ „Günter Wallraff“, Günter Wallraff Homepage, <https://www.guenter-wallraff.com> (staženo 9. 7. 2019).

²⁰ Norbert Frei, *1968: Jugendrevolte und globaler Protest* (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2008).

²¹ Manfred Görtemaker, *Kleine Geschichte der Bundesrepublik Deutschland* (München: Bundeszentrale für politische Bildung, 2003).

²² Dirk Hoerder, *Geschichte der deutschen Migration. Vom Mittelalter bis heute* (München: Verlag C.H.Beck, 2010).

²³ Jochen Oltmer, *Migration vom 19. bis zum 21. Jahrhundert* (Berlin/Boston: Walter der Gruyter GmbH, 2016).

Německa, přičemž důležitá pro mou práci byla osmdesátá léta ve Spolkové republice Německo.

V poslední části práce jsem pracovala zejména s knihou od Julie Eichhoff, *Investigativer Journalismus aus verfassungsrechtlicher Sicht*²⁴ a německým žurnalistickým kodexem, přesněji jeho směrnici 4.1. Julia Eichhoff komplexně představuje zákony, které se vztahují k práci investigativních reportérů. Vysvětluje, jak se při uplatňování zákona musí brát v úvahu vysoký ústavní význam investigativní žurnalistiky. Německý žurnalistický kodex byl důležitým pramenem, neboť má pro novináře charakter dobrovolného závazku, kterým by se při své práci měli řídit.

Struktura práce

Práce je strukturovaná celkem do tří kapitol. Abych mohla dojít k zodpovězení výzkumných otázek, musela jsem nejprve zmínit, jak se žurnalistika vztahuje ke společnosti, jakou má úlohu, a v čem je důležitá pro demokratické fungování země. V teoretické části práce jsem dále představila pojem investigativní žurnalistiky, jak se vyvíjela, v čem se odlišuje od ostatních novinářských stylů a v čem je jedinečná. Konkrétně jsem zkoumala investigativní žurnalistiku v tehdejší Spolkové republice Německo, zaměřila jsem se pouze na západní Německo, neboť to bylo demokratickým státem. Zmínila jsem tradici a vývoj investigativní žurnalistiky, její finanční podporu a instituce, které přispívají k posilování její role. Dále jsem čtenáře seznámila s pojmem svobody slova, kterou jsem definovala podle Základního zákona Spolkové republiky. Osvětlila jsem pojem soukromé sféry a zásahy do soukromí, se kterými je novinářská praxe úzce spjata a také to, jak je s ní nakládáno v praxi. Následně jsem analyzovala pojem dokumentu, který je pro mou práci důležitý, neboť obě díla byla v tomto žánru vytvořena. Ve druhé kapitole jsem se zaměřila na osobu Güntera Wallraffa, jeho život a metody, které používal při svých rešerších. Ve třetí, analytické části práce, jsem představila dvě Wallraffovy reportáže, nejprve dílo *Informationen aus dem Hinterland* a poté *Ganz unten*. Zmínila jsem děj reportáží, jejich kritiku i ocenění a uvedla jsem také důvody stažení filmů z vysílání. Dále jsem se v práci zabývala dopady těchto děl na

²⁴ Julia Eichhoff, *Investigativer Journalismus aus verfassungsrechtlicher Sicht* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2010).

rozvoj investigativní žurnalistiky v tehdejší Spolkové republice Německo v 70. a 80. letech. V závěru práce jsem zodpověděla položené výzkumné otázky a shrnula jsem poznatky o významu obou děl pro tehdejší Spolkovou republiku Německo.

1. Teoretická část

1.1 Vztah žurnalistiky a společnosti

Klíčovým prvkem pro tuto kapitolu je motiv žurnalistiky jako čtvrté moci ve státě. Kapitola pojednává o žurnalistice a jejím vztahu ke společnosti, proč a v čem je žurnalistika ve společnosti důležitá, jaká je její hlavní úloha, čím by se měli novináři řídit, jak by měli nakládat s eticky spornými informacemi, a proč je v dnešní době tisk kritizován. Začínám tímto vztahem, neboť celá práce s těmito informacemi pracuje tím, že se v ní dále soustředím na reakce společnosti na žurnalistiku a jaké hranice jí stanovuje.

Žurnalistika hraje významnou roli v životě společnosti či národa, a proto se musí řídit stejnými principy, které platí i v jiných oblastech státu. V demokratickém státě to jsou svoboda slova, rovnost všech občanů a právní stát. Základní společenské hodnoty se do žurnalistiky promítají a jsou jí podporovány. Zároveň žurnalistika vyvíjí tlak na celospolečenskou odpovědnost a společnost na druhé straně hlídá, aby žurnalistika tuto roli plnila.²⁵ Tisk by měl být stálým spojovacím a kontrolním orgánem mezi lidmi a jejich volenými zástupci v parlamentu a vládě. Měl by kriticky shrnovat názory a požadavky zastoupené ve společnosti, podílet se na veřejné diskuzi a směřovat je na politické orgány.²⁶

Podle rozsudku *Spiegel* z roku 1966 je tisk zdrojem moci podobně jako další vládní moci – exekutivní, legislativní a soudní, i když nemá formální status v žádné ústavě. Používá se pro něj označení čtvrtá moc. Je hlavním hlasem, který vyjadřuje zájmy všech lidí a je fórem pro vyjádření veřejného mínění.²⁷ Rozsudek *Spiegel* jasně říká, že tisku je kromě informační a artikulaci funkce připsána také funkce kontrolního orgánu. Čtvrtou mocí je také v tom smyslu, že upevňuje demokracii ve společnosti. V některých případech tomu však může být také naopak, a to, pokud jsou informace zkreslovány či záměrně nezveřejňovány. Žurnalisté informují a rozhodují o tom, jaká

²⁵ McQuail, „Žurnalistika a společnost“, 24-25.

²⁶ Donsbach, „Legitimationsprobleme des Journalismus“, 20.

²⁷ McQuail, „Žurnalistika a společnost“, 57.

zpráva bude předkládána veřejnosti k diskusi. Jsou v roli tzv. gatekeepera, tedy hlídače či vrátného, který rozhoduje o tom, zda jednotlivé informace vpustí do veřejného prostoru.²⁸ Novinář nastavuje zrcadlo společenské reality, zobrazuje hodnoty, přesvědčení, názory a nálady společnosti. V dnešní době novináři prezentují různé druhy názorů, což veřejnosti umožňuje vidět problém z více pohledů a utvořit si tak svůj vlastní názor. Ve společnosti je tak názorová pluralita. Z pozice čtvrté moci média občanům zajišťují přístup k informacím, ke kterým by se bez nich nedostali. Novinářova práce je tedy ospravedlněna realizací základního lidského práva na informace, které v případě Německa právně definuje Základní zákon Spolkové republiky. Novinář se zavazuje veřejnosti poskytovat službu formou přinášení úplných, ověřených a ve veřejném zájmu důležitých zpráv. Tím, jak novinář zprávy podává, je nejen strážcem demokracie, ale také etiky a veřejné diskuze ve společnosti.²⁹ Požadavek být čtvrtou mocí státu ale naráží na odpor, protože může vést k očekáváním, která nemusí být naplněna. K nedorozumění dochází tehdy, když je čtvrtá moc srovnávána s ostatními na stejnou úroveň.³⁰

Podle francouzského sociologa Pierra Bourdieua je žurnalistika „polem institucionalizovaných aktivit“. To znamená, že její aktivity směřují k určitému cíli, je etablovaná a řízená praktikami, které se řídí danými standardy a pravidly. Novináři se zabývají šířením informací o veřejně relevantních současných, často politických událostech. Podílí se na tvorbě obecných znalostí, sdíleného povědomí a vědomí kolektivní identity.³¹

Žurnalistika referuje o událostech, které se skutečně staly. Žurnalisté vypráví příběhy, fungují jako interpretační komunita, poskytují texty, pracují v rámci určitých konvencí a tradic, které se stávají naším chápáním událostí. Skrze to, jak jsou události interpretovány, je společnost chápána a posuzována, novináři jsou tedy jakýmsi prostředníky hodnot ve společnosti.³² Masmédia tedy určují způsob, jak je svět chápán, a na základě toho určují morální stanoviska. Díky masmédiím působí témata veřejnosti jako známá a přispívají tak ke konstrukci reality.³³ Žurnalisté určují naše vnímání reality tím, že vybírají mediální obsahy. Ovlivňují tak veřejnou diskusi, sociální normy, sociální

²⁸ Miroslav Petrušek, *Velký sociologický slovník* (Praha: Karolinum, 1996), svazek 1, 337.

²⁹ Jan Motal, „Žurnalistika a lidská práva“, *medialnietika.cz*, 2. 6. 2016, <http://www.medialnietika.cz/ctvrta-moc/> (staženo 22. 8. 2019).

³⁰ Redelfs, „Recherche mit Hindernissen: Investigativer Journalismus in Deutschland und den USA“, 220-222.

³¹ McQuail, „Žurnalistika a společnost“, 209-210.

³² Sanders, „Ethics & Journalism“, 9-10.

³³ Niklas Luhmann, *Realita masmédií* (Praha: Academia, 2014), 118-121.

chování a veřejné mínění. Sociální kontakty s politickou a společenskou elitou a publicistická moc žurnalistů vede k tomu, že se žurnalisté nepřímo podílejí na výkonu moci jiných.³⁴ V novinářské praxi je proto nutno rozlišovat zpravodajství a publicistiku. Ve zpravodajství novináři podávají objektivní výsledky provedeného výzkumu. Zpráva musí obsahovat údaje, které umožňují zhodnotit kvalitu těchto výsledků, jejich správnost či vypovídací schopnost.³⁵ Publicistika je chápána jako subjektivní činnost spojená s osobním stanoviskem autora a jeho názory, obsahuje autorův komentář a hodnocení.³⁶

Žurnalistika však nemá ve svobodné společnosti žádné speciální povinnosti vůči státu díky platnosti svobody tisku, pouze veřejnoprávní média se musí snažit o objektivní a vyvážené zpravodajství. Společnost však očekává, že v demokratických režimech budou média nosičem zpráv, tvůrcem názorů a komunikačním spojením mezi občanem a vládou. Mediální organizace ale věnují pozornost také přáním vlády, neboť jsou na ni vázané. Velký vliv mají také postoje vlastníků médií a jejich obchodní zájmy. V praxi je tedy žurnalistika zapletena do sítě tlaků a povinností.³⁷

Žurnalisté mají větší možnost než jiné části obyvatelstva ovlivňovat politické procesy a užívat zvláštního práva a ochrany poskytované veřejným funkcím k výkonu subjektivních zájmů.³⁸ Žurnalistova práce jej ale často přivádí do oblastí, které vyvolávají etické problémy. Žurnalisté referují o zločinech, katastrofách, válce, jsou často zataženi do příběhů, které vyvolávají střet zájmů. Je těžké zodpovědět otázku, nakolik detailní informace by žurnalisté měli podávat. Oni sami si musí klást otázky, zda jsou jejich metody akceptovatelné, kde jsou limity publikování detailů o událostech či jak mají zacházet se zdroji informací.³⁹

Existují etické normy a standardy, které musí novináři dodržovat, například respekt k soukromí, zachování důstojnosti referovaných osob, povědomí o možných důsledcích zveřejnění informace či čestnost při získávání dat. Tyto normy jsou shrnuty v novinářském kodexu a nazývají se žurnalistická etika.⁴⁰ Žurnalistická etika se týká otázky, kdo, s jakým zdůvodněním a za jaké formy mediálního zpravodajství nese nebo

³⁴ Donsbach, „Legitimationsprobleme des Journalismus“, 92.

³⁵ Miroslav Petrušek, *Velký sociologický slovník* (Praha: Karolinum, 1996), svazek 2, 1449.

³⁶ Barbora Osvaldová a Jan Halada, *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace* (Praha: Libri, 2007), 244–245.

³⁷ McQuail, „Žurnalistika a společnost“, 38-39.

³⁸ Donsbach, „Legitimationsprobleme des Journalismus“, 269.

³⁹ Sanders, „Ethics & Journalism“, 28-29.

⁴⁰ McQuail, „Žurnalistika a společnost“, 27.

by měl nést zodpovědnost.⁴¹ V dnešní době jsou média v centru společenské kritiky, neboť jejich role a vliv neustále roste.⁴² Veřejnost nezpochybňuje legitimitu tisku, který je uznáván jako nepostradatelný pro fungování demokracie, nelíbí se jí ale nedostatek zodpovědnosti, používání neověřených informací, přílišné sledování soukromí a podbízení se čtenářům. Vznikají proto informační charty a kodexy správného chování, které bojují proti neetičnosti médií. Debatuje se také o možnosti vzniku profesionálních organizací, které by garantovaly etičnost, o funkci ombudsmana či o zesílené roli veřejnosti.⁴³

S žurnalistickou etikou souvisí také rozdělení na veřejný a soukromý prostor. Zhruba od poloviny 16. století znamená slovo *veřejný* činnosti či úřady, které mají něco společného se státem, popřípadě jsou od něj přímo odvozeny. Pojem veřejný je definovaný jako přístupný pro každého. Veřejnost je podle německého sociologa Dirka Baeckera⁴⁴ definována jako reflexe každé hranice systému, která se nachází uvnitř společnosti, tedy prostředí veškerých interakcí a organizací, ale také funkčních systémů společnosti a sociálních hnutí.⁴⁵ Veřejnou sféru tvoří státní a kvazistátní organizace, například také zestátněné podniky a veřejná zařízení. Slovo veřejný však lze interpretovat také jako otevřený, dostupný společnosti. Pojem *soukromý* naopak odkazuje k činnostem a ke sféram života, které jsou od státu odděleny, případně jsou jím přehlíženy. Toto široce pojaté rozlišení se však během doby proměňovalo, do soukromé sféry jsou dnes zahrnuty ekonomické organizace v soukromém vlastnictví, ale také mezilidské vztahy. Soukromé je to, co je před zraky veřejnosti skryto, co se děje v uzavřeném okruhu osob.⁴⁶ Novináři by měli zveřejňovat ty informace, které jsou ve veřejném zájmu společnosti.

Termín veřejný zájem neboli zájem veřejnosti se používá v těch případech, kdy se zájem společnosti dostává do rozporu s právy jednotlivce. Má za cíl mobilizovat jednotlivce, skupiny či části společnosti ve jménu společných cílů.⁴⁷ Ve veřejném zájmu jsou novináři oprávněni zveřejnit ty informace, které by jinak zůstaly soukromými

⁴¹ Siegfried Weischenberg, Hans J. Kleinsteuber a Bernhard Pörksen, *Handbuch Journalismus und Medien* (Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft, 2005), 212.

⁴² Gilles Lipovetsky, *Soumrak povinnosti. Bezbolestná etika nových demokratických časů* (Prostor, 2011), 310-314.

⁴³ *Ibid.*, 312-313.

⁴⁴ „Profildetails“, Universität Witten/Herdecke, <https://www.uni-wh.de/detailseiten/kontakte/dirk-baecker-2459/f0/> (staženo 20. 6. 2019).

⁴⁵ Luhmann, „Realita masmédií“, 122.

⁴⁶ John B. Thompson, *Média a modernita* (Praha: Karolinum, 2004), 100-102.

⁴⁷ Petrusek, „Velký sociologický slovník“, svazek 2, 1428-1429.

a které jsou důležité pro prospěch společnosti.

S nárůstem dostupnosti médií se jakákoliv akce či událost může stát veřejnou či dostupnou pro širokou veřejnost, aniž by byli tito lidé na události fyzicky přítomni. Jedná se o zprostředkovanou publicitu, která hraje stále důležitější roli.⁴⁸ Toto zprostředkování umožňují reportéři, kteří jsou na události přítomni a referují o jejím průběhu.

1.2 Investigativní žurnalistika

Pro pochopení způsobu práce a metody, kterou Günter Wallraff při natáčení filmů používal, bylo nutné vysvětlit, co se rozumí pod pojmem investigativní žurnalistika, jak se liší od jiných žurnalistických stylů, co je jejím úkolem a cílem, ale také s jakými problémy se potýká. V navazující podkapitole jsem se konkrétně věnovala investigativní žurnalistice v Německu, jejímu vývoji v rozděleném Německu, její tradici a jak se během doby měnila její úloha ve společnosti. Zaměřila jsem se také na neméně důležité ekonomické aspekty a finanční podporu této činnosti.

Zprávy jsou společnosti podávány ve třech úrovních. Na pasivní úrovni reportéři informují o veřejných událostech, co se na nich stalo a bylo řečeno. Na další úrovni se snaží hledat vysvětlení nebo interpretovat to, proč se to dělo a bylo řečeno. Na třetí úrovni hledají důkazy. Žurnalistika tedy může být všeobecná, specializovaná nebo investigativní.⁴⁹ Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, žurnalistika bývá často označována jako čtvrtá moc/čtvrtý pilíř státu. Zvláště investigativní žurnalistika plní důležitý úkol, má za cíl „sledovat“ politiku a ekonomiku v demokracii a odhalovat nesprávnosti systému.

Výsledky investigativní žurnalistiky se nejprve objevovaly v knihách, později v novinách a časopisech. Od šedesátých let dvacátého století začal tento obor v souvislosti s vývojem techniky používat skrytou kameru a v současné době je prezentován také v televizní či internetové podobě.⁵⁰

Ve dvacátých letech dvacátého století začali reportéři aktivně usilovat o investigativní příběhy. Investigativní novináři začali být považováni za nezávislé dozorce vlády - hlídače společnosti, kteří poskytli další vrstvu důvěry veřejnosti ve vládní systém. Pod pojmem investigativní žurnalistika je chápána taková forma

⁴⁸ Thompson, „Média a modernita“, 104.

⁴⁹ David Spark, *Investigative Reporting. A study in technique* (Oxford: Focal Press, 1999), 5.

⁵⁰ Kroeger, „Undercover Reporting. The Truth About Deception“, 10.

žurnalistiky, při které jsou pomocí hloubkové rešerše zveřejňovány věcné obsahy politické, hospodářské nebo společenské relevance, které chtějí jednotlivci, skupiny, organizace nebo státní instituce, které by ve veřejném zájmu měly být známy.⁵¹ Investigativní žurnalistika rozvíjí informace prostřednictvím vlastního šetření, a poté zveřejňuje svá zjištění. Na investigativní novináře je kladena velká zodpovědnost, neboť zprávy jsou z kontroverznějších prostředí a jsou náročnější na odhalení celého případu. Investigativní žurnalisté by měli uplatňovat osobní svědomí, kterým každý novinář rozhoduje o tom, co zveřejní.⁵² Musí si neustále pokládat otázku, zda je legitimní a etické získat informace cestou lži či zmýlením ostatních. Dnes je již investigativní žurnalistika brána jako součást služeb veřejnosti.⁵³

Reportér se snaží odhalovat případy, o kterých by se společnost jinak nedozvěděla. Slouží společnosti a při úspěšném vyřešení případu mohou reportéři a jejich organizace získat uznání.⁵⁴ Investigativní novinář potřebuje štěstí, musí být ve správný čas na správném místě a mít jasnou představu o tom, co je důležité. Také musí být zvědavý a vytrvalý, možná až posedlý touhou přijít věci na kloub. Je potřeba mít určitou pracovní metodu a také otevřenou mysl, neboť s vývojem případu a získáním nových informací se mohou průběžně záměry a pohledy na případ měnit.⁵⁵

Novinářovou prací je zaznamenat, oznámit a zodpovědně zpracovat informace s co největším povědomím a kontextem ve velmi omezeném časovém rámci. Čím větší schopnost má reportér podat historický, politický a teoretický vhled a kontext a podat zprávu rychle, tím lepším reportérem je, a tím cennější je jeho práce.⁵⁶ Dalším záměrem reportéra je zažít podmínky a obtíže takovým způsobem, jakým způsobem je zažily jejich subjekty, a popsat tak detaily na základě svých skutečných zážitků. Pokud autoři nezveřejní detaily toho, jak k příběhu přišli, je těžké říci, jak byly informace získány a může to vyvolávat pochybnosti o jejich pravdivosti.⁵⁷ Investigativní žurnalistika tedy není založena jen na tvrzeních a odpovědích, vyjadřuje také hodnocení založené na zjištěných skutečnostech, které ale musí reportéři být schopni prokázat fakty.⁵⁸

Cílem investigativních žurnalistů je upozornit veřejnost na důležité společensky

⁵¹ Redelfs, „Recherche mit Hindernissen: Investigativer Journalismus in Deutschland und den USA“, 210.

⁵² Kroeger, „Undercover Reporting. The Truth About Deception“, 9.

⁵³ William C. Gaines, *Investigative Journalism. Proven Strategies for Reporting the Story* (Washington: CQ Press, 2008), 1.

⁵⁴ Kroeger, „Undercover Reporting. The Truth About Deception“, 12.

⁵⁵ Spark, „Investigative Reporting. A study in technique“, 9-13.

⁵⁶ Kroeger, „Undercover Reporting. The Truth About Deception“, 27.

⁵⁷ Ibid., 62.

⁵⁸ Spark, „Investigative Reporting. A study in technique“, 2-3.

relevantní problémy, vzbudit o nich veřejnou debatu, a tím zajistit, že téma bude mít odpovídající dopad na společnost. V některých případech došlo i k reálným změnám ve společnosti. Na druhé straně úskalím této metody může být přehánění a tendence upadnout do směšnosti nebo vytváření senzace. Klíčem k opakovanému úspěchu je omezit témata na naléhavé aktuální záležitosti a strážlivě a pravdivě o nich referovat.⁵⁹

Investigativní žurnalisté referují mimo běžnou agendu zpráv, snaží se na danou problematiku dívat více do hloubky, detailně se připravují na téma, které zkoumají. Investigativní žurnalistika se snaží shromáždit skutečnosti, které veřejnosti dosud nejsou známy.⁶⁰ Všeobecně se dá říci, že pod investigativní žurnalistiku spadají ty rešerše, které jsou relevantní pro veřejnost, a to buď v politickém či ekonomickém ohledu, nebo také bojují za zlepšení kvality života, zdraví či životní prostředí občanů.⁶¹

Protože není získávání informací pro reportéry jednoduché, vyvinuly se různé techniky, díky kterým jsou schopni se k informacím dostat. Jednou z nich je tzv. špionážní neboli tajné vyhledávání informací, které bylo poprvé použito již na konci 19. století v Anglii. V německém prostředí se ale ujalo až po roce 1945, především díky zpravodajskému časopisu *Der Spiegel*. Právní systém Německa vychází v současné době investigativním rešerším a odhalením vstříc. Aktuální bariéry však představují pro novináře těžko ověřitelná fakta a osobní sféra, neboť jsou chráněny právem.⁶² Také nové nařízení GDPR⁶³ činí práci investigativních novinářů náročnější, protože je složitější se dostat k osobním údajům.

1.2.1 Investigativní žurnalistika v Německu

V německém kontextu není pro zmiňovanou činnost používán pojem investigativní žurnalistika, který se pojí s americkým prostředím, ale pojem „rešeršní žurnalistika“ (*Recherchejournalismus*).⁶⁴

Investigativní žurnalistiku v německém prostředí definoval Michael Haller: „*Žurnalistická rešerše je profesionální proces používaný ke kontrole a hodnocení výpovědí o událostech. Tyto výpovědi musí mít faktický vztah k realitě [...]. Cílem*

⁵⁹ Kroeger, „Undercover Reporting. The Truth About Deception“, 63.

⁶⁰ Spark, „Investigative Reporting. A study in technique“, 6.

⁶¹ Weischenberg, „Handbuch Journalismus und Medien“, 123.

⁶² Ibid., 124-125.

⁶³ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů)

⁶⁴ Redelfs, „Recherche mit Hindernissen: Investigativer Journalismus in Deutschland und den USA“, 210.

*každého výzkumu je zjistit události co nejpřesněji a nejúplněji, získané informace poté uvést ve smysluplném kontextu a zveřejnit je.*⁶⁵

Již v 16. století vznikaly v německém prostředí zprávy o válečných taženích, přírodních katastrofách, neštěstích či zajímavých úkazech. Tato skupina tisků se označovala *neue zeitung*, což by se dalo přeložit jako aktuální zpráva.⁶⁶ V 17. století byly poprvé pravidelně vydávány měsíčníky, týdeníky a deníky. Existovalo také první zpravodajství, které se vyznačovalo zveřejňováním soukromých korespondencí.⁶⁷ V 18. století bylo Německo složeno z feudálních států, které podřídily tisk státní kontrole a cenzuře. Ta postihovala témata, která mohla mít politický dopad a zasahovala také do přebírání zpráv ze zahraničních listů. Události Francouzské revoluce ale měly vliv na další vývoj německého tisku, ve kterém se tak začaly objevovat pojmy jako svoboda tisku, myšlení a projevu. Cenzura začala být chápána jako omezující zásah.⁶⁸ Důležitý byl pro vývoj tisku tzv. *Říšský tiskový zákon (Reichspressgesetz)*⁶⁹, který platil od roku 1874 částečně až do roku 1966 a byl garancí větší politické a hospodářské svobody.⁷⁰ Stranický tisk v Německu dominoval až do 20. století. Větší tiskové domy vznikly až po založení německého císařství. V té době bylo předpokladem pro svěření informací novináři, že byl žurnalista akceptován příslušným okruhem osob jako stejně smýšlející.⁷¹ Po druhé světové válce se žurnalistika v obou německých státech vyvíjela odlišně – v západním Německu podle anglosaského vzoru, ve východním podle sovětského. Celoněmecká žurnalistika se mohla rozvíjet až po sjednocení Německa, tedy od roku 1990, vzorem byla západoněmecká média.⁷² V současné době je v Německu stále ještě patrný pozůstatek autoritářského státu v tom smyslu, že politici vystupují proti novinářům. Jsou zde také stále jasné politické tábory, a proto je pro kritiky žurnalistů snazší jejich řešerše zpochybnit na základě ideologického stranictví.⁷³

Od politické kultury země, tedy „*souboru široce sdílených přesvědčení, hodnot a norem týkajících se vztahu občanů k jejich vládě a k sobě navzájem ve věcech*

⁶⁵ Michael Haller, *Praktischer Journalismus. Recherchieren* (UVK Verlagsgesellschaft: Konstanz, 2004), 39.

⁶⁶ Barbora Köpplová a Ladislav Köppl, *Dějiny světové žurnalistiky. Celý svět je v novinách* (Novinář: Brno, 1989), 11.

⁶⁷ *Ibid.*, 33.

⁶⁸ *Ibid.*, 144-152.

⁶⁹ „Gesetz über die Presse vom 7. Mai 1874“, Lebendiges Museum Online, <https://www.dhm.de/lemo/bestand/objekt/gesetz-ueber-die-pressefreiheit-1874.html> (staženo 3. 7. 2019).

⁷⁰ Weischenberg, „Handbuch Journalismus und Medien“, 47.

⁷¹ Redelfs, „Recherche mit Hindernissen: Investigativer Journalismus in Deutschland und den USA“, 232.

⁷² Weischenberg, „Handbuch Journalismus und Medien“, 47-48.

⁷³ Redelfs, „Recherche mit Hindernissen: Investigativer Journalismus in Deutschland und den USA“, 211-212.

ovlivňujících veřejné záležitosti“⁷⁴, se odvíjí vztah k investigativní žurnalistice. Tradice žurnalistiky je v Německu sice dlouhá, investigativní žurnalistika má však krátkou historii.

Kvůli kontrole tisku a novinářům věřícím v autoritářský stát byla investigativní žurnalistika v Německu dlouho neznámá. Poprvé se objevila na konci 19. století v denících zvaných *Generalanzeiger*, které mimo jiné zveřejňovaly informace o problémech ve městech. V městském prostředí chyběly moderní komunikační prostředky, které by informovaly o obtížných tématech. Tuto funkci přebrali reportéři, kteří popisovali své zážitky ze zúčastněného pozorování.⁷⁵ Na začátku 20. století vznikl bulvární tisk, který vyžadoval zveřejňování větších senzací a kvůli kterému redaktoři museli začít používat pro zjišťování informací telefon a telegraf. Redaktoři v německém prostředí podávali, editovali a komentovali zprávy a spoléhali se přitom na informace z druhé ruky.⁷⁶ Po konci druhé světové války se stala na západě vzorem anglo-americká žurnalistika, neboť ta německá byla ve třetí říši nástrojem propagandy. Došlo k jasnému rozdělení na zpravodajství a publicistiku. Pro vývoj investigativní žurnalistiky po roce 1945 v západním Německu byl důležitý zejména týdeník *Der Spiegel* a jeho zakladatel a šéfredaktor Rudolf Augstein. *Spiegel* měl dostatek schopných novinářů, času i financí a byl v Německu považován za nejvíce efektivní veřejné informační médium. V revoluční době konce šedesátých let se v mnoha redakcích změnila role novinářů, v liberálních denících začali novináři sami vyhledávat informace. Vznikaly také nové časopisy, které měly charakter kritické žurnalistiky. V sedmdesátých letech vzniklo konzervativní hnutí, které kritizovalo činnost kritické žurnalistiky. Bylo toho názoru, že masová média jsou prostředkem k ovlivňování veřejného mínění. Teprve od sedmdesátých let 20. století se pro informační žurnalistiku začal používat pojem investigativní žurnalistika, pod kterou se rozuměla kontrola získaných informací, osvětlování trendů ve společnosti a získávání soukromých skutečností a jejich zveřejňování. V osmdesátých letech se vytrácel význam kritické žurnalistiky a s pádem socialistického režimu opadl zájem o politická témata. V této době však na druhé straně vznikla nová informační politika, díky které se začalo více investovat do vztahů s veřejností (PR). V devadesátých letech došlo k nárůstu bulvárního tisku a investigativní žurnalistiky ve smyslu zveřejňování informací ze soukromé sféry

⁷⁴ Herbert McClosky and John Zaller, *The American Ethos: Public Attitudes toward Capitalism and Democracy* (Cambridge: MA, 1984), 17.

⁷⁵ Haller, „Praktischer Journalismus. Recherchieren“, 21-22.

⁷⁶ *Ibid.*, 24-25.

osobností.⁷⁷ Teprve v roce 2001 byl v Německu založen profesní spolek investigativních novinářů pod názvem „*Netzwerk Recherche*“, který se angažuje v posilování úlohy investigativní žurnalistiky, podporuje vzdělání, iniciuje stipendia a oživuje debatu o postavení rešerše.⁷⁸ Další důležitou institucí je nevládní organizace „*Initiative Nachrichtenaufklärung*“, která informuje veřejnost o tématech a zprávách, jež německá masmédiá opomíjejí.⁷⁹

Velký význam má pro německé novináře právo na informace, na které se mohou odvolat. V roce 2006 vstoupil v Německu v platnost dlouho očekávaný zákon o informační svobodě. Zákon umožňuje přístup k aktům, a žurnalisté tak mohou zažádat o nahlédnutí do spisu jako soukromá osoba.⁸⁰

V Německu neexistuje finanční podpora investigativní žurnalistiky formou filantropie. Nevládní organizace sice poskytují důležitá data, která poté novináři používají pro svůj výzkum, nejedná se však o strategickou spolupráci s cílem, že by organizace vystupovaly jako vládní hlídací pes.⁸¹ Kvůli silné roli státu je třetí sektor méně vyvinutý. Ojedinělým případem je protikorupční nevládní organizace *Transparency International*, se kterou *Netzwerk Recherche* spolupracuje. Protože v Německu neexistují zprostředkující organizace, jsou zde větší výhrady proti podpoře rešerší, která je chápána jako ohrožení žurnalistické nezávislosti.⁸²

Dalším problematickým aspektem je, že německé deníky mají nižší ziskové marže v důsledku rozdílné struktury tiskového trhu. Ekonomické možnosti pro finančně nákladné rešeršní projekty jsou nižší a působení reportérů pouze v rešeršním výzkumu je proto vzácné. Kategorie investigativních žurnalistů je v Německu dlouhodobě nedostatečně obsazená. Předseda *Netzwerk Recherche* odhaduje počet těch, kteří se zaměřují pouze na investigativní žurnalistiku, na méně než padesát.⁸³

V Německu byla žurnalistika dlouho považována za práci postavenou na profesním talentu, při které se znalosti získávají v praxi a ve které musí novinář

⁷⁷ Haller, „Praktischer Journalismus. Recherchieren,“ 30-33.

⁷⁸ Redelfs, „Recherche mit Hindernissen: Investigativer Journalismus in Deutschland und den USA“, 233.

⁷⁹ „Die Initiative Nachrichtenaufklärung e.V.“, Initiative Nachrichtenaufklärung, <http://www.derblindfleck.de/> (staženo 5. 7. 2019).

⁸⁰ „Gesetz zur Regelung des Zugangs zu Informationen des Bundes (Informationsfreiheitsgesetz – IFG)“, Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz, https://www.gesetze-im-internet.de/ifg/_1.html (staženo 5. 7. 2019).

⁸¹ Jedná se o jedince nebo organizaci, jejichž cílem je sledovat korektnost a morální integritu politických činitelů, úřadů, státních organizací či firem, kontroluje ostatní tři pilíře demokracie.

⁸² Redelfs, „Recherche mit Hindernissen: Investigativer Journalismus in Deutschland und den USA“, 214-215.

⁸³ *Ibid.*, 219.

vykazovat určité charakterové vlastnosti, jako je například zvědavost či vytrvalost. Vysokoškolské žurnalistické vzdělání je v Německu poměrně nový fenomén, systematická forma vzdělání v tomto oboru dlouhou dobu chyběla. Nebyly vydávány učebnice s touto tematikou, první učebnicí se stala až kniha Michaela Hallera z roku 1983 *Recherchiere. Ein Handbuch für Journalisten* (Basel: Lenos Verlag, 1983).⁸⁴ Nejčastějšími zdroji použitými při rešerši jsou v Německu agenturní a tiskové zprávy. Přihlásit se do podniku nebo organizace jako spolupracovník k získání interních informací považuje ve Spolkové republice Německo za přijatelné jen pětina žurnalistů.⁸⁵

Investigativní žurnalistika byla v Německu spjata především se jménem Günter Wallraff, který je chápán jako jeho průkopník. Jeho rešerše ze začátku 70. let vedly k tomu, že metody investigativní žurnalistiky byly zakotveny do novinářského kodexu (Pressekodex) a judikatury (rozsudek BVerfG: Wallraff I). Mezi další známá jména z oblasti investigativní žurnalistiky v Německu patří Hans Leyendecker, Udo Röbel, Jürgen Roth či Gerhard Kromschroder. Poslední zmíněný spolu s Wallraffem vyvinul metodu tajného výzkumu za použití falešné identity.

V Německu jsou státní policejní či soudní zásahy do činnosti médií vzácné, od doby aféry Spiegel⁸⁶ zasahuje politika do médií stále méně. Spíše lze pozorovat opačný jev, a to vzrůstající vliv médií na politiku. Média určují agendu, podle které se politika orientuje. Podílejí se na formování společenského života a mají proto symbolickou moc. Mocí se v tomto případě rozumí schopnost mít účinek a schopnost ovládat lidi a zdroje.⁸⁷ Dlouhodobým problémem je nejen v Německu koncentrace moci médií, největším hráčem na trhu byl a je koncern Springer, který kontroluje značné části denního tisku a časopisů. Koncentrace vlastnictví, v tomto případě médií, je způsobem, jak co nejvíce kontrolovat trh a co nejvíce růst. V popředí je malý počet silných vlastníků, a tím je omezena různorodost názorů.⁸⁸

V posledních letech se situace na německém mediálním trhu změnila, poprvé od sedmdesátých let je v Německu velké množství nezaměstnaných žurnalistů, dochází

⁸⁴ Redelfs, „Recherche mit Hindernissen: Investigativer Journalismus in Deutschland und den USA“, 230-231.

⁸⁵ Ibid., 226-229.

⁸⁶ Jednalo se o politickou aféru, při které byli zaměstnanci časopisu Der Spiegel na základě kritického článku obviněni z údajné vlastizrady. Dnes je na tuto aféru nahlíženo jako na akt posílení svobody tisku v Německu.

⁸⁷ Barbara Köpplová a Jan Jiráček, *Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace* (Praha: Portál, 2003), 70-71.

⁸⁸ Ibid., 66.

k poklesu prodeje, na což nakladatelství reagují propouštěním zaměstnanců, uzavřením redakcí či stažením nových projektů. Publicistické funkce se v současné době přesunuly do internetové podoby, a to hlavně u mladé generace. V německém prostředí je však na rozdíl od českého i tato forma placená. Dochází také ke globalizaci německého trhu, německým médiím konkurují zahraniční média, a to zejména americká.⁸⁹

1.3 Svoboda slova a její chápání v Německu

Zaměřila jsem se na historický vývoj, chápání tohoto termínu a její právní definici. Svoboda slova souvisí také s pojmy veřejnost a soukromí, které určují hranice, které musí novináři při své profesi i přes svobodu slova dodržovat.

Právo svobodně se vyjadřovat je jedním z pilířů demokracie. Novináři jsou těmi, kteří tuto svobodu prosazují v praxi. Na jejím základě mohou žurnalisté formulovat a publikovat zjištěné informace. Pojem svobody slova však může být chápán jako neurčitý pojem, který je vykládaný v různé šíři. Zcela jasně je však svoboda slova zakotvena v ústavě a v mezinárodních normách. Tento pojem je také úzce spojen se soukromím.

Požadavky národní jednoty, svobody a národní suverenity se pojí již s tzv. Hambašskou slavností v roce 1832 a německou revolucí roku 1848. Jejich součástí byl také boj proti cenzuře za svobodný tisk. Tehdy byl svobodný tisk, tedy tisk neřízený orgánem veřejné moci a necenzurovaný, považován za součást svobodného státu.⁹⁰ Charakteristickým znakem historických požadavků na svobodu slova byl obranný postoj vůči státu, který byl chápán jako permanentní hrozba občanských a soukromých svobod. Svoboda slova byla již od začátku brána jako součást všeobecného lidského práva na svobodu myšlení a vyjádření názoru.⁹¹ Svoboda slova ve spojení svobody tisku později získala vedle svého charakteru individuálního lidského práva také institucionální význam, poprvé v Lüthově rozsudku Spolkového ústavního soudu z roku 1958. V Lüthově rozsudku⁹² je uvedeno: „*Pro svobodný demokratický státní řád je (základní právo na svobodu projevu) zcela zásadní, neboť umožňuje*

⁸⁹ Weischenberg, „Handbuch Journalismus und Medien“, 51.

⁹⁰ Heribert Prantl, „Zensur in Deutschland? Die Gegengeschichte zur demokratischen Kommunikationsfreiheit“ in Wolfgang R. Langenbacher, *Die Kommunikationsfreiheit der Gesellschaft. Die demokratischen Funktionen eines Grundrechts* (Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2003), 139.

⁹¹ Donsbach, „Legitimationsprobleme des Journalismus“, 15.

⁹² Lüthův rozsudek Spolkového ústavního soudu (BVerfG) ze dne 15. ledna 1958 se zabývá rozsahem základního práva na svobodu projevu a zdůrazňuje jeho význam jako „základu svobody obecně“. Kromě toho představuje „objektivní hodnotový systém“ jako součást německé ústavy.

neustálou intelektuální debatu, střet názorů, který je jeho životně důležitým prvkem.“ V pozdějších rozhodnutích soudu byl tento zásadní význam připsán také svobodě tisku. Tři roky od Lüthova rozsudku vyhlásil v roce 1961 Spolkový ústavní soud tzv. televizní rozsudek⁹³, v němž byla tisku garantována institucionální autonomie vůči státu, svobodný tisk byl charakterizován jako instituce společnosti a stát byl povinen tuto svobodu zohlednit.⁹⁴

Svoboda vyjádření je uvedena v německé ústavě, a to v článku 5 Základního zákona: *„Každý má právo svobodně vyjádřit a šířit svůj názor slovem, písmem a obrazem (...). Tato práva jsou omezena pravidly všeobecných zákonů, právními předpisy na ochranu mládeže a právem na osobní důstojnost.“*⁹⁵ Rozhlas a svobodu slova konkrétněji definuje článek 5 odst. 1 věta 2 Základního zákona: *„Svoboda tisku a svoboda podávání zpráv rozhlasem a filmem jsou zajištěny.“*⁹⁶ Toto základní právo má zajistit, aby každý mohl svobodně vyjádřit svůj názor, bez uvedení ověřitelných důvodů. Svoboda projevu a přesvědčení je vyjádřena také ve Všeobecné deklaraci lidských práv v článku 19⁹⁷ a v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv v článku 10.⁹⁸

Se svobodou slova a vyjadřování je také úzce spjat statut soukromí. Existence osobní sféry, nad kterou máme kontrolu, je potřebou a vlastností lidské existence. Soukromí je stav ochrany před nechtěným přístupem ostatních.⁹⁹ Zmiňuji tento pojem, neboť v novinářské praxi je často do soukromí neoprávněně zasahováno, a proto je důležité si definovat, co je a co není právně legální.

Podle Všeobecné deklarace lidských práv z roku 1948 ve článku 12 stojí: *„Nikdo nesmí být vystaven svévolnému zasahování do jeho soukromí, rodiny, domova nebo*

⁹³ Tento rozsudek byl považován za nejdůležitější dokument o rozhlasovém a televizním vysílání ve Spolkové republice, neboť poskytoval rozsáhlý výklad základních právních předpisů týkajících se vysílání. Organizace vysílání je věcí spolkových zemí. Struktura existujících vysílacích korporací jako právnických osob podle veřejného práva, „které jsou v podstatě zbaveny vlivu státu a jejichž orgány jsou úměrně složeny ze zástupců všech významných politických, ideologických nebo sociálních skupin“, byla výslovně označena za ústavní. Na druhé straně byla výstavba vysílacích sítí záležitostí poštovních služeb a monopol poskytovaný východním Německem v jeho státní smlouvě na výstavbu a provoz vysílacích zařízení byl protiústavní; „Erstes Fernsehurteil des Bundesverfassungsgerichts“, [intern.ard.de, http://web.ard.de/ard-chronik/index/6222?year=1961&month=2](http://web.ard.de/ard-chronik/index/6222?year=1961&month=2) (staženo 8. 7. 2019).

⁹⁴ Donsbach, „Legitimationsprobleme des Journalismus“, 17.

⁹⁵ „Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland“, Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz, <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (staženo 20. 7. 2019).

⁹⁶ Christiane Schulzki-Haddouti, *Bürgerrechte im Netz* (Bonn: Bundeszentrale für politische . Bildung, 2003), 24-25.

⁹⁷ „Všeobecná deklarace lidských práv“, United Nations, 2015, https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/12/UDHR_2015_11x11_CZ2.pdf (staženo 20. 7. 2019).

⁹⁸ „Evropská úmluva o ochraně lidských práv“, Evropský soud pro lidská práva, 2010, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf (staženo 21. 7. 2019).

⁹⁹ Sanders, „Ethics & Journalism“, 78.

korespondence, ani útokům na jeho čest a pověst. Každý má právo na ochranu zákonem před takovými zásahy nebo útoky.“¹⁰⁰ Evropská úmluva o ochraně lidských práv v článku 8 také stanovuje: „*Každý má právo na respekt k jeho soukromému a rodinnému životu, domovu a korespondenci. Veřejný orgán nesmí zasahovat do výkonu tohoto práva, s výjimkou případů, kdy je to v souladu s právními předpisy a je to nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti nebo hospodářského blahobytu země; pro prevenci nepořádku nebo zločinů, ochranu zdraví nebo morálky nebo ochranu práv a svobod druhých.*“¹⁰¹

Novinářské zásahy do soukromí musí mít dostatečné zdůvodnění, které není jen pouhou zvědavostí nebo touhou. Toto zdůvodnění bylo formulováno z hlediska veřejného zájmu, který je chápán jako odhalení trestné činnosti, prevence rizik pro zdraví a bezpečnost a zajištění toho, aby lidé nebyli klamáni jednotlivci ani institucemi.¹⁰²

Není samozřejmé, že jsou tyto svobody zajištěny, v minulosti již několikrát došlo na území Spolkové republiky k jejich omezení. Cenzura je sice ústavou v článku 5 zakázána, mohou však nastat případy, kdy k ní dochází. „*Pokud daný text či film porušuje Základní zákon nebo ustanovení o ochraně nezletilých, zveřejnění může být zakázáno*“.¹⁰³ Svoboda slova jako taková je tedy právně stanovena, v praxi však člověk musel a dodnes musí za svobodu slova a tisku neustále bojovat, byť už v jiném měřítku. Dnešní boj za svobodu slova chápeme jinak, než tomu bylo dříve. Přesto jsou jistá omezení přítomna dodnes, i když je cenzura ústavou zakázána. Jedná se však spíše o obranné organismy, které dohlíží na dodržování dalších práv.

1.4 Dokument

V této podkapitole jsem se zabývala dokumentem. Popsala jsem jeho vývoj, dále vztah mezi fikcí a realitou, řešila jsem také etickou stránkou tohoto žánru. Nakonec jsem se věnovala spojení dokumentu a sociální problematiky v obecné rovině, což bylo možné konkrétně pozorovat v obou vybraných dílech.

¹⁰⁰ „Všeobecná deklarace lidských práv“, United Nations, 2015, https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/12/UDHR_2015_11x11_CZ2.pdf (staženo 21. 7. 2019).

¹⁰¹ „Evropská úmluva o ochraně lidských práv“, Evropský soud pro lidská práva, 2010, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf (staženo 21. 7. 2019).

¹⁰² Sanders, „Ethics & Journalism“, 90.

¹⁰³ „Zensur“, Bundeszentrale für politische Bildung, <http://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/das-junge-politik-lexikon/161825/zensur> (staženo 3. 8. 2019).

Zpravodajský styl byl první, který ovlivnil dokumentaristickou metodu a metodu zpracování. Dalším zdrojem, který působil na dokumentaristický styl, bylo úsilí po vědeckém poznání a šíření těchto poznatků. První dokumenty zachycovaly všední život velkoměsta, obrazy z cest, pohled na nebezpečné situace a momenty, které nebylo možné ani chtěné reálně zažít – například pohled na divoká zvířata, války či katastrofy.¹⁰⁴ Tvůrci se opírali také o výtvarné umění, chtěli zobrazit své představy a prožitky. Po první světové válce byla vytvářena zejména expresionistická díla a díla v žánru nové věčnosti, která ukazovala deziluzi po prohrané válce. Dalším uměleckým směrem po první světové válce byl futurismus.¹⁰⁵ Po nástupu nacismu v Německu byli pokrokoví dokumentaristé nuceni opustit zemi nebo spolupracovat s režimem, jako to učinili například filmoví režiséři Walter Ruttmann či Leni Riefenstahl. Za druhé světové války se dokument snažil podat obraz doby a utrpení člověka, zobrazit pocity a vyjádřit víru ve svobodu.¹⁰⁶ Po roce 1945 byly populárními žánry reportáže o domovině, venkovské romance, válečné a životopisné reportáže či reportáže zabývající se problémy obnovy poválečného Německa.¹⁰⁷ Od konce šedesátých do poloviny osmdesátých let dvacátého století se tvůrci po celém světě snažili zachytit reálný život, a to způsobem, který by nejen pozoroval a zachycoval neustále se měnící svět ve všech drobných detailech, ale také by se snažil urychlit změny sociální reality. Velmi důležitý byl v tomto ohledu revoluční rok 1968, který byl klíčový z hlediska proměny umělecké tvorby, kterou ovlivnil vzestup nové levice a vliv alternativní kultury.¹⁰⁸ V dílech docházelo ke kombinaci dokumentu a fikce a použití koláže.¹⁰⁹

Dokument je nefikční. Jedná se o formu vyprávění příběhu, která vytváří tvrzení nebo pozoruje reálný historický svět. Může snímat obrazy a zvuky tak, jak se staly, ale může je také konstruovat odlišně od skutečnosti. V tomto smyslu je pojem dokument velmi obsáhlý, klíčovým určujícím faktorem však je, že dané dílo činí tvrzení o reálném světě a poskytuje o něm důkazy pro dosvědčení těchto tvrzení.¹¹⁰ Dokumenty jsou spojeny se světem, o němž vypovídají, snaží se nebýt fikcí. Rozdíl mezi dokumentem

¹⁰⁴ Dietrich Leder, „Schauwerte der Wirklichkeit“, *Film-Dienst*, 55, 21 (Okt 8, 2002):7, <https://proquest.libguides.com/fiaf> (staženo 26. 7. 2019).

¹⁰⁵ Jindra Karasová, *Tvůrci dokumentárního filmu* (Praha: Filmový ústav, 1965), 10.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 14.

¹⁰⁷ Kristin Thompsonová a David Bordwell, *Dějiny filmu. Přehled světové kinematografie* (Praha: Akademie múzických umění v Praze / Nakladatelství Lidové noviny, 2007), 363.

¹⁰⁸ Jonathan Kahana, *The documentary film reader. History, theory, criticism* (Oxford University Press: New York, 2016), 532.

¹⁰⁹ Thompsonová a Bordwell, „Dějiny filmu. Přehled světové kinematografie“, 594-596.

¹¹⁰ Jill Neldes, *Introduction to film studies* (London, New York: Routledge, 2007), 176.

a fikcí spočívá v tom, nakolik příběh svou podstatou odpovídá skutečným situacím, událostem, lidem a nakolik je dílem filmařovy fantazie. Dokument však vždy obsahuje obojí, tvůrce jej vždy připravuje svým vlastním způsobem a používá různé filmové prostředky.¹¹¹ Každé vyprávění je svým způsobem fiktivní, neboť se jedná o omezenou časovou sekvenci, strukturovanou od začátku do konce, a především je vyprávěno vypravěčem. I když tedy zpracování tématu neodpovídá úplně skutečnosti, může se k ní vztahovat.¹¹² Dokument plní očekávání diváků, se kterým si může zahrávat, může jej měnit či diváky klamat. Věříme, že to, co dokument ukazuje, je skutečné. Obrazy však nemohou říci o události vše, mohou být pozměněny a vykládány různě. Pomáhají ale dívat se na svět různými úhly pohledu či hájit zájmy druhých. Dokument je tedy součástí zastupitelské demokracie, ve které lid spoléhá na zvolené zástupce, kteří reprezentují jejich zájmy. Je třeba ale myslet také na to, že dokumentaristé nejednají jen v zájmu publika, ale také v zájmu instituce, která jim umožňuje dílo tvořit. Díla tak často argumentují na základě předkládaných důkazů, které mají za úkol ovlivnit mínění.¹¹³

Důležitým aspektem při vytváření dokumentu je proto také etika. Etika usměrňuje jednání lidí v situacích, kde nestačí pravidla či zákony. V etice existuje princip tzv. poučeného souhlasu, podle něhož mají být účastníci výzkumu informováni o následcích své účasti. Někdy jsou však konkrétní důsledky a záměry nevědomé nebo nepředvídatelné.¹¹⁴ Etika spočívá v jednání, které zachovává úctu vůči subjektům a nepodkopává důvěru čtenářů a diváků. Etické cítění je jedním ze základních ukazatelů toho, nakolik je tvůrce profesionální.¹¹⁵

Dokumenty se často zaměřují na skupiny obyvatelstva a témata, kterým není věnovaná dostatečná pozornost, a to ženy, dělníky, outsidersy, lidi na okraji společnosti a menšiny. Tvůrci hájí tuto část veřejnosti a doplňují tak historické informace.¹¹⁶ Jednotliví aktéři nás v díle provázejí daným problémem a ukazují určitý úhel pohledu, záměrem je však studium širší problematiky. Komplexnější otázky jsou většinou nadřazeny životu postavy, která na ně poukazuje a upozorňuje. Ať se však na daný problém díváme z pohledu jedince či společnosti, nebo z pozice někde mezi nimi, je

¹¹¹ Nichols, „Úvod do dokumentárního filmu“, 31.

¹¹² Francois Jost, *Realita/fikce – říše klamu* (Akademie múzických umění v Praze: Praha, 2006), 16-20.

¹¹³ Nichols, „Úvod do dokumentárního filmu“, 60-61.

¹¹⁴ *Ibid.*, 68-71.

¹¹⁵ *Ibid.*, 75-76.

¹¹⁶ Schändlinger, „Dokumentarfilm und Sozialwissenschaften. Der filmdokumentarische Blick als sozialwissenschaftlicher Empirietyp“, 177.

jasné, že jednotlivce je od společnosti neoddelitelný, a tak je důležitá také problematika moci a hierarchie, ideologie a politiky.¹¹⁷

2. Kontext

Pro mou diplomovou práci je klíčovou postavou Günter Wallraff, který je spojován s pojmem investigativní žurnalistika. V této části práce se blíže zaměřuji na jeho život, jeho metody a myšlení. Pro jeho tvorbu jsou tyto metody typické a jejich pochopení je důležité pro správnou interpretaci jeho děl. Snažím se také osvětlit, čeho chtěl svými díly docílit a jaké ohlasy ve společnosti díla vyvolala.

2.1 Günter Wallraff - biografie

Hans Günter Wallraff se narodil 1. října 1942 v městečku Burscheid u Kolína. Vystudoval reálnou školu ukončenou maturitou a následně si prošel různými profesemi.¹¹⁸ Vyučil se knihkupcem. V mládí psal Wallraff básně, které ale nejsou literárně hodnotné. Musel nastoupit do německé armády, ve které strávil deset traumatizujících měsíců. Své zážitky z této doby si zaznamenával do deníku. Mnohé z popsaných témat a scénářů se objevují v jeho pozdějších reportážích. V jejich středu stojí vzepření se vojenskému nátlaku. Těchto deset měsíců mělo na jeho pozdější tvorbu velký vliv a bylo stěžejní v jeho dalším působení. Jeho snahou bylo deník zveřejnit, a to s cílem, aby mohl představit nedemokratické podmínky ve společnosti. Po předčasném ukončení vojenské služby z důvodu údajných psychických potíží se podle jeho slov již nemohl vrátit do knihkupectví, protože toto povolání se mu jevilo jako vzdálené od skutečnosti.¹¹⁹

Poté Wallraff pracoval na mnoha místech: v továrně na automobily, jako pomocný pracovník v loděnici, jako řezač trubek ve válcovně, v ocelárně a jako brusič destiček v továrně na přístroje. V letech 1964-66 působil v pěti různých velkopodnicích a psal pro noviny IG-Metall. Jeho reportáže vycházely pod pseudonymem Wallmann. Poté, co na něj přišel zatykač, však začal Wallraff vystupovat v přestrojení, neboť jeho

¹¹⁷ Nichols, „Úvod do dokumentárního filmu“, 258-264.

¹¹⁸ Bessermann, „Der Fall Günter Wallraff“, 13-14.

¹¹⁹ Hahn, „Günter Wallraff“, 8-11.

práce byla již tehdy kontroverzní.¹²⁰ Dá se to označit za další zlomový moment v jeho životě, neboť se jednalo o začátek Wallraffovy utajené činnosti a převleků. V roce 1966 začal pracovat v satirickém časopise *Pardon* a zároveň v této době začal s investigativním výzkumem.¹²¹

Důležité bylo pro Wallraffův vývoj setkání se spisovatelem Heinrichem Böllem, se kterým později pracoval. Böll Wallraffa podporoval, Wallraff se s ním radil, Böll byl jeho mentorem.¹²²

Günter Wallraff je představitelem levicové publicistiky. Spolupracoval s odbory a od roku 1968 také s mimoparlamentní opozicí, republikánským klubem a se skupinami Socialistického německého studentského svazu.¹²³ Byl také v kontaktu s dortmundskou skupinou *Gruppe 61*, díky které byly zveřejněny jeho průmyslové reportáže.¹²⁴ Z tohoto společenství později vznikla skupina *Werkkreis Literatur der Arbeiterwelt*, jejímž byl Wallraff hlavním iniciátorem a spoluautorem jejího programu. Ve skupině *Werkkreis Literatur der Arbeiterwelt* viděl politickou organizaci, ve které by pracovníci skrze sepsání svých zážitků dospěli k pochopení společnosti. Tvrdil, že kdyby popsali své zkušenosti, dostali by se tím z izolace a zároveň zjistili, že situace, které zažívají, nejsou osobní a náhodné, ale systémově podmíněné.¹²⁵ Pro Wallraffa levice znamenala „pocit, že patřil k demokratické změně společnosti nad rámec stávajícího, chtěl být levicový v nedogmatickém smyslu, nedůvěřovat mocným a nenechat se stranickopoliticky svázat.“¹²⁶

Wallraff byl sice součástí výše zmíněných skupin, nadále však zůstával samotářem. Nikdy nebyl členem politické strany ani politické organizace a svou kritiku vždy svobodně vyjadřoval. V rozhovoru pro *Süddeutsche Zeitung* v roce 1992 Wallraff přiznal, že si stejně jako mnoho dalších stoupenců *Die Linke* myslel, že ve východním Německu bude socialismus s lidskou tváří.¹²⁷ Wallraff dle svých vlastních slov sám sebe chápe jako žurnalistu, reportéra i dokumentaristu, ne však jako spisovatele.¹²⁸

¹²⁰ Ibid., 14-15.

¹²¹ Bessermann, „Der Fall Günter Wallraff“, 13-14.

¹²² Ibid., 1979, 24.

¹²³ Hahn, „Günter Wallraff“, 66.

¹²⁴ Ibid., 1979, 20-21.

¹²⁵ Ibid., 22-23.

¹²⁶ Hektor Haarkötter und Jörg-Uwe Nieland, *Nachrichten und Aufklärung: Medien- und Journalismuskritik heute: 20 Jahre Initiative Nachrichtenaufklärung* (Wiesbaden: Springer VS, 2018), 237-238.

¹²⁷ *Süddeutsche Zeitung*, 20. 2. 1992, *Die gemeinsame Nenner mit der DDR: Antifaschismus. Ein Gespräch mit dem Autor Günter Wallraff über seine Verbindungen zum Osten*

¹²⁸ Hahn, „Günter Wallraff“, 19.

Vždy prohlašoval, že literatura nemůže být nikdy identická se skutečností. Svými reportážemi od počátku bojoval proti systému, chtěl jimi ukázat, jak se mocní obohacují na úkor nemajetných a podnítit obyvatelstvo k reakci. Kapitalismus byl podle něj „pohrdavý, imperialistický a nezdravý“ a obhajoval socialismus, který chápal jako „humánní, racionální a konstruktivní, který má za cíl osvobození člověka“.¹²⁹

V roce 1971 se stal Günter Wallraff členem PEN-centra tehdejší Spolkové republiky. Jeho práce je v dnešní době mezinárodně známá. Speciální pocty se mu navíc dostalo ve Švédsku, neboť ve švédštině dokonce existuje pojem „wallraffen“. Označuje nezvyklé rešeršní metody a znamená vplížit se či dostat se dovnitř.¹³⁰ Dnes jsou mu zpřístupňovány informace a má množství spolupracovníků, jejichž jména sice nejsou veřejnosti zatajena, s autorstvím je však často spojován jen on sám.

Wallraff byl několikrát obviněn ze spolupráce s východoněmeckou tajnou policií Stasi. K tomu se Wallraff vyjádřil, že během šedesátých a sedmdesátých let několikrát využil možnost nahlédnout do archivů východního Německa. Spolkový kriminální úřad ale uvedl, že nevznikl nárok na přípravné řízení.¹³¹ V roce 1992 byl Wallraff zproštěn obvinění, že byl agentem Ministerstva státní bezpečnosti východního Německa. Zemský soud v Berlíně zakázal opakování tohoto tvrzení.¹³² V dlouholetém právním sporu s nakladatelstvím Springer nakonec v roce 2006 Hanzovní vyšší zemský soud v Hamburku rozhodl o tom, že Wallraff již nesměl být obviněn z toho, že pracoval ve státní bezpečnosti východního Německa.¹³³

Mezi Wallraffovu novou tvorbu patří dílo *Aus der schönen neuen Welt* z roku 2009, ve kterém zveřejnil nové příběhy získané v přestrojení. Zkoumal například fungování německých callcenter, pracoval v továrně na pečivo pro Lidl a byl v roli bezdomovce.¹³⁴ Ve stejném roce vznikla také reportáž *Schwarz auf Weiß. Eine Reise durch Deutschland*, ve které se Wallraff převklékl za Somálce Kwami Ogonno. Jeho pokus oslovit společnost pomocí černého make-upu přinesl silnou kritiku ze strany afroamerických Němců, kteří film považovali za povýšený a někteří dokonce za

¹²⁹ Bessermann, „Der Fall Günter Wallraff“, 110.

¹³⁰ Rollka, „Die Reise ins Souterrain: Notizen zur Strategie des aufklärerischen Erfolgs: Eugène Sues „Geheimnisse von Paris“ und Günter Wallraffs „Ganz unten““, 30.

¹³¹ Süddeutsche Zeitung, 20. 2. 1992, *Die gemeinsame Nenner mit der DDR: Antifaschismus. Ein Gespräch mit dem Autor Günter Wallraff über seine Verbindungen zum Osten*

¹³² Frankfurter Allgemeine, 12. 11. 1992, *Kein „Einfluß-Agent“: Günter Wallraff ist entlastet*

¹³³ „Hatte Günter Wallraff in der DDR Kontakte zur Stasi?“, Hannoversche Allgemeine, <https://www.haz.de/Nachrichten/Panorama/Uebersicht/Hatte-Guenter-Wallraff-in-der-DDR-Kontakte-zur-Stasi> (staženo 11. 9. 2019).

¹³⁴ „Aus der schönen neuen Welt“, Kiepenheuer & Witsch, <https://www.kiwi-verlag.de/buch/guenter-wallraff-aus-der-schoenen-neuen-welt-9783462043150> (staženo 15. 9. 2019).

rasistický, film vyvolával řadu kontroverzí.¹³⁵ Od roku 2012 má Wallraff svůj vlastní televizní program s názvem „Team Wallraff - Reporter Undercover“, který vysílá RTL. Wallraff a jeho kolegové se infiltrují do různých společností, aby odhalili a zaznamenali stížnosti. Natáčejí přitom na skrytou kameru.¹³⁶ Za jejich vyšetřovací práci získal tým cenu Německé televize v kategorii Nejlepší reportáž roku 2014.¹³⁷

2.2 Wallraffovy metody

Metodami, které Günter Wallraff ve svých dílech používal pro získání informací a jejich prezentaci, byly odborné vyhledávání informací a také reportáž, která byla založená na zúčastněném pozorování. Žurnalistické odborné vyhledávání je profesionálním postupem, kterým jsou získávány, testovány a posuzovány výroky o událostech. Jeho cílem je co nejpřesněji zrekonstruovat události a zveřejnit a uvést získané informace ve smysluplném kontextu. Existují různé typy odborných vyhledávání. Pro pozdější analýzu však bylo relevantní především odhalující nebo jinak řečeno investigativní odborné vyhledávání. Vyznačuje se tím, že na základě zkoumání žurnalisty se relevantní informace stává veřejnou. Zveřejňuje to, co by chtěli zúčastnění zachovat soukromé.¹³⁸ Jedná se tedy o investigativní metodu, pomocí které je možné získat potřebné informace. Takto získaný materiál je představen buď formou zprávy, častěji ale formou reportáže.

Reportáž je žurnalistický útvar, který pomocí jazykových a obrazových prostředků vypráví o aktérech a jejich jednání. Jedná se o výpovědi, které jsou založené na pravdě, nejsou však reprodukovány jako zprávy, ale jako subjektivní popis. Jedná se tedy o subjektivní vyprávění skutečné zprávy pozorovatelem, který je svědkem na místě děje. Pozorovanou událost tak popisuje nejen fakty, ale i osobními dojmy, ne však svým vyjádřením názoru. Reportér tím překonává sociální vzdálenosti a překračuje institucionální bariéry.¹³⁹

¹³⁵ „Ein Mann will gehasst werden“, Süddeutsche Zeitung, <https://www.sueddeutsche.de/kultur/guenter-wallraff-schwarz-auf-weiss-ein-mann-will-gehasst-werden-1.129914> (staženo 15. 9. 2019).

¹³⁶ „Team Wallraff – Reporter Undercover – Informationen zur Reportage“, TVNOW, <https://www.tvnow.de/shows/team-wallraff-reporter-undercover-2384> (staženo 15. 9. 2019).

¹³⁷ „2014 Beste Reportage: Team Wallraff – Reporter undercover“, Der deutsche Fernsehpreis 2020, <https://www.deutscher-fernsehpreis.de/verleihung/nominierungsdetails/2014-beste-reportage-team-wallraff/> (staženo 15. 9. 2019).

¹³⁸ Weischenberg, „Handbuch Journalismus und Medien“, 390.

¹³⁹ Ibid., 405-408.

První reportáže vznikaly v německém prostředí v novinách, mezi první autory tohoto žánru patřil především Egon Erwin Kisch, po něm pak například Erich Kästner. Za celistvý útvar byla reportáž považována až od 60. let 20. století díky *Süddeutsche Zeitung*, později redakci *Spiegel*. Od doby šedesátých let, krize v hornictví v oblasti Porúří, se vyostřilo sociální napětí ve společnosti. V této době sice díky zvyšující se automatizaci a využívání pracovní síly narostla produktivita, důvěra v koncept sociálně-tržního hospodářství však byla narušena recesí v letech 1966/67, při které více než milion obyvatel přišlo o práci. Z tohoto důvodu vznikla literární angažovaná skupina *Gruppe 61* a později také *Werkkreis Literatur der Arbeitswelt*, které psaly o těchto tématech také ve formě reportáží.¹⁴⁰ Od 80. let se začala reportáž objevovat také v televizním vysílání.

Reportáž se dělí na několik typů, a to podle tématu, žánru a záměru. Pro mou práci byla klíčová odhalující reportáž, která využívá investigativně získané informace a popisuje sociální nesprávnosti, rekonstruuje původní příběh, líčí situaci postižených osob a pojmenovává odpovědné.¹⁴¹

Tento typ reportáže podává jednotlivé informace, celý kontext však nelze předat. Reportáž samotná by nebyla pro autentičnost faktů dostatečná, pokud by nebyl k dispozici relevantní materiál. Wallraff používal vypravěčský koncept dobrodružného příběhu. Čtenářům sice říkal, že vyličené události reportéra odpovídají empirické skutečnosti, věděl ale, že tato hra v přestrojení skončí.¹⁴²

Wallraff s žánrem reportáže hodně pracoval. Sám se stával aktivním účastníkem a situaci svou přítomností ovlivňoval, někdy ji pozměnil či sám inicioval. Tento postup pro získání informací se v sociologii nazývá *zúčastněné pozorování* (*teilnehmende Beobachtung*).¹⁴³ Tento postup používal již Egon Erwin Kisch v socialistické reportáži. Díky této metodě je možné získat informace, které by jiným způsobem nemohly být objeveny. Podle Wallraffa nebyla uměním literatura, ale skutečnost. Skutečnost pro něj měla větší výpovědní hodnotu a účinek, protože byla pro většinu obyvatelstva rozpoznatelná, srozumitelná a vedla spíše k činům než k fantazii.¹⁴⁴ Dále vedle zúčastněného pozorování používal také videoreportáž, při níž pracoval se skrytou

¹⁴⁰ Michael Geisler, *Die literarische Reportage in Deutschland: Möglichkeiten und Grenzen eines operativen Genres*, (Königstein im Taunus: Scriptor Verlag, 1982), 106-107.

¹⁴¹ Weischenberg, „Handbuch Journalismus und Medien“, 405-408.

¹⁴² Geisler, „Die literarische Reportage in Deutschland: Möglichkeiten und Grenzen eines operativen Genres“, 309-311.

¹⁴³ Dithmar, „Günter Wallraffs Industriereportagen“, 52.

¹⁴⁴ *Ibid.*, 55.

kamerou, která tajně natáčela záznamy o předmětu jeho zkoumání. Takováto reportáž působila věrohodně.

Záměrem Wallraffa bylo vytvořit veřejné povědomí tam, kde si ho dle jeho slov vládnoucí část obyvatelstva nepřála, kde však bylo pro ovládané existenciálně důležité. Chtěl referovat o utajených skutečnostech z oblasti průmyslu a byrokracie, které byly dostupné jen částečně nebo vůbec.¹⁴⁵ Wallraff viděl výhodu v tom, že jako pracovník a zároveň novinář měl větší svobodu ve vyjádření kritiky, neboť se nemusel obávat ztráty místa, která by ohrozila jeho existenci a mohl tak snadněji zveřejňovat informace. Jednal v roli mluvčího lidu, chtěl poukázat na to, jak byla demokracie v těchto případech bezbranná.¹⁴⁶

Druhou užitou Wallraffovou metodou bylo odborné vyhledávání informací. Jedná se přitom o náročnou metodu. Předpokladem pro úspěšné odborné vyhledávání informací je vystavení sebe sama, připravenost situaci upřímně prožívat a přitom zůstat anonymní. Je vyžadována schopnost popřít sebe sama za každé situace a přijmout úplně cizí identitu. Jak Wallraff sám prohlašoval, přesvědčivé přijímání rolí pro něj bylo snadné, neboť měl občas pocit, že jeho vlastní identita neexistovala a že ji znovu získával vytvářením jiných rolí. Wallraffovým výchozím bodem nebyla teorie, ale praxe pracovního světa.¹⁴⁷

Nejnámější role, které Wallraff zahrál v utajení a přestrojení, byly turecký Gastarbeiter Ali Levent Sinirlioğlu v knize z roku 1985 a stejnojmenném filmu *Ganz unten (Až na dně)* z roku 1986, zaměstnanec redakce deníku *Bild* Hans Esser v knize *Der Aufmacher. Der Mann, der bei Bild Hans Esser war* z roku 1977, ve filmu pojednávajícím o téže tématu *Informationen aus dem Hinterland. Der Mann, der bei Bild Hans Esser war* ze stejného roku a Somálec Kwami Ogonno v reportáži *Schwarz auf Weiss* z roku 2009. Ve své diplomové práci jsem se zabývala dvěma prvními filmy a knihami, neboť právě ty byly důležité pro vývoj německé žurnalistiky v souvislosti s etikou a použitím skryté kamery.

Wallraff chtěl zobrazovat skutečnost, ne vytvářet umění, což bylo možné pozorovat v tom, že chtěl šokovat fakty, nešlo mu o estetičnost díla. Zastával názor, že na místo estetiky musí nastoupit sociální pravda a vysvětlení.¹⁴⁸ Psal střízlivým, často až suchým jazykem, vycházel z materiálu získaného pomocí odborného vyhledávání

¹⁴⁵ Dithmar, „Günter Wallraffs Industriereportagen“, 57.

¹⁴⁶ Ibid., 53-54.

¹⁴⁷ Hahn, „Günter Wallraff“, 13.

¹⁴⁸ Ibid., 24.

informací. Chtěl, aby na čtenáře působila fakta a věcnost. Pro větší důvěryhodnost dokumentace používal pro způsob vyprávění *ich-formu*. Wallraff býval v roli zúčastněného pozorovatele, přesto však pasáže s jeho vlastními zkušenostmi působily důvěryhodněji. Jeho vzory byli Egon Erwin Kisch a Sergei Michailowitsch Tretjakow. Druhý zmíněný spisovatel autora chápal jako pozorovatele, který se postupně stává spisovatelem.¹⁴⁹

Témata, kterými se Wallraff zabýval, společnost polarizovala.¹⁵⁰ Wallraffova metoda byla často napadána za porušení demokratických pravidel a označována jako neférová žurnalistika. Užívalo se pro ni slovní spojení *zu täuschen, um nicht getäuscht zu werden*, tedy v překladu *klamat, abych nebyl klamán*. V některých případech však neměli dělníci ani veřejnost v době, kdy Wallraff prováděl reportáže, o praktikách podniků dostatečné informace. Za takovýchto okolností nelze Wallraffovy metody tak snadno odsuzovat, a tedy tvrdit, zda byly správné či nikoliv.¹⁵¹

Filmová reportáž nabízí vědecky ověřitelnou pravdu. Důležitou podmínkou reportáže je, že by měly všechny detaily odpovídat skutečnosti. Nejedná se však o pouhé shromáždění faktů, ale o formu umění. Film umožňuje ukázat různé jednotlivosti přesněji a zároveň z různých úhlů pohledu. Díky této schopnosti se tak film stal vědeckým a zároveň uměleckým prostředkem k zobrazení skutečnosti. Vedle těchto výhod zde však je i možnost nebezpečného sklonu k použití techniky montáže, při které jsou vybrány a přeskupeny jen určité části skutečnosti, které poté vypadají jako reálné. Právě tuto techniku montáže je možné najít také ve Wallraffových reportážích. Mezi jazykově-literární prostředky, které Wallraff používal, patřily příznačné a opakující se motivy a místa. Ze sesbíraného materiálu Wallraff přesně a cíleně vybral výstřížky skutečnosti, které poté složil dohromady.¹⁵² Hodně používal také kontrast, kdy proti sobě stavěl dva protichůdné světy, takže se pak skutečnost jevila jako silnější. Ukazoval například větší neúctu a vytvářel tak solidaritu s „oběťmi“. Problém Wallraffových děl byl v tom, že Wallraff měl v hlavě obraz ideální lidské společnosti a snažil se své reportáže do něj napasovat tak, aby vybudil čtenáře k proměně společnosti v takovou, jakou by si on sám představoval. Proto také používal techniku montáže, aby docílil takového obrazu, který z jednoho úhlu pohledu sice odpovídal skutečnosti, ale

¹⁴⁹ Hahn, „Günter Wallraff“, 47.

¹⁵⁰ Rollka, „Die Reise ins Souterrain: Notizen zur Strategie des aufklärerischen Erfolgs: Eugène Sues „Geheimnisse von Paris“ und Günter Wallraffs „Ganz unten“, 23.

¹⁵¹ Dithmar, „Günter Wallraffs Industriereportagen“, 58-59.

¹⁵² Ibid., 68-71.

nezobrazoval ji celou, zobrazoval ji tak, jak Wallraff potřeboval a chtěl. V tom spočívaly hranice Wallraffova díla.

Wallraffova reportáž tedy byla dokumentací a interpretací zároveň. Jednalo se o vědomě neliterární text, dokumentární koláž. Takovéto reportáže mohly být čtenáři chápány jako fiktivní i jako reálné. Wallraff používal triviální formy, literatura pro něj byla prostředkem pro jeho důkazní materiál.¹⁵³ Wallraffova individualistická perspektiva doplnila a upravila dokumentaci a sběr materiálů. Doplnující komentáře byly krátké a srozumitelné, osvětlovaly útržky reality, přikládaly jim význam a vytvářely také spojitosti mezi sebou. Wallraff často své reportáže označoval za příkladné. Jeho nálezy ale nebyly náhodné, nýbrž příznačné. Vytvářel sice dojem, že mu šlo pouze o dodržování pravidel, chtěl ale odkrývat křivdy a nesprávnosti.¹⁵⁴ Toužil po proměně celé společnosti, nelíbil se mu kapitalismus a jeho důsledky pro občany. Chtěl ukázat, že nesprávnosti nebyly pouze selháním jednotlivých aktérů, ale že byly výsledkem celospolečenské struktury, a tedy systémově podmíněné. Wallraff se vyjadřoval, že uvedené případy v knize nebyly výjimkami, ale bylo v nich možné vidět základní vzorce systému.¹⁵⁵

Jeho názory lze vyčíst také z projevu, který pronesl při kongresu Spolku německých spisovatelů v IG Druck und Papier v roce 1974 ve Frankfurtu: ... *wir sprechen vom Kapitalismus, von einem ziellosen, konzeptionslosen Wirtschaftssystem, das hierzulande „freie Marktwirtschaft“ genannt wird. Eine treffende Bezeichnung, denn die Wirtschaft und die sie Lenkenden sind tatsächlich frei, sie sind nahezu das einzig wirklich freie in diesem Land: sie haben die Freiheit zu wuchern und zu fälschen, zu hehlen und zu stehlen, zu vergiften und zu unterdrücken, alles Leben im Keim zu ersticken, sie haben die Freiheit von Amokläufern, die noch keiner gebremst hat. Sie vergiften unsere Flüsse und Meere, unsere Kranken, unsere Alte; unsere Kinder bereits im Mutterleib, unsere Freizeit, unsere Familien, unsere Illusionen, unsere Fähigkeit zu vertrauen, zu lieben und zu trauern.*^{156 157}

¹⁵³ Hahn, „Günter Wallraff“, 42-43.

¹⁵⁴ Rollka, „Die Reise ins Souterrain: Notizen zur Strategie des aufklärerischen Erfolgs: Eugène Sues „Geheimnisse von Paris“ und Günter Wallraffs „Ganz unten““, 11.

¹⁵⁵ Christian Linder, *In Sachen Wallraff: Berichte, Analysen, Meinungen und Dokumente* (Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1977), 189.

¹⁵⁶ *Ibid.*, 14-15.

¹⁵⁷ (... „Mluvíme o kapitalismu, bezcílném, koncepčním ekonomickém systému, který se v této zemi nazývá „tržní ekonomika“. Výstižný termín, protože ekonomika a ti, kteří ji vedou, jsou skutečně svobodní, jsou v této zemi téměř jediní, kteří jsou svobodní: mají svobodu lichvářit a falšovat, napomáhat zločinům a krást, trávit a utlačovat, potlačovat všechny život v zárodku, mají svobodu běžce, kterého ještě nikdo nezpomalil. Otravují naše řeky a moře, naše nemocné, naše staré; naše děti již v lůně, náš volný čas, naše

Wallraffovy reportáže byly zakončeny pohledem na špatné podmínky, nehledaly však strategii a taktiku, jak tyto podmínky zlepšit. Pracovníci byli charakterističtí svou rezignací a přizpůsobením se. Wallraff nevyhledával pozitivní okamžiky a zkušenosti.¹⁵⁸ I tento fakt dokazuje, že Wallraff kritizoval stávající německý systém.

3. Analýza děl

Obě vybraná díla Güntera Wallraffa byla zaměřená na společenské problémy a ovlivněná Wallraffovými názory a pohledem na společnost a svět. Jako první jsem se věnovala knize *Der Aufmacher* a filmu *Informationen aus dem Hinterland. Günter Wallraff – Der Mann, der bei Bild Hans Esser war* z roku 1977, v další kapitole jsem chronologicky navázala dílem z roku 1986 *Ganz unten*. Nejprve jsem popsala téma, na které se Wallraff v dílech zaměřil a jak probíhala jeho reportáž. Pro pochopení, proč se Günter Wallraff věnoval těmto tématům ve svých reportážích, bylo důležité uvést historický kontext doby, ve které díla vznikla. Následně jsem zmínila, co díla ve společnosti vyvolala.

Reakce a společenská debata týkající se děl v této době vzniku byla založena na jejich bezprostředním účinku. Knihy byly vydávány ve velkých nákladech, což svědčilo o jejich vlivu na německou společnost. Recepti filmů tedy lze jen těžko oddělit od recepce knih.

3.1 Der Aufmacher/Informationen aus dem Hinterland. Günter Wallraff - Der Mann, der bei Bild Hans Esser war

3.1.1 Interpretace děje

Günter Wallraff ve své reportáži z roku 1977 věnoval německému bulvárnímu deníku *Die Bild Zeitung*. Ten byl a je nejprodávanějším německým bulvárním deníkem, a proto svým velkým počtem vydání a přečtených výtisků působil na veřejné mínění velké části německé společnosti. Jeho vzhled připomíná typický bulvární tisk: Výrazné a poutavé titulky i velké fotografie lákají své čtenáře k přečtení. *Bild* byl založen v roce 1952 a spadá pod koncern Axel Springer.

rodiny, naše iluze, naši schopnost důvěřovat, milovat a truchlit. "...), překlad M. H.

¹⁵⁸ Hahn, „Günter Wallraff“, 45-47.

Wallraff vylíčil pochybné žurnalistické praktiky a represivní pracovní podmínky deníku. Deníku vytýkal zjednodušování věcných obsahů, falšování základu zprávy, nafukování nedůležitých témat a naopak vynechávání důležitých, občasné používání nelegálních metod k získávání informací, podněcování emocí čtenářů, a také porušování publicistických zásad Německé tiskové rady. Porušení novinářského kodexu se týkalo zejména individuálních a občanských práv.¹⁵⁹

Při tvorbě své reportáže se převlékl za smyšleného Hanse Essera, který se v hannoverské redakci deníku *Bild* ucházel o místo reportéra. Od března do července roku 1977 byl opravdu zaměstnaný v tomto deníku. Následně zveřejnil své zkušenosti v knize *Der Aufmacher. Der Mann, der bei „Bild“ Hans Esser war* a ve filmu *Informationen aus dem Hinterland. Der Mann, der bei Bild Hans Esser war*. Během své činnosti redaktora v deníku *Bild* zkoumal pracovní postupy těchto novin.¹⁶⁰ Čtenářům chtěl objasnit, jak články vznikají, a tím varovat před důvěrou ve výpovědi těchto novin. Centrem jeho reportáže byl důkaz, že texty uveřejňované v deníku byly smyšleny a překrucovány tak, aby z nich vznikaly senzace a poutavější články k přečtení. Samotná pravda již nebyla po tomto postupu zjistitelná. Jeho cílem bylo odhalit nesprávnosti při vytváření článků. Tyto nesprávnosti byly ve veřejném zájmu, neboť jak již bylo zmíněno, deník četla a dodnes čte významná část německého obyvatelstva.¹⁶¹

Wallraff byl, stejně jako polovina členů redakce, pracovníkem na volné noze. Tento status činil pracovníka závislým na vedoucím redakce, stavěl ho pod větší tlak. Články byly stále více falšované, protože se bojovalo napříč vedoucími redakcí o umístění článků ve spolkovém vydání. Během své práce redaktora Wallraff mluvil se členy redakce a následně rozhovory téměř doslovně reprodukoval. Wallraff pracovníky neodsuzoval, neboť se podle něj jednalo o celý chybně nastavený systém. Žurnalisté byli v jeho očích nejen pachatelé, ale také sami oběťmi.¹⁶² Wallraff detailně popsal pracoviště, ukázal hierarchii podniku a svévolné placení.

Vydaná kniha obsahovala Wallraffovy poznámky a poznatky ve formě deníku. Wallraff objasnil, že mnoho článků se zakládalo na klamu a úspěchu bylo dosahováno jen zmanipulovanými čísly a použitím skryté reklamy. *Bild* také lépe referoval spíše o politicích CDU, než o politicích SPD, což bylo v rozporu s jeho nezávislostí

¹⁵⁹ Stefan Schirmer, *Die Titelseiten-Aufmacher der Bild-Zeitung im Wandel: eine Inhaltsanalyse unter Berücksichtigung von Merkmalen journalistischer Qualität* (München: Fischer, 2001), 58-59.

¹⁶⁰ Eichhoff, „Investigativer Journalismus aus verfassungsrechtlicher Sicht“, 30.

¹⁶¹ *Ibid.*, 31.

¹⁶² Hahn, „Günter Wallraff“, 92-93.

a nadstranickostí.¹⁶³ Po čtyřech měsících musel Wallraff na pozici redaktora, a tím pádem i svou reportáž skončit, neboť časopis „*das da*“ zveřejnil poznámku s úplnými nezašifrovanými informacemi. Koncern Springer, pod který deník *Bild* spadá, následně zahájil protiofenzívu.¹⁶⁴ Nakladatelství Axel Springer AG jako vydavatel deníku *Bild* Wallraffa žalovalo ve formě několika žádostí o zákaz vydávání nelegálně získaných informací a mimo jiné chtělo zakázat vylíčení konkrétní redakční konference.¹⁶⁵

3.1.2 Rok 1968 a kritika nakladatelství Springer

Deník *Bild* je dodnes diskutovaný z několika příčin, jednou z nich je jeho vysoký náklad, který vzbuzuje kritiku ze strany zástupců kultury, vědy i médií. Větší kritika proběhla poprvé v době studentských protestů let 1967/1968, v letech 1968 a 1969 byla kampaň *Anti-Springer* tématem mimoparlamentní opozice. Dalším obdobím byla aféra okolo Güntera Wallraffa a jeho reportáže z roku 1977. Kromě Wallraffovy knihy a filmu vznikla také další díla, která se tématu zpravodajství deníku *Bild* a bulvárním médiím věnují, a to například známá kniha *Ztracená čest Kateřiny Blumové* od Henricha Bölla.¹⁶⁶

Deník *Bild* byl zejména v sedmdesátých letech diskutovaným tématem, neboť tato doba byla revoluční, byla vzpourou proti elitám a hledala nové, alternativní pohledy a politická hnutí. Z tohoto důvodu byl také Wallraffův film diskutován více, než kdyby vznikl za jiné doby. Film reagoval na dobovou situaci a z mnoha důvodů znejistěnou společnost, zejména z hospodářské krize, terorismu, rozmístění raket středního doletu a vysoké nezaměstnanosti. Wallraffovi se podařilo dobré načasování zveřejnění děl, která tak zapadla do kontextu doby a kterým si zajistil jejich větší úspěch.

V sedmdesátých letech byla německá společnost politizována jako nikdy předtím, což bylo možné vidět na vysoké volební účasti. V této době došlo ke vnitrostranickým změnám, vzniku Strany zelených a boji proti levicovému terorismu RAF, jehož útoky otřásly západoněmeckou společností. Pro vývoj v sedmdesátých letech byl klíčový již rok 1968, který je považován za symbol mezinárodní vzpoury mládeže, boje proti tradičním hodnotám dospělých, jejich způsobu života, morálce,

¹⁶³ Hahn, „Günter Wallraff“, 92.

¹⁶⁴ Ibid., 91.

¹⁶⁵ Felix Heimann, *Der Pressekodex im Spannungsfeld zwischen Medienrecht und Medienethik* (Frankfurt am Main: Lang, 2009), 134-135.

¹⁶⁶ Hahn, „Günter Wallraff“, 101.

sexualitě a formám kulturního projevu. Jaro 1968 bylo vrcholem studentských protestů v tehdejší Spolkové republice. Na univerzitách rostlo levicové protestní hnutí, eskalovalo v krizi a vedlo k založení levicových stran a levicového terorismu.

Konec šedesátých let byl dobou víry v revoluci, rozpadu tradičních hodnot, vzniku občanské společnosti, demokratizace demokracie a pokusu o socialismus s lidskou tváří. Byla to také doba kritiky nezpracované minulosti a téměř neporušené kontinuity vládnoucích elit Třetí říše. Nevyřešená minulost byla také výchozím bodem odcizení mezi generacemi.¹⁶⁷ Západoněmecké protestní hnutí se lišilo od hnutí po celém světě tím, že šlo o vymezení se protestujících proti historii svých rodičů a zapojení do nacionalistického režimu. Toto vymezení se nazývalo „generační konflikt“.¹⁶⁸ Rok '68 také změnil životní styl generace. Byla to doba ekonomického růstu, technické modernizace, nového smyslu pro volný čas, rock'n'rollu, popartu, doba konzumu a kapitalistického komoditního světa, hippie scény. Myšlenkou roku 1968 bylo osvobození od autorit, konvencí, tradic, morálky a závislosti.¹⁶⁹

Wallraff kritizoval zaujatost a politickou jednostrannost deníku *Bild*, neboť deník referoval pouze o CDU a ne o SPD. Tehdy se jednalo o vládu takzvané Velké koalice, kdy vládli společně CDU a SPD. Deník tedy nereagoval objektivně na parlamentní i mimoparlamentní situaci. Právě v této době kvůli nedostatku silné opozice vznikla mimoparlamentní opozice (APO), jejíž aktivity vycházely z univerzit.¹⁷⁰

Studenti Nové levice kritizovali západoněmecký univerzitní systém. Vyzývali k demokratizaci univerzit ve smyslu zrušení všech irelevantní pozic moci a závislostí, usnadnění účasti a překonání autoritářských struktur.¹⁷¹ Chyběly jim alternativní struktury ve společnosti. Studenti protestovali kvůli požadavkům na demokratickou univerzitní reformu, z odporu vůči válce ve Vietnamu a kvůli tzv. Nouzovým zákonům. Kritizovali nacistickou minulost rodičovské generace a byli proti oživení totalitních snah. Jejich protesty však byly až do úmrtí demonstrujícího studenta Benna Ohnesorga poklidné. Tento student byl zabit při demonstraci proti návštěvě perského šáha Rezy

¹⁶⁷ Norbert Frei, *1968: Jugendrevolte und globaler Protest* (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2008), 78.

¹⁶⁸ Jens Kastner, „1968 und die Auseinandersetzung mit dem Nationalsozialismus“, *Forschungsjournal Soziale Bewegungen*, vol. 21, Heft 3, (Stuttgart: Lucius & Lucius, 2008), 45 – 47.

¹⁶⁹ Frei, „1968: Jugendrevolte und globaler Protest“, 131 - 135.

¹⁷⁰ „Studentenbewegung“, Bundeszentrale für politische Bildung, <http://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/das-junge-politik-lexikon/161667/studentenbewegung> (staženo 03. 12. 2019).

¹⁷¹ Frei, „1968: Jugendrevolte und globaler Protest“, 92.

Pahleviho policejní kulkou, což vyvolalo pobouření.¹⁷²

Po zastřelení demonstranta Benna Ohnesorga svolal Rudi Dutschke, vedoucí politický aktivista německého studentského hnutí, kampaň proti koncernu Springer, protože podle jeho názoru tisk nakladatelství Axel Springer, k němuž mimo jiné patřily noviny *Bild*, rozhodujícím způsobem přispěl ke zvýšení politického napětí. Nakladatelství Axel Springer bylo obviněno ze lži a organizace kampaní, které později vedly k atentátu na Rudiho Dutschke.¹⁷³ Koncern Springer permanentně kritizoval studentské hnutí a demokratické tendence konce 60. let, což vyvolalo kampaň „*Vyvlastněte Springer!*“ („*Enteignet Springer!*“). Tento požadavek měl sice jen protestní charakter, byl ale krokem ke kritickému uvědomění, zejména u studentů a zaměstnanců médií. Jejich požadavky byly poprvé otevřeně formulovány v *Berliner Extrablatt* 13. května 1967. Koncern Springer byl obviněn z toho, že je tiskovým a názorovým monopolem. Proto následně došlo k odborovým požadavkům pro obnovení a zajištění svobody tisku. Německá unie žurnalistů požadovala v roce 1970 v tzv. *Springener Papier* spolurozhodovací práva při personálních změnách v redakcích a ochranu žurnalistické svobody slova.¹⁷⁴ Byla požadována demokratická kontrola tisku a noviny koncernu Springer byly bojkotovány.

Poté, co byl Rudi Dutschke 11. 4. 1968 zastřelen na ulici Kurfürstendamm v Berlíně, zažila tehdejší Spolková republika nejtěžší pouliční bitvy ve své historii. Desítky tisíc lidí se účastnily blokad a násilných akcí před tiskárnami Springer, protože si myslely, že deník *Bild* měl podíl na střelbě. Během pěti dnů od Zeleného čtvrtka do Velikonočního pondělí proběhly demonstrace v sedmadvaceti městech. V přibližně jedné pětině případů došlo k nepokojům, násilí a vážnému porušení práva.¹⁷⁵ Radikalizace protestů byla zaměřena především na koncern Springer a velkou koalici. Došlo také k přerušení přednášek. Násilí bylo nyní legitimizováno, neboť studentská levice chápala zavraždění Dutschkeho jako důsledek manipulativního zpravodajství koncernu Springer.

Rok 1968 měl pro politickou kulturu tehdejší Spolkové republiky symbolický význam z hlediska občanské angažovanosti a politické účasti. Společnost toužila po větší demokracii a demonstranti se odvážili používat některé dříve neznámé

¹⁷² Manfred Görtemaker, *Kleine Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, (München: Bundeszentrale für politische Bildung, 2003), 200 – 201.

¹⁷³ *Ibid.*, 203.

¹⁷⁴ G. Wallraff, *Das Bild-Handbuch bis zum Bildausfall*, (Hamburg: Konkret-Literatur-Verlag, 1981), 233.

¹⁷⁵ Görtemaker, „Kleine Geschichte der Bundesrepublik Deutschland“, 203-204.

a provokativní techniky. Tento rok znamenal důležitý krok v liberalizaci a demokratizaci republiky. V následujících letech se však z protestního hnutí vyvinula militantní část, z níž vznikla první generace Frakce Rudé armády (RAF) a později Hnutí 2. června (1972), Revoluční buňky (1973) a Červená Zora (1977).

Levicový terorismus sedmdesátých let byl charakteristický pokusem vybudovat strukturu, existovaly v něm jasné ideologické cíle, chtěl odhalit „fašistický stát“ a členové RAF byli lidé, kteří měli již nějaké zkušenosti s politickými organizacemi.¹⁷⁶

Frakce RAF se považovala za součást mezinárodního antiimperialismu a tvrdila, že „ozbrojený boj“ proti takzvanému „americkému imperialismu“ musí být veden také v západní Evropě.¹⁷⁷ Tato radikální skupina mladých lidí chtěla vzít majetek (tedy průmyslová odvětví a banky) bohatým a předat je lidem. Vládnout již neměli bohatí a mocní, ale národ. Jejich cílem bylo vyvolat represivní reakce státu prostřednictvím teroristických útoků a zároveň toto chování odsoudit.¹⁷⁸ Členové RAF kritizovali také mediální systém a jeho kapitalistické struktury. Masmédia hrála v různých prohlášeních RAF často roli manipulátora veřejného mínění.¹⁷⁹

3.1.3 Reakce společnosti

Kniha *Der Aufmacher. Der Mann, der bei „Bild“ Hans Esser war*, která o praktikách tohoto diskutovaného deníku pojednávala, byla z výše zmíněných důvodů hojně prodávána (350 000 exemplářů).¹⁸⁰ Ještě více se však dostala do povědomí veřejnosti díky následným procesům, které s ní souvisely. Dalšími dvěma navazujícími tituly byly knihy *Zeugen der Anklage* (1979) a *Bildstörung* (1981), které znovu a detailněji popsaly praktiky deníku, neboť Wallraff postupem času získal další a podrobnější informace od svědků, informantů, poškozených a také některých bývalých

¹⁷⁶ „Debatte um Linksterrorismus. „Ein offenes Schüren von Hysterie““, tagesschau.de, <https://www.tagesschau.de/inland/anschlaegeinterview100.html> (staženo 3. 12. 2019).

¹⁷⁷ „Geteiltes Deutschland: Krisenmanagement. Linksterrorismus: Rote Armee Fraktion“, Lebendiges Museum Online, <https://www.hdg.de/lemo/kapitel/geteiltes-deutschland-krisenmanagement/linksterrorismus-rote-armee-fraktion.html> (staženo 3. 12. 2019).

¹⁷⁸ „Die Wechselwirkung von Terrorismus und innerer Sicherheit in der Bundesrepublik Deutschland der 70er Jahre : Juristische, politische und gesellschaftliche Rezeption des Terrorismus der Roten Armee Fraktion und der staatlichen Terrorismusbekämpfung“, Eberhard Karls Universität Tübingen, <https://publikationen.uni-tuebingen.de/xmlui/handle/10900/46223> (staženo 3. 12. 2019).

¹⁷⁹ „Die RAF und die Medien“, Bundeszentrale für politische Bildung, <http://www.bpb.de/geschichte/deutsche-geschichte/geschichte-der-raf/49235/raf-und-die-medien?p=all> (staženo 3. 12. 2019).

¹⁸⁰ Bessermann, „Der Fall Günter Wallraff“, 128.

žurnalistů.¹⁸¹

U publika dílo vyvolalo smíšené reakce. Kniha byla stejně jako Wallraffova ostatní díla napsaná za pomoci metody zúčastněného pozorování, za což byla kritizována. Bylo jí vytýkáno také to, že za jejím úspěchem stála reklamní kampaň deníku Stern.¹⁸² Vydavatel hamburského časopisu *Konkret*, Hermann L. Gremliza, uvedl, že dílo *Der Aufmacher* nenapsal Wallraff sám, že jeho spoluautorem byl on. K tomu se Wallraff vyjádřil, že již před deseti lety při vydávání knihy Gremliza odmítl, aby bylo jeho jméno uvedeno.¹⁸³ Wallraff byl právně napadán za porušení důvěrnosti slova, tajné nahrávky a videozáznamy. Na obranu Wallraffa vytvořili německý spisovatel a novinář Bernt Engelmann a německý grafik a karikaturista Klaus Staeck skupinu, která upozorňovala na existující kampaň namířenou proti Wallraffovi a stáli za ním. Svým podpisem ho podpořili Günter Grass, Peter Härtling, Manfred Bissinger, Max von der Grün a Peter Rühmkorf.¹⁸⁴

Až překvapivě ostrou reakcí byla vedená kampaň koncernu Springer proti Wallraffovi. V ní se vedení deníku *Bild* pokoušelo pomocí série článků Wallraffa zdiskreditovat, označovalo jej za psychopata, obviňovalo ze spolupráce se Stasi a z členství v teroristických organizacích. Takováto hysterická reakce koncernu německé veřejnosti dokazovala, že to, co Wallraff popsal, bylo pravdivé, nebo se alespoň zčásti zakládalo na pravdě. Tato akce měla pro koncern nežádoucí opačný účinek, znamenala průlom ve veřejném mínění a ovlivnila pokračující prodejní a divácký úspěch.¹⁸⁵ V reakci na kampaň vedenou proti Wallraffovi iniciovali v říjnu 1980 spisovatelé Günter Grass, Peter Rühmkopf a grafický designér a karikaturista Klaus Staeck výzvu k bojkotu nazvanou *Bojkott gegen Springer. Gewerkschafter und Kollegen lesen nicht mehr Bild*¹⁸⁶, kterou podepsalo do roku 1982 vedle Heinricha Bölla, Jürgena Habermase a dalších spisovatelů a umělců stovky odborářů a politiků, z toho více než dvě stě poslanců a více než dvě stě tisíc dělníků, zaměstnanců, úředníků, žen v domácnosti, žáků a studentů. Novináři a politici v rámci této akce odmítali psát

¹⁸¹ Haarkötter und Nieland, „Nachrichten und Aufklärung: Medien- und Journalismuskritik heute: 20 Jahre Initiative Nachrichtenaufklärung“, 230.

¹⁸² Bessermann, „Der Fall Günter Wallraff“, 128-129.

¹⁸³ Süddeutsche Zeitung, 19. 11. 1987, *Wallraff äußert sich zu Gremliza*

¹⁸⁴ Die Welt, 14. 10. 1987, *Kann er denn schreiben? – Die Affäre Wallraff. Streit auf dem Strich*

¹⁸⁵ Hahn, „Günter Wallraff“, 96-97.

¹⁸⁶ *Bojkot Springeru. Odboráři a kolegové už nečtou Bild*, překlad M. H.

pro koncern Springer, podávat rozhovory či dávat své práce k dispozici.¹⁸⁷

Právníci koncernu Springer se pokoušeli zastavit šíření knihy, v tisku bylo vydáváno hlášení, že kniha obsahovala chyby, na což nakladatelství muselo reagovat nákladnými změnami, a tím byla kniha vždy na pár dní stažena z prodeje. Koncernu se také podařilo zabránit, aby byla kniha představena na Frankfurtském knižním veletrhu. Přesto bylo pouze během prvních tří měsíců prodáno na dvě stě padesát tisíc výtisků.¹⁸⁸

Spor s koncernem Springer ohledně Wallraffovy knihy *Der Aufmacher* vedl až k soudnímu řízení a prošel přes Vrchní zemský soud až ke Spolkovému ústavnímu soudu. Vrchní zemský soud v Hamburku nejprve rozhodl, že v zásadě nebyly Wallraffovy tajné metody protiprávní, pokud existoval nadřazený veřejný zájem. Při rozhodování o jednotlivých žalobách ale byly vysloveny sporné zákazy. Vrchní zemský soud v Hamburku rozhodl, že líčení redakční konference bylo nepřipustné, protože bylo založeno na poškození podniku. Došlo k porušení diskrétnosti, protože vnitřní postupy se staly předmětem veřejné diskuse. Rozhodl, že se musí rozlišovat mezi získáváním a zveřejněním informací. V tomto případě bylo získávání i zveřejnění informací protiprávní, neboť nebyl patrný žádný vyšší zájem, který by popis redakční konference přinášel.¹⁸⁹ Wallraff proto již nesměl líčit průběh redakční konference, a to ani tehdy, když líčení odpovídalo pravdě. Dále z rozsudku vyplynulo, že Wallraff nesměl dále šířit třicet tři tvrzení, pouze v šesti bodech mu bylo dáno za pravdu. Již vytisknuté exempláře knihy *Der Aufmacher* nemusely být měněny, dotisky ale musely odpovídat rozsudku.¹⁹⁰

Další instancí byl Spolkový soudní dvůr, který však rozhodl, že vylíčení konference bylo přípustné, protože upřesnilo, proč docházelo ke kritice vlivu deníku *Bild*. Spolkový soudní dvůr se také zabýval Wallraffovým nelegálním postupem v pracovním poměru a rozhodl, že v tomto případě byla metoda použita pro odhalení nesprávností v deníku *Bild* a zveřejnění těchto informací bylo přínosné pro širokou veřejnost. Proti tomuto rozsudku se ale koncern Springer odvolal a podal ústavní stížnost u Spolkového ústavního soudu.¹⁹¹

Nejvyšší instance, Spolkový ústavní soud, kladl ve svém rozhodnutí Wallraff důraz na způsob získávání informací. Rozhodl, že na nezákonné získávání informací se

¹⁸⁷ Martina Minzberg, *BILD-Zeitung und Persönlichkeitsschutz: vor Gericht und Presserat: eine Bestandsaufnahme mit neuen Fällen aus den 90er Jahren* (Baden-Baden: Nomos-Verlag-Gesellschaft, 1999), 73.

¹⁸⁸ Hahn, „Günter Wallraff“, 98-99.

¹⁸⁹ Heimann, „Der Pressekodex im Spannungsfeld zwischen Medienrecht und Medienethik“, 135.

¹⁹⁰ Hahn, „Günter Wallraff“, 98-99.

¹⁹¹ Wilfried Kriese, *Auf den Spuren von Günter Wallraff: wanted Günter Wallraff; Reportage*. (Rottenburg am Neckar: Mauer-Verl. Kriese, 2007), 50.

nevztahovalo ani základní právo na svobodu projevu, ani svoboda tisku. Naopak zveřejnění protiprávně získaných informací spadalo do působnosti článku 5 odstavce 1 věty 2 Základního zákona. Základní právo na svobodu projevu bylo tím důležitější, čím více se jednalo o přispění do veřejného mínění. Na druhé straně však musely být zohledněny také prostředky, kterými byl účel splněn, v tomto případě tedy zveřejnění informací získaných podvodem.¹⁹² Dle soudu tento případ představoval rozpor s nedotknutelností zákona. Ustanovil, že pokud není vylíčena situace, která by byla v zájmu veřejnosti, neměly by se informace zveřejňovat. Líčení redakční konference neukázalo vážné nedostatky nebo protiprávní jednání, a z tohoto důvodu zrušil Spolkový ústavní soud rozsudek Spolkového ústavního dvora ohledně líčení redakční konference a věc poslal k novému řízení.¹⁹³

Nakonec Spolkový ústavní soud v roce 1981 stanovil definici hranic žurnalistiky a vyjasnil zveřejňování nelegálně získaných informací: *„Die Veröffentlichung [„Der Aufmacher“] deckt Tendenzen und Verfahrensweisen eines Journalismus auf, mit denen auch für Maßstäbe, die für Boulevardzeitungen gelten, die Aufgaben zur wahrheitsmäßigen Unterrichtung der Leser kaum in Einklang zu bringen sind ... Durch derartige Mißstände, deren Aufklärung und Bewertung im Austausch der Meinungen zu den Aufgaben gehört, und derentwillen das Grundgesetz die Meinungsfreiheit garantiert, wird die Rechtsordnung wenigstens im Ergebnis stärker belastet als durch den Umstand, daß mit der Offenlegung solcher Sachverhalte die illegale Beschaffung dieser Informationen manifest wird.“*¹⁹⁴¹⁹⁵

Nelegální získání informací Wallraffovou metodou tedy bylo možné v tomto případě tolerovat. Nejdůležitější výpovědí tohoto rozhodnutí v kontextu investigativní žurnalistiky bylo, že protiprávně získané informace mohly být za určitých podmínek zveřejněny.¹⁹⁶ Pokud se jednalo o závažné okolnosti, měla veřejnost právo být informována, i když byly informace získány podvodem. V tiskovém zákoně to bylo kodifikováno jako „Lex Wallraff“. V rozhodnutí *Wallraff* Spolkového ústavního soudu

¹⁹² Heimann, „Der Pressekodex im Spannungsfeld zwischen Medienrecht und Medienethik“, 136.

¹⁹³ Ibid., 137.

¹⁹⁴ Rollka, „Die Reise ins Souterrain: Notizen zur Strategie des aufklärerischen Erfolgs: Eugène Sues „Geheimnisse von Paris“ und Günter Wallraffs „Ganz unten““, 51.

¹⁹⁵ „Publikace *Der Aufmacher* odhaluje tendence a postupy žurnalistiky, s nimiž jsou také standardy, které platí pro bulvární noviny, tedy závazky pravdivého informování čtenářů, těžko slučitelné ... Takový nesprávný úřední postup, jehož zveřejnění a vyhodnocení je součástí výměny názorů a kvůli kterému Základní zákon zaručuje svobodu projevu, je pro právní systém přinejmenším více zatěžující než skutečnost, že zveřejnění těchto skutečností ukazuje na nezákonné získání těchto informací.“, překlad M. H.

¹⁹⁶ Eichhoff, „Investigativer Journalismus aus verfassungsrechtlicher Sicht“, 33.

bylo zveřejnění nezákonně získaných informací postaveno pod ochranu článku 5 odstavce 1 věty 2 Základního zákona. Stačilo, že význam informace pro veřejnost jednoznačně převažoval nevýhody porušení zákona nebo právního řádu.¹⁹⁷

Ve Wallraffově případě bylo problematické, že svoboda tisku deníku *Bild* byla postavena nad svobodu slova Wallraffa a jeho nakladatele, protože protizákonnými metodami Wallraff odkryl jen nemorální a eticky diskutabilní problémy, ne však protizákonné jednání.¹⁹⁸ Wallraff se snažil rozšířit výsledky své práce do organizací, spolupracoval s odbory. Z honoráře knihy založil fond pro poškozené deníkem *Bild*.¹⁹⁹ Největší dopad však neměla analýza souvislostí občanského tisku, ale konkrétní případy toho, jak toto médium pohrdalo lidmi.²⁰⁰

Wallraff vytvořil kromě knihy paralelně také film. Natáčení bylo již dopředu domluvené s Westdeutscher Rundfunk (WDR) a režisérem Jörgem Gfrörerem. Jeden den mohli dokonce natáčet v redakci, kromě toho tým doprovázel Hanse Essera, tedy převlečeného Wallraffa, při jeho odborném vyhledávání informací. Film nese název *Informationen aus dem Hinterland*.²⁰¹ Poprvé byl uveden na Mezinárodním filmovém týdnu v Mannheimu v říjnu roku 1977 a stal se vrcholem tohoto festivalu. Kvůli velkému zájmu návštěvníků došlo k osmnácti mimořádným projekcím, film slavil velký úspěch. Zájem a poptávka po filmu přicházely z celého Německa, což dokazovaly telefonáty z různých německých měst se zájmem o lístky na promítání. Tento zájem ukazoval na aktuální politický a mediálně-politický význam Wallraffových zkušeností. Mezinárodní komisi byla filmu dodatečně udělena zvláštní cena za nejlepší televizní film.²⁰² Komise ho považovala za důležitý dokument o charakteru novin, které byly nástrojem moci v rukou určitých politických a hospodářských zájmů. S ohledem na kritiku porotci podotýkali, že forma odpovídala těžkým podmínkám, za kterých film vznikl.²⁰³ Mezinárodní komise zdůvodnila ocenění filmu tím, že film chápala jako akt odporu proti vzrůstající uniformitě veřejného mínění.²⁰⁴ Důležitým sdělením filmu bylo také to, že i Wallraff se musel přizpůsobit prostředí, ve kterém působil, nemohl hrát roli

¹⁹⁷ Eichhoff, „Investigativer Journalismus aus verfassungsrechtlicher Sicht“, 222.

¹⁹⁸ Ibid., 32-33.

¹⁹⁹ Wallraff, „Das Bild-Handbuch bis zum Bildausfall“, 223.

²⁰⁰ Hahn, „Günter Wallraff“, 102.

²⁰¹ Ibid., 95.

²⁰² Berliner Stimme, 22. 10. 1977, *Gute Kondition war Bedingung. Riesiges Angebot auf der Mannheimer Film-Woche – Sonderpreis für Wallraffs Bild-Zeitungs-Coup*

²⁰³ Mannheimer Morgen, 17. 10. 1977, *Festival-Sieger wurden Rußland und Portugal. „Wallraff“-Filmreport erhielt Fernsehpreis. Demonstrative Auszeichnung für nicht gesendete TV-Reportage*

²⁰⁴ Frankfurter Allgemeine, 17. 10. 1977, *Mannheimer Filmpreise. Ungesendetes wird gepriesen*

tak, jak si představoval. I jeho prostředí formovalo.²⁰⁵

Krátce před jeho vysíláním byl však film vyřazen z televizního programu. Dne 4. října 1977 bylo rozhodnuto, že Wallraffův film nebyl vysílán ani na třetím programu televizní stanice WDR a ARD, jak bylo původně plánováno. WDR považovala dodaný materiál za nedostatečný a nevýznamný, s nedostatečnou výpovědní hodnotou. Kromě toho byly vzneseny zásadní námitky týkající se publicistické a právní otázky. WDR se vyjádřila, že jako veřejnoprávní instituce byl zavázán principům objektivity, pravdy a férovosti. Základem této reportáže ale byl klam, který vedle porušení těchto zásad přinesl také problémy s ochranou osobních práv.²⁰⁶ Výbor redaktorů hesenského rozhlasu se zasadil o vysílání, ale neúspěšně. Film byl mezitím vysílán v jiných zemích, a to v Dánsku, Švédsku, Švýcarsku a Nizozemsku. V tehdejší Spolkové republice film běžel pouze v programech kin a na již zmíněném 26. mezinárodním filmovém týdnu v Mannheimu.²⁰⁷

Ocenění filmu *Informationen aus dem Hinterland* bylo tedy mimo jiné politickou demonstrací proti cenzurnímu opatření WDR. Při premiéře filmu následovala půlnoční diskuze s Wallraffem, která trvala do dvou hodin do rána, a kterou vyvolalo stažení filmu z vysílání. Redakční výbor hesenského rozhlasu následně vydal rezoluci a následovaly podpisy mnoha dalších.²⁰⁸ Některá média považovala stažení filmu za cenzuru a omezení svobody slova. V únoru 1977 proto nakonec správní rada WDR vysílání schválila.²⁰⁹

Dokumentární scény z tohoto filmu byly později použity v hraném filmu o infiltraci do deníku *Bild The Man Inside – Tödliche Nachrichten* amerického režiséra Bobbyho Rotha.²¹⁰

²⁰⁵ Mannheimer Morgen, 13. 10. 1977, *Bisher acht Sondervorführungen: Noch eine Wettbewerbs-Chance für Wallraff-Film?*

²⁰⁶ Bessermann, „Der Fall Günter Wallraff“, 140.

²⁰⁷ Hahn, „Günter Wallraff“, 96.

²⁰⁸ Rhein-Neckar Zeitung, 13. 10. 1977, *Filmwochen-Splitter*

²⁰⁹ Bessermann, „Der Fall Günter Wallraff“, 141.

²¹⁰ Neues Deutschland, 20. 7. 1991, *Ich finde, der Traum fängt erst richtig an*

3.2 Ganz unten

Druhé dílo, které bylo relevantní pro zvolené téma diplomové práce, byla kniha a stejnojmenný film *Ganz unten* z roku 1986. Nejprve jsem stejně jako v předchozí kapitole rozebrala děj a poté jsem popsala historický kontext, ve kterém dílo vzniklo a reakce ve společnosti, které vyvolalo.

3.2.1 Interpretace děje

Ganz unten, v české verzi *Až na dně*, je kniha a stejnojmenný film Güntera Wallraffa. Kniha byla vydána 21. října 1985 a poukazuje na porušování lidských práv a xenofobii v tehdejší Spolkové republice Německo počátkem osmdesátých let. Stala se mezinárodně úspěšnou, po dobu dvaceti dvou týdnů v letech 1985 a 1986 byla na seznamu bestsellerů Spiegel číslo 1. Kniha byla přeložena do třiceti osmi jazyků. Vyšla také ve východním Německu, což bylo pro kritiky Wallraffa jedna z mnoha indicií pro jeho údajnou spolupráci se Stasi.²¹¹

Ve stejném roce jako kniha byl vytvořen také film - stominutový dokument *Ganz unten*, který se skládal z tajně natočených dokumentárních nahrávek a rozhovorů. Film byl produkcí KAOS Film a Video Köln v koprodukcii s Radio Bremen. V kinech byl mezinárodně úspěšný, uveden byl i na filmových festivalech a Wallraffovi za něj byly opakovaně udělovány ceny. Mimo jiné získal zvláštní ocenění jako nejlepší dokumentární film na Mezinárodním filmovém festivalu ve Valladolidu v roce 1987. Hodnocení německého filmu a médií Wiesbaden udělilo filmu titul „obzvláště cenný“. I přes všechna tato ocenění byl však film v Německu vysílán až v roce 1988, a to kvůli své kontroverznosti a po vyřešení právních sporů.²¹²

Filmová premiéra proběhla v rámci programu Berlínského mezinárodního filmového festivalu a od 20. 2. 1986 byl film promítán v kinech v západním Německu. V televizním vysílání měl být film k vidění 1. května 1986 pod názvem *Mit fremden Augen* v rámci ARD řady *Unter deutschen Dächern*, tomu bylo ale zabráněno lobbisty z velkopřemyslu. Poté, co ARD odmítla film vysílat, bylo Radio Bremen jedinou stanicí, která film vysílala. Stejně jako v případě prvního zmiňovaného díla, i *Ganz*

²¹¹ „Die Rolle des Ali“, Deutschlandfunk, https://www.deutschlandfunk.de/die-rolle-des-ali.871.de.html?dram:article_id=127129 (staženo 25. 7. 2019).

²¹² „Ganz unten“, Deutsche Film- und Medienbewertung. FBW, https://www.fbw-filmbewertung.com/film/ganz_unten (staženo 25. 7. 2019).

unten mělo problémy s vysíláním. Opět bylo vysíláno nejprve v cizích zemích, jako například ve Skandinávii či Nizozemí, až později se podařilo film prosadit i v Německu.²¹³

Oficiálně zdůvodnili programoví vedoucí CDU stažení filmu ze tří důvodů. Metoda natáčení pomocí skryté kamery údajně porušovala lidská práva, především podnikatele Vogela, třetí část filmu *Die Inszenierung der Wirklichkeit* byla právně problematická a scény s koncernem Thyssen podle nich nepotvrzovaly Wallraffovy domněnky.²¹⁴ Předseda frakce SPD ve šlesvicko-holštýnském zemském sněmu Björn Engholm kritizoval stažení filmu. Podle něj toto rozhodnutí vrhalo špatné světlo na svobodu vyjádření v tehdejší Spolkové republice a bylo akcí pravicové většiny proti otevřené a kritické žurnalistice. Také Rozhlasová, televizní a filmová unie a Německá žurnalistická unie požadovaly, aby ARD vysílala film *Ganz unten* jak bylo původně plánováno. Ale ARD si trvala na svém a odmítla film k 1. 5. 1986 pustit, a to z důvodu užití záběrů ze skryté kamery. Toto zdůvodnění obě unie považovaly za neuspokojivé a politicky podjaté. Zákaz vysílání považovaly za zásah do žurnalistické nezávislosti.²¹⁵ Film byl nakonec poprvé celoněmecky vysílán 28. 10. 1988 ve 23:05 na kolínském kanálu 4, RTL plus.

Ve východním Německu byl film poprvé promítán v Lipsku, a to během 29. Mezinárodního týdne dokumentárního a krátkého filmu. Na tomto festivalu film obdržel zároveň speciální cenu mezinárodní komise.²¹⁶ Dále byl film promítán v Akademii umění východního Německa v Berlíně, kde v návaznosti na film proběhla dvouhodinová diskuze s Günterem Wallraffem, režisérem Jörgem Gfrörerem a tureckým novinářem a překladatelem Osmanem Okkanem. Film byl ve východním Německu pozitivně přijat, i vzhledem k jeho kritice západního Německa.²¹⁷

Film byl natočen v žánru dokumentární fikce, z poloviny byl autentický a z poloviny volně vytvářel skutečnost. Hlavní postavou filmu byl turecký pracovník Ali Levent Sinirlioglu, kterého ztvárnil Günter Wallraff. V roli Aliho Wallraff pracoval jako pomocná síla v rychlém občerstvení McDonald's, byl zkušebním králíkem ve

²¹³ Volksblatt, Berlin, 20. 2. 1986, *Bilder über 110 Stunden. Film „Ganz unten“ hat heute Premiere in Berlin*

²¹⁴ Die Tageszeitung, 21. 3. 1986, *Die Anti-Wallraff-Kampagne zeigt Wirkung*

²¹⁵ Süddeutsche Zeitung, 2. 4. 1986, *Proteste wegen Absetzung des Wallraff-Films. RFFU und dju sprechen von „fadenscheiniger Begründung“*

²¹⁶ Schweriner Volkszeitung, Schwerin, 2. 12. 1986, *Der Mann, der zwei Jahre in der BRD als Türke lebte. „Jetzt versuchen sie, mich mit Prozessen in die Knie zu zwingen“*

²¹⁷ Sächsische Zeitung, Dresden, 26. 11. 1986, *Film „Ganz unten“ in der Akademie gezeigt*

farmaceutickém průmyslu a levnou pracovní silou ve firmě Thyssen.²¹⁸ Ali sice předstíral, že byl Turkem, ve filmu ale turecky nemluvil. Hovořil „cizineckou němčinou“, která byla hrubá a neohrabaná. Ten, kdo by se do jeho řeči více zaposlouchal, by pochopil, že jeho jazyk nebyl v pořádku. To sice mohlo vést k matení čtenářů, ale potřeboval nějak mluvit a turecky neuměl. Wallraff ve filmu dokonce často mluvil nedbalým kolínským slangem - Kölsch. Wallraff se choval tak, jak se to od cizinců, v tomto případě Turků, stereotypně očekávalo. Příliš černobíle rozlišoval „zlé vykořisťovatele a nevinné oběti“, jiné skupiny vyjma těchto dvou zcela opominul.²¹⁹

Podnětem k tomu, aby se Wallraff zabýval tímto tématem, bylo, že žil v Kolíně v dělnické čtvrti s vysokým počtem cizinců, se kterými byl v kontaktu. Právě z rozhovorů s nimi pochopil, že přibývaly problémy zahraničních pracovníků. Když se jich ale ptal na více podrobností, báli se o problémech mluvit kvůli možné ztrátě místa. Wallraff však chtěl o problému zjistit více, a proto se převlékl do role Turka Aliho.²²⁰

Film byl natočen černobílou kamerou, která byla při natáčení skrytá ve Wallraffově pracovní brašně, objektiv byl za tmavou fólií. Ostatní záběry natočil Jörg Gfrörer, který Wallraffa doprovázel a který byl pracovníkem převlečeným za Itala. Film nebyl příběhem se správným dějovým průběhem, některé scény byly zinscenované, u některých z nich je to zřetelně poznat. I přes tyto vsunuté prvky inscenace film ukázal monotónnost a prázdnotu, které byly pro sociálně slabé lidi typické. Film představil svět pracovníků, kteří pracovali ve špíně, bez roušek, často šestnáct hodin denně. V napůl tmavých záběrech filmu to působilo realisticky, přičemž tma a neostrost vytvářely autenticitu. Zároveň tyto tmavé záběry částečně zdůraznily poselství, které chtěl autor předat a napomohly černo-bílému pojetí dobra a zla.²²¹ Film byl seskládán ze záběrů tak, jak byl chronologicky natočen. Podle režiséra Gfrörera byl dokumentární film vždy více než jen montáží získaného materiálu. Materiál podle něj nebyl falšován, byl zhuštěn tak, aby divák získal z filmu kromě realistických záběrů také vlastní požitek, aby byl emocionálně zasažen.²²² Nedostatkem filmu však bylo omezení na natáčení skrytou kamerou. Skrytá kamera nenatočila všechno, což je však obecný nedostatek

²¹⁸ Norddeutsche Zeitung, Schwerin, 27. 11. 1986, *Ganz unten, der Gipfel. Günter Wallraff in Leipzig*

²¹⁹ Rollka, „Die Reise ins Souterrain: Notizen zur Strategie des aufklärerischen Erfolgs: Eugène Sues „Geheimnisse von Paris“ und Günter Wallraffs „Ganz unten““, 42-43.

²²⁰ Schweriner Volkszeitung, Schwerin, 2. 12. 1986, *Der Mann, der zwei Jahre in der BRD als Türke lebte. „Jetzt versuchen sie, mich mit Prozessen in die Knie zu zwingen“*

²²¹ Süddeutsche Zeitung, München, 21. 2. 1986, *Das Phantastische der Wirklichkeit. Zu Günter Wallraffs Film „Ganz unten“*

²²² Vorwärts, Bonn, 8. 3. 1986, „*Was wir brauchen ist: Geduld und Parteilichkeit*“. *Über die Arbeit eines Dokumentarfilmers*

filmu. Zároveň je se skrytou kamerou spojena i horší kvalita snímků. Film měl sice morální, ale zato neměl viditelnou kvalitu. Většina záznamů byla natočena z pracovní tašky, mnohé obrazy byly přetočené a neostře. Film sice rozšiřoval materiál, na kterém byla založena kniha, nepřinesl však nové poznatky.²²³ Film byl však úspěšný právě díky předešlému úspěchu knihy. Když přišel do kin, diváci již znali fakta z knihy a očekávali, že nedostanou stejná fakta prezentovaná ještě jednou. Film se tedy snažil o autenticitu, o podnícení emocí. Až na tři scény je však bohužel shodný se scénami v knize. Ukazuje však opravdovou atmosféru a bezprostřednost. Díky tomu mohl obstát i vedle knihy, byť referoval o stejném tématu a nepřinesl nové scény.²²⁴

Přesto nějaké rozdíly mezi knihou a filmem najít lze. Oproti knize film v inscenované části podal jasnější vysvětlení. Wallraff v této části filmu nabídl podnikateli Vogelovi práci v jaderné elektrárně, kterou mohl přijmout, jen pokud byl připraven dodat vlastní pracovníky. Ve filmu bylo zřetelné, jak po počátečním váhání přijal nabídku, kterou by poslal turecké pracovníky na jistou smrt. Nabídka spočívala v uklízení jaderné elektrárny s vysokou radioaktivitou. Pro údajné čisticí práce v jaderné elektrárně Würiggassen by Vogel bezmyšlenkovitě poslal turecké pracovníky i do třicetinásobné dávky radioaktivity a zamlčel by jim velmi pravděpodobný výskyt rakoviny.²²⁵

Wallraff zasadil děj do míst, která byla pro diváky a čtenáře známá. I když se jednalo o zpočátku neznámý svět zahraničních pracovníků, diváky prováděl známými místy, a tak se i samotný děj stal pochopitelnějším. Jeho cílem bylo učinit neznámé důvěrnějším a u známého přezkoumat skryté stránky. Chtěl sledovat jiné úhly pohledu, bořit tabu a situace nově hodnotit. Wallraff se pro tuto roli Turka maskoval tmavě zbarvenými kontaktními čočkami a černým přičeskem. V roli Aliho vystupoval v různých situacích a spojil dvě úrovně – komentátora Wallraffa a tureckého pracovníka Aliho. Byl svědkem a komentátorem ponižování a obtěžování, čímž vzbuzoval soucit a lítost. Čtenáři a diváci už znali Wallraffův styl a očekávali emotivně zbarvené reportáže. Wallraff se pohyboval na hranici žertu, prokázání porušení zákona, morálky a pocitu převahy, když se mu dařilo nadřícené napálit. Wallraff se stylizoval do role mluvčího, ukázal utrpení cizinců a obvinil ty, kteří jim ho způsobili. Neukázal ovšem

²²³ Frankfurter Allgemeine, Frankfurt am Main, 5. 3. 1986, *Wie aus zweiter Hand. Zu Günter Wallraffs „Ganz unten“ als Film*

²²⁴ Frankfurter Rundschau, 18. 3. 1986, *Wie als Dokumentarist ans Publikum kommen? Jörg Gfrörer : Ein Gespräch mit dem Regisseur von „Günter Wallraff – Ganz unten“*

²²⁵ Wahrheit, 21. 2. 1986, *Heute mittag beim Filmfest, heute abend im Kino. „Ganz unten“ – Wallraff als Türke in einem Dokumentarfilm*

Turky tak, jak opravdu žili. Vytvořil realitu plnou klišé a předsudků, tak, jak si ji on sám představoval.

Günter Wallraff neprezentoval pouze nedostatky ve společnosti, jeho kritika byla vázána na politickou situaci tehdejší Spolkové republiky. Wallraff vytvořil stranickopolitickou debatu, ukázal polarizovaný svět. Chtěl zlepšit společnost a nově definovat křesťanství, které by podle jeho slov pomohlo k překonání nesprávnosti.²²⁶ Díky oběma dílům se zvýšila pozornost a zájem o toto téma. Neznámé a nepřehledné téma se stalo přístupnějším a jasnějším, osud jedince poukázal na komplexní souvislosti. Čtenáři či diváci se ztotožnili se zkušenostmi, které jim Wallraff nabídl, což byl možná jeden z důvodů, proč se kniha i film staly úspěšnými.²²⁷

3.2.2 80. léta v tehdejší Spolkové republice Německo

Reportáž Güntera Wallraffa o zahraničních pracovnících v tehdejší Spolkové republice a jejich nelidském zacházení s nimi čtenáře konfrontovala. Popsal a zdokumentoval nemorální činy a ukázal svět této skupiny lidí. Ústředním poselstvím knihy bylo varování před zničením lidskosti.

Wallraff ovšem nebyl prvním, kdo se tématem Turků v Německu zabýval. Prvním novinářem, který se v Německu převlékl za Turka, byl žurnalista Gerhard Kromschröder ve své knize *Als ich ein Türke war* z roku 1983.²²⁸ Tento motiv byl důležitý pro mnohé spisovatele a žurnalisty a ukazoval, že problém, o kterém Wallraff psal, byl v německé společnosti přítomen. I když mohla média či autoři tematiku zahraničních pracovníků z Turecka zkreslovat či ji zobrazovat nepravdivě, pro německou společnost byli její důležitou součástí.²²⁹

Pro zajištění dostatečné pracovní síly uzavřelo západní Německo v poválečném období hospodářského rozmachu vládní smlouvy s Itálií, Španělskem, Itálií, Řeckem a později také s Tureckem, Marokem, Portugalskem, Tuniskem a Jugoslávií o přijímání zahraničních pracovníků. Hostující pracovníci žili v západním Německu na dočasná pracovní povolení. Toto povolení jim mohlo být vypovězeno, což bylo problematické,

²²⁶ Rollka, „Die Reise ins Souterrain: Notizen zur Strategie des aufklärerischen Erfolgs: Eugène Sues „Geheimnisse von Paris“ und Günter Wallraffs „Ganz unten““, 57-58.

²²⁷ Ibid., 97.

²²⁸ „Als ich ein Türke war“, Katalog der deutschen Nationalbibliothek, <https://portal.dnb.de/opac.htm?method=showFullRecord¤tResultId=%22124554806%22%26any¤tPosition=10> (staženo 27. 7. 2019).

²²⁹ Rollka, „Die Reise ins Souterrain: Notizen zur Strategie des aufklärerischen Erfolgs: Eugène Sues „Geheimnisse von Paris“ und Günter Wallraffs „Ganz unten““, 23.

neboť zejména druhá generace, tedy děti tzv. Gastarbeiterů, měly obstát v německo-jazyčném školním systému, zároveň ale měly zůstat lingvisticky, emocionálně a sociálně svázané s domovem.²³⁰

Se začátkem ropné krize byl nábor v roce 1973 přerušen. V této době v tehdejší SRN žilo 2,6 milionů pracujících cizinců, s rodinnými příslušníky jich byly 3 miliony. Bylo zřejmé, že při návratu zpět do vlasti nebyla možná nová cesta do Německa na novou smlouvu. Rozhodli se tedy zůstat a přivedli své rodiny. V roce 1980 byl podíl cizinců mezi zaměstnanci necelých 10 procent, podíl na obyvatelstvu 7,2 procent. Také turečtí pracovníci se v době krize německé ekonomiky let 1966/67 rozhodli nevrátit do vlasti, ale cestovali do dalších zemí. Zastavení náboru spustilo fázi konsolidace a přistěhování rodinných příslušníků, která na konci 80. let přešla do fáze klesajícího návratu do vlasti a orientace na hostitelskou zemi. V Německu vznikla heterogenní skupina obyvatelstva, která se potýkala s používáním tureckého jazyka, deficity německého školského systému z hlediska integrace a strukturálními změnami na trhu práce.²³¹

Zahraniční pracovníci obvykle přijímali nekvalifikované či částečně kvalifikované činnosti v průmyslové výrobě s vysokou fyzickou zátěží, zdravotní zátěží a platovými podmínkami, které byly pro mnoho místních obyvatel podřadné. Muži pracovali hlavně ve výrobě a zpracování železa a kovů (strojírenský a automobilový průmysl) a ve stavebnictví. Ženy byly zaměstnané zejména ve zpracujícím průmyslu (textilním a oděvním) a v potravinářském průmyslu.²³²

Počátek 70. let přinesl úpadek starých průmyslových odvětví (zpracování železa a oceli, textilního průmyslu a těžby), která zaměstnávala mnoho zahraničních pracovníků. Zastavení náboru zahraničních pracovníků v průmyslových zemích Evropy v letech 1970 až 1974 symbolizovalo strukturální změny na trhu práce. Racionalizace a automatizace výroby v 70. a 80. letech způsobily rychlý pokles poptávky po nekvalifikovaných pracovnících. Digitální revoluce, která ovlivnila všechna podnikatelská odvětví, tento vývoj ještě urychlila.²³³

V letech 1980/81 však v souvislosti s vojenským převratem v Turecku přišlo do

²³⁰ Julia Lossau, Tim Freytag und Roland Lippuner, *Schlüsselbegriffe der Kultur- und Sozialgeographie* (Stuttgart: Verlag Eugen Ulmer, 2014), 112.

²³¹ Dirk Hoerder, *Geschichte der deutschen Migration. Vom Mittelalter bis heute* (München: Verlag C.H.Beck, 2010), 107-109.

²³² Jochen Oltmer, *Migration vom 19. bis zum 21. Jahrhundert* (Berlin/Boston: Walter der Gruyter GmbH, 2016), 58.

²³³ *Ibid.*, 58.

Německa mnoho nových tureckých pracovníků. Příjem uprchlíků se již nepovažoval za důkaz úspěchu, jevil se spíše jako zátěž pro sociální stát, a to zejména na konci 80. a začátkem 90. let 20. století. Tehdy po pádu železné opony přistěhovalství prudce stoupalo. V 90. letech se napětí vůči cizincům ještě zostřilo, kvůli vysokým nákladům na německé sjednocení a masové nezaměstnanosti.²³⁴

3.2.3 Reakce společnosti

Wallraff vytvořil svou reportáž právě v době osmdesátých let, kdy již vůči cizincům v německé společnosti panovala nepřátelská atmosféra. Kritici Wallraffovy knihy *Ganz unten* však tvrdili, že Wallraff odvedl pozornost od skutečného problému integrace tureckých žen a jejich potomků a zaměřil ji pouze na mužské pracovníky.²³⁵ Novinář Heinz Klaus Mertes ve své knize *Ali. Phänomene um einen Bestseller* uvedl, že Wallraff neprovedl investigativní průzkum, ale příběh čtenářům vsugeroval. Podle něj Wallraff nehledal odhalení, ale chtěl potvrdit pouze to, co si sám myslel. Tomu ostatně odpovídal již inzerát, který Wallraff podal, aby si našel v roli Turka práci, ve kterém popisoval: *...cizinec hledá práci, jedno jakou, také těžkou a špinavou, také za málo peněz*“.²³⁶

Po vydání knihy *Ganz unten* v říjnu 1985 byl Wallraff na jedné straně uznáván, na druhé kritizován. Kniha a film přinesly Wallraffovi opět soudní spory a kritiku, ať už se jednalo například o řetězec restaurací McDonald's, který chtěl Wallraffa stíhat kvůli popisu jeho nehygienických pracovních postupů, či o aféru s mnichovským televizním časopisem *Report*, který ukázal veřejnosti, že Wallraff opsal dvě pasáže knihy z cestopisu Michaela Holzacha *Deutschland umsonst* a původní zvuk filmu použil z filmu ZDF *Nebenwirkungen unbedenklich*.²³⁷ Také reportér týdeníku *Stern* Kai Hermann tvrdil, že Wallraffova kniha byla plagiát a mnohé pasáže byly převzaty z knihy Michaela Holzacha. Günter Wallraff následně změnil ta místa v knize *Ganz unten*, která byla označena za plagiát. Postihlo to celkem 30 řádek knihy. Wallraff se k tomu vyjádřil, že se spolehnul na spolupracovníka, který čerpal z cizích zdrojů, a to právě z knihy *Deutschland umsonst* a z televizního vysílání o farmaceutických

²³⁴ Oltmer, „Migration vom 19. bis zum 21. Jahrhundert“, 70-71.

²³⁵ Heinz Klaus Mertes, *Ali. Phänomene um einen Bestseller* (München: Herbig, 1986), 200.

²³⁶ *Ibid.*, 141.

²³⁷ „Dieses Buch ist wie ein Fluch für mich“, *Der Spiegel*, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13524434.html> (staženo 25. 7. 2019).

testech.²³⁸

Dále byly zpochybňovány zejména Wallraffovy pracovní metody a jeho morální integrita. Diskutována byla zejména Wallraffova metoda utajeného získávání informací, která se při zveřejnění knihy *Ganz unten* potýkala s německým právem. Wallraff v díle použil na několika místech citáty, aniž by uvedl jméno jejich autora. Bylo jasné, že kniha nebyla pouze Wallraffovým dílem, ale také jeho pomocníků, informátorů a spoluautorů. Tato skutečnost by nebyla sama o sobě špatná, kritizováno však bylo to, že tato technika rešerše a kolektivního autorství nebyla v knize vysvětlena.²³⁹ Zásadním byl proto pro Wallraffa rozsudek Spolkového ústavního soudu, který již v souvislosti s jeho předcházejícím odborným vyhledáváním informací o deníku *Bild* v sedmdesátých letech potvrdil, že bylo přípustné získávat informace protiprávně, pokud tím mohly být odkryty protizákonné podmínky.²⁴⁰

Další kontroverzí bylo, že Levent Sinirlioglu a Taner Aday, dva Wallraffovi bývalí turečtí spolupracovníci, Wallraffa obvinili z toho, že byl pro něj důležitý pouze jeho osobní úspěch a že se k tureckým pracovníkům nechoval lépe než zaměstnavatelé, které vylíčil v knize.²⁴¹

Toto dění ohrožovalo důvěryhodnost knihy. Cílem Wallraffa však bylo poukázat na praktiky a ne je napravovat a jít příkladem. V červenci 1987 se v interview pro *Spiegel* vyjádřil, že ačkoliv bylo *Ganz unten* dosud jeho největším úspěchem, v osobním životě se mu v té době dařilo velmi špatně. Byla proti němu snaha dílo zdiskreditovat. Uvedl, že si musel vzít poučení a na další projekty se připravovat ještě pečlivěji, aby se vyhnul kritikům a jeho práce byla důvěryhodná.²⁴²

Zveřejnění knihy a filmu bylo nežádoucí také pro koncern Thyssen, o jehož nelidských praktikách obě média z velké části pojednávala. Po oznámení rozsudku soudního sporu s firmou Thyssen dne 23. 2. 1987 však bylo jasné, že Günter Wallraff v soudní při zvítězil. Soud sice stanovil, že Wallraff již nesměl použít dvě tvrzení o tomto koncernu a některé formulace v knize musel pozměnit, v dalších pěti bodech ale byla žaloba koncernu zamítnuta. Bylo rozhodnuto, že šíření knihy bylo ve veřejném

²³⁸ Frankfurter Allgemeine, 10. 1. 1986, *Günter Wallraff. Gibt Plagiat zu*

²³⁹ Berger, „Thyssen gegen Wallraff oder: Bericht über den Versuche einen Autor durch Prozesse und Rufmord zum Schweigen zu bringen: (Chronik einer politischen Affäre)“, 148-149.

²⁴⁰ Rollka, „Die Reise ins Souterrain: Notizen zur Strategie des aufklärerischen Erfolgs: Eugène Sues „Geheimnisse von Paris“ und Günter Wallraffs „Ganz unten““, 51.

²⁴¹ Berger, „Thyssen gegen Wallraff oder: Bericht über den Versuche einen Autor durch Prozesse und Rufmord zum Schweigen zu bringen: (Chronik einer politischen Affäre)“, 149.

²⁴² *Ibid.*, 150-152.

zájmu společnosti.²⁴³

Největším soupeřem a záporným hrdinou ale byl pro Wallraffa podnikatel se zahraničními pracovníky Hans Vogel (v knize pojmenovaný Adler). Vogel Wallraffa zažaloval za porušení důvěrnosti slova, neboť film natáčel tajně. Úředníci policie tedy provedli prohlídku Wallraffových osobních a pracovních prostor a následně také úředníci Oddělení pro státní ochranu a tiskové delikty zabavili filmový materiál kvůli podezření ohledně sestřihání rozhovorů s Vogelem.²⁴⁴ Společenství filmových žurnalistů protestovalo proti této akci, při které byl zabaven filmový materiál *Ganz unten*. Policejní zásah byl podle nich v rozporu s ústavně zaručenou svobodou slova a byl pokusem zastrašit nepohodlné autory a filmaře pomocí státního nátlaku. V jejich prohlášení bylo uvedeno, že touto akcí byla ztěžována činnost novinářů a bylo porušeno právo na neomezené a necenzurované informace. Dále se vyjádřili, že nemohou dostát svého závazku, tedy informovat veřejnost, pokud budou jejich akce pod policejním dohledem.²⁴⁵ Na domovní prohlídku Wallraff zareagoval odstěhováním se do blízkosti Amsterdamu. Změnil své bydliště, aby dle jeho slov mohl klidně dál a suverénně vykonávat svou práci. V Kolíně se po domovní prohlídce už necítil jistý.²⁴⁶

Mnichovský okresní soud nakonec Wallraffovi v lednu roku 1987 uložil pokutu 75 000 marek a režiséru Jörgu Gfrörerovi 25 000 marek. Když se však Wallraff pokusil odvolat, Vogel překvapivě stáhl svou stížnost, přestože by spor nejspíše vyhrál a bylo by rozhodnuto v jeho prospěch.²⁴⁷ To však bylo poměrně zarážející, i vzhledem k následkům, které pro Vogela kvůli jeho praktikám plynuly. Proces byl sice uzavřen a Wallraff nemusel nic platit, Vogel však ano. Byl odsouzen kvůli daňovým únikům, neodvedeným sociálním daním a porušení zákona o zaměstnanosti k patnáctiměsíční podmínce a peněžité pokutě 10 000 marek.²⁴⁸

Ani žaloba koncernu Thyssen, ani okolnosti veřejné diskuze nezabránily úspěchu díla na německém knižním trhu a působivému politickému účinku. Již během dvou let bylo prodáno 2,75 milionů výtisků a kniha byla přeložena do 30 jazyků. Úspěch knihy dokazoval, že ve Spolkové republice existoval požadavek publicistického zpracování těchto sociálních nesrovnalostí. Kniha vzbudila živou veřejnou diskuzi

²⁴³ Ibid., 145-146.

²⁴⁴ Der Tagesspiegel, Berlin, 28. 6. 1986, „*Ganz unten*“: *Filmmaterial beschlagnahmt*

²⁴⁵ Frankfurter Allgemeine, 30. 6. 1986, „*Ganz unten*“: *Filmjournalisten protestieren*

²⁴⁶ Berger, „Thyssen gegen Wallraff oder: Bericht über den Versuche einen Autor durch Prozesse und Rufmord zum Schweigen zu bringen: (Chronik einer politischen Affäre)“, 147-148.

²⁴⁷ „Dieses Buch ist wie ein Fluch für mich“, Der Spiegel, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13524434.html> (staženo 25. 7. 2019).

²⁴⁸ Die Tageszeitung, 4. 6. 1987, *Wallraff muß Strafe nicht zahlen*

o skandálních sociálních podmínkách zahraničních pracovníků a přinesla pro zaměstnance také změny, měla praktické dopady. Günter Wallraff touto knihou neoslovil jen své typické levicové čtenáře, ale širokou veřejnost.²⁴⁹

Ministr práce a sociálních věcí Severního Porýní-Westfálska, Hermann Heinemann (SPD), následně uzavřel s firmou Thyssen Stahl AG, Sdružením zaměstnavatelů ocelářského průmyslu a s firmou Mannesmann dohody o přísnější kontrole pracovní doby, bezpečnostních standardů a sociálního pojištění pracovníků externích firem.²⁵⁰

Při těchto kontrolách bylo později zjištěno to, co Wallraff v knize popisoval. Kniha a následné kontroly ukázaly, že na německém pracovním trhu docházelo k razantnímu nárůstu nájemních společností, které nahrazovaly pracovníky levnějšími pracovními silami. V podnicích byly odhaleny dvojí rozdílné podmínky pro pracovníky. Pro kmenové zaměstnance platily lepší, tarifně zajištěné podmínky, jejich pracovní místa byla relativně jistá. Ostatní zaměstnanci museli pracovat za horších, nezajištěných podmínek a byli zaměstnáni v rámci pracovních smluv s níže postavenými společnostmi nebo na základě legálního či nelegálního dočasného zaměstnání.²⁵¹

Zpětnou vazbu měl Wallraff i od samotných dělníků. Dostal od nich tisíce dopisů, v nichž srovnávali svou situaci s vyličeným dějem. Díky knize a filmu se stal problém xenofobie vědomějším a diskutovanějším. Wallraffovo dílo se zasadilo o úspěšné změny k lepšímu. Začaly také odborářské aktivity, 16-24 hodinové směny byly zrušeny, byly zavedeny roušky pro cizince a bylo umožněno stálé zaměstnání zahraničních pracovníků.²⁵²

Günter Wallraff se u čtenářů pokusil probudit schopnost kritiky společnosti tehdejší Spolkové republiky, přičemž se zaměřil na publikum, protože to může ve společnosti provádět změny.²⁵³

I přes veškeré problémy s vysíláním filmu se Wallraff dočkal úspěchů a ocenění. Jeho film byl několikrát oceněn. *Ganz unten* získal od britské Filmové a televizní akademie Cenu za nejlepší zahraniční televizní produkci roku 1987. Dále ve Francii

²⁴⁹ Berger, „Thyssen gegen Wallraff oder: Bericht über den Versuche einen Autor durch Prozesse und Rufmord zum Schweigen zu bringen: (Chronik einer politischen Affäre)“, 152-155.

²⁵⁰ Ibid., 159.

²⁵¹ Ibid., 161-163.

²⁵² Freiheit, 26. 11. 1986, *Der Wallraff-Film entlarvt die Ausbeutungspraktiken der BRD. Autor und Regisseur stellen sich der Diskussion*

²⁵³ Hanno Möbius, *Arbeiterliteratur in der BRD: eine Analyse von Industriereportagen und Reportageromanen: Max von der Grün, Christian Geissler, Günter Wallraff* (Köln: Pahl-Rugenstein, 1970), 97-98.

Günter Wallraff získal Cenu za svobodný tisk za své celkové dílo. Wallraff se tak stal prvním zahraničním nositelem této ceny. Günter Wallraff a James Baldwin byli v Paříži oceněni Cenou za lidská práva a literaturu Francouzské socialistické lidskoprávní organizace. Kuratorium mezinárodní ligy pro lidská práva v západním Berlíně vyznamenalo Güntera Wallraffa medailí Carla-von-Ossietyzky. Byl vyzdvihnut Wallraffův odvážný politický boj za práva občanů a rozum proti praktikám průmyslu.²⁵⁴

3.3 Hranice investigativní žurnalistiky

Zaměřila jsem se na to, jaké byly na základě Wallraffovy tvorby hranice novinářské práce a investigativní žurnalistiky. Nejprve jsem zmínila vznik Německé tiskové rady a vytvoření německého žurnalistického kodexu, následně jsem shrnula jeho obsah a detailněji jsem se věnovala směrnici 4.1, která byla klíčová pro zveřejňování získaných informací. Na konci této podkapitoly jsem psala o rozsudku Spolkového ústavního soudu *Wallraff I.*, který se zabýval rozsahem svobody získávání informací. Osvětlnila jsem, jaké existovaly normy. Přiblížila jsem čtenáři, z čeho byl Wallraff obviněn a jaké etické a právní hranice svými díly porušil či změnil.

Žurnalistická odpovědnost je regulována tiskovým právem, Německou tiskovou radou a novinářským kodexem.²⁵⁵ Tiskové právo je obsaženo v několika zákonech, a to v zemských tiskových zákonech, rozhlasových státních smlouvách, zemských mediálních zákonech a státní smlouvě o mediálních službách. Důležitý je ale také zejména Základní zákon, občanský zákoník, trestní zákoník a zákon o autorských právech v umění.²⁵⁶

V roce 1956 vznikla Německá tisková rada se sídlem v Bonnu. Má za vzor britskou *British Press Council* a skládá se ze Spolkového svazu německých nakladatelů novin, Svazu německých vydavatelů, Německého svazu novinářů a Německé unie novinářek a novinářů.²⁵⁷ Mezi její úkoly patří vystupování za svobodu tisku, ochrana reputace německého tisku, odstraňování nesprávností tisku, zasazování se o volný přístup ke zdrojům informací, vytváření publicistických zásad a směrnic pro redakční práci (novinářský kodex), zabývání se stížnostmi týkajícími se redakčních publikací

²⁵⁴ Wahrheit, 2. 12. 1984, *Ossietyzky-Preis für Wallraff*

²⁵⁵ Wolfram Schrag, *Medienlandschaft Deutschland* (München: Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, 2006), 327-328.

²⁵⁶ *Ibid.*, 328.

²⁵⁷ *Ibid.*, 343.

a žurnalistickým chováním na základě novinářského kodexu, je kontaktním místem pro čtenáře, žurnalisty a nakladatele.²⁵⁸

V roce 1973 byla stanovena pravidla pro férovou žurnalistiku a vytvořen německý žurnalistický kodex. Kodex je rozdělen do kategorií týkajících se lidské důstojnosti, osobnostních práv, důvěryhodnosti médií, žurnalistického řemesla a dodržování zákonů. V šestnácti bodech obsahuje normy, podle kterých se musí novináři řídit a dodržovat je. Při jejich porušení může rada uvalit sankce, od diskrétního upozornění po veřejnou důtku.²⁵⁹

V preambuli je novinářský kodex označen jako konkretizace pracovní etiky tisku. Tato etika požaduje zachování reputace tisku a stavění se za svobodu tisku. Novinářský kodex se zaměřuje na všechny osoby působící v oblasti tisku, na nakladatele, vydavatele a žurnalisty. Kodex však není srovnatelný se zákonem, je pouze právně nezávazným doporučením, pohybuje se tedy v pracovně-etickém prostoru.²⁶⁰ Zajišťuje závazné a akceptované novinářské měřítko. Jedná se o minimální standard, za který by novináři neměli a nesmí zajít.²⁶¹ Dá se tak říci, že je na každém novináři, aby si stanovil, kde jsou meze etiky a toho, co může. I dle Wallraffových výpovědí u soudu lze říci, že byl přesvědčen o tom, že jednal v souladu s kodexem a neporušoval tyto vlastní etické hranice.

Kodex neobsahuje žádné pevně stanovené podmínky a může být na základě okolností upraven, což může být zároveň nevýhodou. Ne vše, co není dovoleno, se nachází v kodexu, a proto může docházet k různým interpretacím. Novinářský kodex tedy může sloužit jako návod, klíčový je ale při rozhodování Základní zákon a tiskové právo.²⁶²

Wallraff svými díly nejen vzbuzoval diskuzi ve společnosti a odhaloval do té doby neveřejné informace. Měl vliv i na vnímání těchto kodexů, zákonů a toho, co je a co není etické. Koncem sedmdesátých let byla vydána kniha Güntera Wallraffa *Der Aufmacher*, ve které Wallraff popisoval, jak pod falešnou identitou působil jako zaměstnanec bulvárního deníku *Bild*. Tím vyvolal bouřlivou diskuzi nejen uvnitř společnosti, ale i uvnitř samotné tiskové rady. Wallraff prolomil redakční tajemství, což

²⁵⁸ Schirmer, „Die Titelseiten-Aufmacher der Bild-Zeitung im Wandel: eine Inhaltsanalyse unter Berücksichtigung von Merkmalen journalistischer Qualität“, 74.

²⁵⁹ Ibid.

²⁶⁰ Heimann, „Der Pressekodex im Spannungsfeld zwischen Medienrecht und Medienethik“, 64.

²⁶¹ Henning Noske, *Journalismus: Was man wissen und können muss: ein Lese- und Lernbuch* (Essen: Klartext, 2012), 40-41.

²⁶² Schrag, „Medienlandschaft Deutschland“, 344.

odsuzovali zástupci nakladatelů. Novináři byli na druhé straně pobouřeni praktikami deníku. Po vydání této knihy udělila tisková rada celkem sedm stížností. Šest z nich bylo namířeno proti redaktorům deníku *Bild* a jedna proti Wallraffovi. Wallraff byl potrestán za nepřípustné odborné vyhledávání informací kvůli směrnici 4.1.²⁶³

Směrnice 4.1 umožňuje utajené získávání informací v případech, kdy se získají důležité informace zvláštního veřejného zájmu, které by jinak nebyly přístupné.²⁶⁴ Podle německé tiskové rady Wallraff porušil tuto směrnici pouze v případě knihy a filmu *Der Aufmacher*. Pouze v tomto případě byl pokárán za utajené pátrání. Při zveřejnění *Ganz unten* nebyla tato stížnost opakována.

Důležité bylo také rozhodnutí Spolkového ústavního soudu *Wallraff I.* z roku 1984, které se týkalo zveřejnění informací získaných podvodem z důvěrné sféry redakce deníku *Bild*. Spolkový ústavní soud se zabýval otázkou vztahu mezi svobodou tisku a svobodným získáváním informací a názorů.²⁶⁵ Spolkový ústavní soud nejprve uvedl, že rozsah svobody tisku zahrnoval také důvěrnost redakční práce. Oblasti ochrany základních práv, které si nárokoval Wallraff, však zůstaly neotevřené. Soud nakonec uznal kolizní vztah řízení a částečně jej řešil určením rozsahu svobody získávání informací, zčásti zvážením dotčených základních práv.²⁶⁶

Lze tedy říci, že Wallraffovy metody byly ospravedlněny tím, že pomohly odhalit důležité nesrovnalosti ve společnosti. To lze vidět na rozsudcích v soudních řízeních proti Wallraffovi a potvrzuje to také fakt, že Wallraff byl Německou tiskovou radou pokárán pouze jednou. Wallraffova zkoumaná díla lze tedy v tomto ohledu označit za etická a odpovídající německému právnímu systému.

²⁶³ Bärbel Röben, *Medienethik und die „Anderen“: Multiperspektivität als neue Schlüsselkompetenz* (Wiesbaden: Springer VS, 2013), 48.

²⁶⁴ „Der Pressekodex“, Presserat, https://www.presserat.de/pressekodex/pressekodex#panel-ziffer_4_grenzen_der_recherche (staženo 29. 7. 2019).

²⁶⁵ Leonardo Martins, *Die Grundrechtskollision: Grundrechtskonkretisierung am Beispiel des § 41 Abs. 1 BDSG* (2001), 119.

²⁶⁶ *Ibid.*, 119.

Závěr

Název práce „Role investigativní žurnalistiky v demokratické společnosti“ odkazuje na žurnalistiku jako na čtvrtou moc ve státě, která zajišťuje kontrolu nad dodržováním demokratických svobod ve smyslu svobody slova a přístupu k informacím. Motiv čtvrté moci a dodržování svobody slova se prolíná celou prací a je spojen i s oběma díly. Společně s žurnalistikou jsem se blíže zajímala o investigativní žurnalistiku. V návaznosti na ni jsem se zaměřila na dvě díla Güntera Wallraffa, která jsou silně spojena s touto tematikou. Sám Wallraff je považován za průkopníka investigativní žurnalistiky v Německu. Jeho činnost přispěla proměně investigativní žurnalistiky i jejího vnímání. Důležitost děl dokazuje i fakt, že měla reálný dopad na společnost a zasadila se o zlepšení kritizovaných podmínek.

Reportáž *Informationen aus dem Hinterland* vznikla v době protestů proti koncernu Springer. V šedesátých a sedmdesátých letech byl deník *Bild* nepřitelem levicově orientovaného intelektuálního prostředí, což bylo jedním z důvodů, proč se stal cílem pro kritiku žurnalistiky. Měl zároveň velký vliv na veřejné mínění, neboť byl nejčtenějším deníkem. I proto se tomuto deníku Wallraff věnoval ve své reportáži. Ta měla být vysílána Západoněmeckým rozhlasem, Wallraffova metoda ale byla kontroverzní, ve společnosti měla kladné i záporné ohlasy. Proto byla před jejím plánovaným vysíláním stažena. Na to zareagoval redakční výbor hesenského rozhlasu vydáním rezoluce a podpisem jej podpořilo mnoho dalších významných osob. Některá další média považovala stažení filmu za nepřijatelnou cenzuru a omezení svobody slova. Z tohoto důvodu v únoru 1977 nakonec správní rada WDR vysílání schválila. Poté, co Wallraff zveřejnil tyto informace, propukla proti němu novinová kampaň koncernu Springer, který se snažil Wallraffa očernit. Axel Springer Wallraffa zažaloval a soudní proces dospěl až ke Spolkovému ústavnímu soudu. V případě reportáže *Informationen aus dem Hinterland* Nejvyšší spolkový soud v Karlsruhe nerozhodoval o tom, jestli jsou informace v reportáži pravdivé či nikoliv, šlo pouze o použitou metodu jejich získání, tedy vkradení se do redakce a narušení důvěry. Wallraff v tomto sporu vyhrál, nakladatelství Axel Springer se však dále s Wallraffem soudilo, v roce 1984 spor došel až ke Spolkovému ústavnímu soudu. Šlo o to, zda bylo možné zveřejnit zápis redakční konference a manuskript, který upravoval šéf redakce. V tomto případě Spolkový ústavní soud rozhodl, že byla upřednostněna ochrana redakce. Důležitým výsledkem této reportáže bylo, že je dnes metoda rešerše za použití skryté kamery

v Německu právně uznaná, pokud vede k odhalení nesprávností. Reportáž byla úspěšná, neboť přispěla k prohloubení dodržování svobody slova a při jejím stažení se za ni postavili zástupci kultury i médií, což vypovídá o její důležitosti.

V době osmdesátých let přišla do tehdejší Spolkové republiky nová vlna tureckých pracovníků. Na tuto situaci reagovalo Wallraffovo další důležité dílo *Ganz unten*. V něm Wallraff ukázal jejich pracovní podmínky a nejistotu, ve které žili. Přínosem díla bylo, že zajistilo praktické změny pro zahraniční pracovníky, a to například zrušení příliš dlouhých směn či zajištění dlouhodobého pracovního poměru. Film *Ganz unten* se měl vysílat v roce 1986 na televizní stanici ARD, k tomu však nedošlo. Se spuštěním filmu byly opět problémy. To se však v obou případech týkalo pouze německého území, v zahraničí byl film vysílán ještě tentýž rok, kdy vznikl. Stažení filmu bylo kritizováno novináři i politiky, protože toto rozhodnutí omezilo svobodu vyjádření v tehdejší Spolkové republice. Rozhlasová, televizní a filmová unie a Německá žurnalistická unie požadovaly, aby ARD vysílala film v původním termínu. Zákaz vysílání považovali za zásah do žurnalistické nezávislosti. Film byl nakonec poprvé celoněmecky vysílán o dva roky později na kolínském kanálu 4, RTL plus.

Günter Wallraff byl a stále je kontroverzní postavou německé společnosti, což dokazovaly debaty okolo jeho děl a jeho minulosti. Ve své práci byl limitovaný tím, že fundamentálně kritizoval systém tehdejší Spolkové republiky. Přesto nebyl ve svých názorech tak extrémní, neboť se trefil do mainstreamového smýšlení společnosti, která byla ovlivněná kontextem dobových událostí. Jeho novátorská metoda a velká témata, která byla ve společnosti přítomná, v tomto případě nakladatelství Springer a zahraniční pracovníci, zajistily úspěch jeho děl. Obě reportáže byly problematické pro přijetí veřejností, neboť byly natočeny skrytou kamerou bez souhlasu filmovaných osob, což bylo podle některých neetické. Odhalily však přestupky a vedly ke zlepšení podmínek demokratické společnosti. Z pohledu investigativní žurnalistiky byla díla důležitá tím, že se díky nim staly nové metody výzkumu legitimními, a to použití skryté kamery a změna identity ve prospěch veřejného zájmu společnosti.

Summary

The title of the thesis “The role of investigative journalism in a democratic society” refers to journalism as a fourth power in the state, which ensures control over respect for democratic freedoms in terms of freedom of speech and access to information. The motive of the fourth power and respect for the freedom of speech is intertwined with the whole work and is connected with both works. Together with journalism, I was interested in investigative journalism. Subsequently, I focused on two works by Günter Wallraff, which are strongly connected with this topic. Wallraff himself is considered a pioneer of investigative journalism in Germany. His work contributed to the transformation of investigative journalism and its perception. The importance of the works is also evidenced by the fact that it had a real impact on society and was committed to improving the criticized conditions.

The reportage *Informationen aus dem Hinterland* was created during protests against the Springer concern. In the 1960s and 1970s, journal *Bild* was an enemy of a left-wing intellectual environment, which was one of the reasons he became a target for criticism of journalism. At the same time, it had a great influence on public opinion, as it was the most widely read newspaper. This is one of the reasons why Wallraff devoted his reportage to this topic. It was to be broadcast by West German Radio, but the Wallraff method was controversial, it had positive and negative responses in the society. Therefore, it was withdrawn before its scheduled broadcast. The editorial committee of Hessen radio responded to this by issuing a resolution and was signed by many important persons. Some other media considered the withdrawal of the film as unacceptable censorship and a restriction on freedom of speech. For this reason, in February 1977, the WGR Management Board finally approved the broadcast. After Wallraff published this information, a Springer concern campaign broke out against him, trying to defame Wallraff. Axel Springer sued Wallraff and the lawsuit reached the Federal Constitutional Court. In the case of the reportage *Informationen aus dem Hinterland*, the Supreme Federal Court in Karlsruhe did not decide whether the information in the reportage was true or not, it was only the method used to obtain it, which means in this case sneaking into the editorial office and undermining confidence. Wallraff won the case, but Axel Springer continued to prosecute Wallraff, and in 1984 it reached the Federal Constitutional Court. The question was whether it was possible to publish the record of the editorial conference and the manuscript that was edited by the

head of the editorial office. In this case, the Federal Constitutional Court ruled that protection of the editorial office was given priority. An important result of this reportage was that nowadays, the search method using a hidden camera in Germany is legally recognized if it leads to the detection of misstatements. The report was successful because it contributed to deepening respect for freedom of expression and by its withdrawal, it was supported by representatives of culture and the media, which indicates its importance.

During the 1980s a new wave of Turkish workers came to the former Federal Republic. Wallraff's other important work, *Ganz unten*, responded to this situation. In it Wallraff showed their working conditions and the uncertainty in which they lived. The benefit of the work was that it brought practical changes for foreign workers, such as the abolition of too long shifts or securing long-term employment. *Ganz unten* was to be broadcast in 1986 on the television station ARD, however, this did not happen. The withdrawal of the film was criticized by journalists and politicians because this decision restricted the freedom of expression in the Federal Republic. The Radio, Television and Film Union and the German Journalism Union demanded that the ARD should broadcast the film in the original term. They considered the ban on broadcasting as an interference with journalistic independence. The film was finally broadcasted in the whole Germany for the first time two years later on Cologne program 4, RTL plus.

Günter Wallraff was and still is a controversial figure in German society, as evidenced by the debates around his works and his past. He was limited in his work by fundamentally criticizing the former Federal Republic's system. Nevertheless, he was not so extreme in his opinions, as he hit the mainstream thinking of society, which was influenced by the context of contemporary events. His innovative method and the great themes that were present in the society, in this case publishing house Springer and foreign workers, ensured the success of his works. Both reports were problematic for public acceptance because they were filmed with a hidden camera without the consent of the filmed persons, which was according to some unethical. They have, however, discovered violations and led to an improvement in the conditions of a democratic society. From the point of view of investigative journalism, the works were important in making new research methods legitimate, namely using a hidden camera and changing identity for the benefit of the public interest of the society.

Prameny a literatura: Primární zdroje

Jörg Gfrörer, *Günter Wallraff: Ganz unten*. KAOS Film- und Videoteam GmbH (Köln)/Pirat-Film (Köln)/Radio Bremen (RB), 1985.

Günter Wallraff, *Ganz unten* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1985).

Jörg Gfrörer, *Informationen aus dem Hinterland. Günter Wallraff – Der Mann, der bei Bild Hans Esser war*, WDR, 1977.

Günter Wallraff, *Der Aufmacher: der Mann, der bei Bild Hans Esser war* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 1977).

Frankfurter Rundschau, 18. 3. 1986, *Wie als Dokumentarist ans Publikum kommen? Jörg Gfrörer : Ein Gespräch mit dem Regisseur von „Günter Wallraff – Ganz unten“*

Süddeutsche Zeitung, 20. 2. 1992, *Die gemeinsame Nenner mit der DDR: Antifaschismus. Ein Gespräch mit dem Autor Günter Wallraff über seine Verbindungen zum Osten*

Frankfurter Allgemeine, 12. 11. 1992, *Kein „Einfluß-Agent“. Günter Wallraff ist entlastet*

Süddeutsche Zeitung, 19. 11. 1987, *Wallraff äußert sich zu Gremliza*

Die Welt, 14. 10. 1987, *Kann er denn schreiben? – Die Affäre Wallraff. Streit auf dem Strich*

Berliner Stimme, 22. 10. 1977, *Gute Kondition war Bedingung. Riesiges Angebot auf der Mannheimer Film-Woche – Sonderpreis für Wallraffs Bild-Zeitungs-Coup*

Mannheimer Morgen, 17. 10. 1977, *Festival-Sieger wurden Rußland und Portugal. „Wallraff“-Filmreport erhielt Fernsehpreis. Demonstrative Auszeichnung für nicht gesendete TV-Reportage*

Frankfurter Allgemeine, 17. 10. 1977, *Mannheimer Filmpreise. Ungesendetes wird gepriesen*

Mannheimer Morgen, 13. 10. 1977, *Bisher acht Sondervorführungen: Noch eine Wettbewerbs-Chance für Wallraff-Film?*

Rhein-Neckar Zeitung, 13. 10. 1977, *Filmwochen-Splitter*

Neues Deutschland, 20. 7. 1991, *Ich finde, der Traum fängt erst richtig an*

Volksblatt, Berlin, 20. 2. 1986, *Bilder über 110 Stunden. Film „Ganz unten“ hat heute Premiere in Berlin*

Die Tageszeitung, 21. 3. 1986, *Die Anti-Wallraff-Kampagne zeigt Wirkung*

Süddeutsche Zeitung, 2. 4. 1986, *Proteste wegen Absetzung des Wallraff-Films. RFFU und dju sprechen von „fadenscheiniger Begründung“*

Schweriner Volkszeitung, Schwerin, 2. 12. 1986, *Der Mann, der zwei Jahre in der BRD als Türke lebte. „Jetzt versuchen sie, mich mit Prozessen in die Knie zu zwingen“*

Sächsische Zeitung, Dresden, 26. 11. 1986, *Film „Ganz unten“ in der Akademie gezeigt*

Norddeutsche Zeitung, Schwerin, 27. 11. 1986, *Ganz unten, der Gipfel. Günter Wallraff in Leipzig*

Süddeutsche Zeitung, München, 21. 2. 1986, *Das Phantastische der Wirklichkeit. Zu Günter Wallraffs Film „Ganz unten“*

Vorwärts, Bonn, 8. 3. 1986, *„Was wir brauchen ist: Geduld und Parteilichkeit“. Über die Arbeit eines Dokumentarfilmers*

Frankfurter Allgemeine, 5. 3. 1986, *Wie aus zweiter Hand. Zu Günter Wallraffs „Ganz unten“ als Film*

Frankfurter Rundschau, 18. 3. 1986, *Wie als Dokumentarist ans Publikum kommen? Jörg Gfrörer : Ein Gespräch mit dem Regisseur von „Günter Wallraff – Ganz unten“*

Wahrheit, 21. 2. 1986, *Heute mittag beim Filmfest, heute abend im Kino. „Ganz unten“ – Wallraff als Türke in einem Dokumentarfilm*

Frankfurter Allgemeine, 10. 1. 1986, *Günter Wallraff. Gibt Plagiat zu*

Der Tagesspiegel, Berlin, 28. 6. 1986, *„Ganz unten“: Filmmaterial beschlagnahmt*

Frankfurter Allgemeine, 30. 6. 1986, *„Ganz unten“. Filmjournalisten protestieren*

Die Tageszeitung, 4. 6. 1987, *Wallraff muß Strafe nicht zahlen*

Freiheit, 26. 11. 1986, *Der Wallraff-Film entlarvt die Ausbeutungspraktiken der BRD. Autor und Reggisseur stellten sich der Diskussion*

Wahrheit, 2. 12. 1984, *Ossietsky-Preis für Wallraff*

Sekundární zdroje

Frank Berger, *Thyssen gegen Wallraff oder: Bericht über den Versuche einen Autor durch Prozesse und Rufmord zum Schweigen zu bringen: (Chronik einer politischen Affäre)* (Göttingen: Steidl, 1988).

Hans Bessermann, *Der Fall Günter Wallraff*, (Mainz: Hase & Koehler, 1979).

Reinhard Dithmar, *Günter Wallraffs Industriereportagen*, (Kronberg: Scriptor Verlag, 1973).

Wolfgang Donsbach, *Legitimationsprobleme des Journalismus* (Freiburg, München:

Verlag Karl Alber, 1982).

Julia Eichhoff, *Investigativer Journalismus aus verfassungsrechtlicher Sicht*, (Tübingen: Mohr Siebeck, 2010).

Norbert Frei, *1968: Jugendrevolte und globaler Protest* (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2008).

William C. Gaines, *Investigative Journalism. Proven Strategies for Reporting the Story* (Washington: CQ Press, 2008).

Michael Geisler, *Die literarische Reportage in Deutschland: Möglichkeiten und Grenzen eines operativen Genres*, (Königstein im Taunus: Scriptor Verlag, 1982).

Manfred Görtemaker, *Kleine Geschichte der Bundesrepublik Deutschland* (München: Bundeszentrale für politische Bildung, 2003).

Hektor Haarkötter und Jörg-Uwe Nieland, *Nachrichten und Aufklärung: Medien- und Journalismuskritik heute: 20 Jahre Initiative Nachrichtenaufklärung* (Wiesbaden: Springer VS, 2018).

Ulla Hahn und Michael Töteberg, *Günter Wallraff*, (München: Beck, 1979).

Michael Haller, *Praktischer Journalismus. Recherchieren* (Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft, 2004).

Felix Heimann, *Der Pressekodex im Spannungsfeld zwischen Medienrecht und Medienethik* (Frankfurt am Main: Lang, 2009).

Dirk Hoerder, *Geschichte der deutschen Migration. Vom Mittelalter bis heute* (München: Verlag C.H.Beck, 2010).

Francois Jost, *Realita/fikce – říše klamu* (Akademie múzických umění v Praze: Praha, 2006).

Jonathan Kahana, *The documentary film reader. History, theory, criticism* (New York:

Oxford University Press, 2016).

Jindra Karasová, *Tvůrci dokumentárního filmu* (Praha: Filmový ústav, 1965).

Jens Kastner, „1968 und die Auseinandersetzung mit dem Nationalsozialismus“, *Forschungsjournal Soziale Bewegungen*, vol. 21, Heft 3 (Stuttgart: Lucius & Lucius, 2008).

Barbara Köpplová a Jan Jiráček, *Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace* (Praha: Portál, 2003).

Barbora Köpplová a Ladislav Köppl, *Dějiny světové žurnalistiky. Celý svět je v novinách* (Novinář: Brno, 1989).

Wilfried Kriese, *Auf den Spuren von Günter Wallraff: wanted Günter Wallraff; Reportage*. (Rottenburg am Neckar: Mauer-Verl. Kriese, 2007).

Brooke Kroeger, *Undercover Reporting. The Truth About Deception* (Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 2012).

Dietrich Leder, „Schauwerte der Wirklichkeit“, *Film-Dienst*, 55, 21 (Okt 8, 2002):7, <https://proquest.libguides.com/fiaf> (staženo 26. 7. 2019).

Christian Linder, *In Sachen Wallraff: Berichte, Analysen, Meinungen und Dokumente* (Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1977).

Gilles Lipovetsky, *Soumrak povinnosti. Bezbolestná etika nových demokratických časů* (Prostor, 2011).

Julia Lossau, Tim Freytag und Roland Lippuner, *Schlüsselbegriffe der Kultur- und Sozialgeographie* (Stuttgart: Verlag Eugen Ulmer, 2014).

Niklas Luhmann, *Realita masmédií* (Praha: Academia, 2014).

Leonardo Martins, *Die Grundrechtskollision: Grundrechtskonkretisierung am Beispiel des § 41 Abs. 1 BDSG* (2001).

Herbert McClosky and John Zaller, *The American Ethos: Public Attitudes toward Capitalism and Democracy* (Cambridge: MA, 1984).

Denis McQuail, *Žurnalistika a společnost* (Nakladatelství Karolinum: Praha, 2016).

Heinz Klaus Mertes, *Ali. Phänomene um einen Bestseller* (München: Herbig, 1986).

Martina Minzberg, *BILD-Zeitung und Persönlichkeitsschutz: vor Gericht und Presserat: eine Bestandsaufnahme mit neuen Fällen aus den 90er Jahren* (Baden-Baden: Nomos-Verlag-Gesellschaft, 1999).

Hanno Möbius' *Arbeiterliteratur in der BRD: eine Analyse von Industriereportagen und Reportageromanen: Max von der Grün, Christian Geissler, Günter Wallraff* (Köln: Pahl-Rugenstein, 1970).

Jill Nelmes, *Introduction to film studies* (London, New York: Routledge, 2007).

Bill Nichols, *Úvod do dokumentárního filmu* (Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2010).

Henning Noske, *Journalismus: Was man wissen und können muss: ein Lese- und Lernbuch* (Essen: Klartext, 2012).

Jochen Oltmer, *Migration vom 19. bis zum 21. Jahrhundert* (Berlin/Boston: Walter der Gruyter GmbH, 2016).

Barbora Osvaldová a Jan Halada, *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace* (Praha: Libri, 2007).

Miroslav Petrušek, *Velký sociologický slovník* (Praha: Karolinum, 1996), svazek 1.

Miroslav Petrušek, *Velký sociologický slovník* (Praha: Karolinum, 1996), svazek 2.

Heribert Prantl, „Zensur in Deutschland? Die Gegengeschichte zur demokratischen Kommunikationsfreiheit“ in Wolfgang R. Langenbacher, *Die Kommunikationsfreiheit der Gesellschaft. Die demokratischen Funktionen eines Grundrechts* (Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2003).

Manfred Redelfs, „Recherche mit Hindernissen: Investigativer Journalismus in Deutschland und den USA“ in Wolfgang R. Langenbacher, *Die Kommunikationsfreiheit*

der Gesellschaft. Die demokratischen Funktionen eines Grundrechts (Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2003).

Bodo Rollka, *Die Reise ins Souterrain: Notizen zur Strategie des aufklärerischen Erfolgs: Eugène Sues „Geheimnisse von Paris“ und Günter Wallraffs „Ganz unten“* (Berlin: Das Arsenal, 1987).

Bärbel Röben, *Medienethik und die „Anderen“: Multiperspektivität als neue Schlüsselkompetenz* (Wiesbaden: Springer VS, 2013).

Karen Sanders, *Ethics & Journalism* (London: Sage, 2003).

Robert Schändlinger, *Dokumentarfilm und Sozialwissenschaften. Der filmdokumentarische Blick als sozialwissenschaftlicher Empirietyp* (Stuttgart: 1994).

Stefan Schirmer, *Die Titelseiten-Aufmacher der Bild-Zeitung im Wandel: eine Inhaltsanalyse unter Berücksichtigung von Merkmalen journalistischer Qualität* (München: Fischer, 2001).

Hans Joachim Schlegel, *Podvratná kamera* (Praha: Malá Skála, 2003).

Wolfram Schrag, *Medienlandschaft Deutschland* (München: Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, 2006).

Christiane Schulzki-Haddouti, *Bürgerrechte im Netz* (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2003).

David Spark, *Investigative Reporting. A study in technique* (Oxford: Focal Press, 1999).

Niko Switek, Politik in Fernsehserien. Analysen und Fallstudien zu House of cards, Borgen & Co., in Manfred Mai, *Filme zwischen künstlerischer Freiheit und politischer Erkenntnis. Zum Realitätsgehalt fiktionaler Medien*, (Bielefeld: Transcript Verlag, 2018), 83, https://www.jstor.org/stable/j.ctv6zdbsg.6?seq=1#metadata_info_tab_contents (staženo 8. 3. 2019).

John B. Thompson, *Média a modernita* (Praha: Karolinum, 2004).

Kristin Thompsonová a David Bordwell, *Dějiny filmu. Přehled světové kinematografie*

(Praha: Akademie múzických umění v Praze / Nakladatelství Lidové noviny, 2007).

G. Wallraff, *Das Bild-Handbuch bis zum Bildausfall* (Hamburg: Konkret-Literatur-Verlag, 1981).

Siegfried Weischenberg, Hans J. Kleinsteuber a Bernhard Pörksen, *Handbuch Journalismus und Medien* (Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft, 2005).

Internetové zdroje

„Wallraff: „Ich verlange einen Tintentest““, Spiegel online, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13525107.html> (staženo 15. 8. 2019).

„Ganz unten: Mit einer Dokumentation der Folgen“, Amazon.de, <https://www.amazon.de/Ganz-unten-einer-Dokumentation-Folgen/dp/3462019244> (staženo 15. 8. 2019).

„Etický kodex“, Syndikát novinářů ČR, z.s., <https://syndikat-novinaru-cr-z-s.webnode.cz/etika/kodex/> (staženo 29. 11. 2019).

„Günter Wallraff“, Günter Wallraff Homepage, <https://www.guenter-wallraff.com> (staženo 9. 7. 2019).

Jan Motal, „Žurnalistika a lidská práva“, medialnietika.cz, 2. 6. 2016, <http://www.medialnietika.cz/ctvrta-moc/> (staženo 22. 8. 2019).

„Profildetails“, Universität Witten/Herdecke, <https://www.uni-wh.de/detailseiten/kontakte/dirk-baecker-2459/f0/> (staženo 20. 6. 2019).

„Gesetz über die Presse vom 7. Mai 1874“, Lebendiges Museum Online, <https://www.dhm.de/lemo/bestand/objekt/gesetz-ueber-die-pressefreiheit-1874.html> (staženo 3. 7. 2019).

„Die Initiative Nachrichtenaufklärung e.V.“, Initiative Nachrichtenaufklärung, <http://www.derblindefleck.de/> (staženo 5. 7. 2019).

„Gesetz zur Regelung des Zugangs zu Informationen des Bundes (Informationsfreiheitsgesetz – IFG)“, Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz, https://www.gesetze-im-internet.de/ifg/__1.html (staženo 5. 7. 2019).

Erstes Fernsehurteil des Bundesverfassungsgerichts“, [intern.ard.de, http://web.ard.de/ard-chronik/index/6222?year=1961&month=2](http://web.ard.de/ard-chronik/index/6222?year=1961&month=2) (staženo 8. 7. 2019).

„Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland“, Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz, <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (staženo 20. 7. 2019).

„Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland“, Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz, <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (staženo 20. 7. 2019).

„Všeobecná deklaráce lidských práv“, United Nations, 2015, https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/12/UDHR_2015_11x11_CZ2.pdf (staženo 20. 7. 2019).

„Evropská úmluva o ochraně lidských práv“, Evropský soud pro lidská práva, 2010, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf (staženo 21. 7. 2019).

„Hatte Günter Wallraff in der DDR Kontakte zur Stasi?“, Hannoversche Allgemeine <https://www.haz.de/Nachrichten/Panorama/Uebersicht/Hatte-Guenter-Wallraff-in-der-DDR-Kontakte-zur-Stasi> (staženo 11. 9. 2019).

„Aus der schönen neuen Welt“, Kiepenheuer & Witsch, <https://www.kiwi-verlag.de/buch/guenter-wallraff-aus-der-schoenen-neuen-welt-9783462043150> (staženo 15. 9. 2019).

„Ein Mann will gehasst werden“, Süddeutsche Zeitung, <https://www.sueddeutsche.de/kultur/guenter-wallraff-schwarz-auf-weiss-ein-mann-will-gehasst-werden-1.129914> (staženo 15. 9. 2019).

„Team Wallraff – Reporter Undercover – Informationen zur Reportage“, TVNOW, <https://www.tvnow.de/shows/team-wallraff-reporter-undercover-2384> (staženo 15. 9. 2019).

„2014 Beste Reportage: Team Wallraff – Reporter undercover“, Der deutsche Fernsehpreis 2020, <https://www.deutscherfernsehpreis.de/verleihung/nominierungsdetails/2014-beste-reportage-team-wallraff/> (staženo 15. 9. 2019).

„Studentenbewegung“, Bundeszentrale für politische Bildung, <http://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/das-junge-politik-lexikon/161667/studentenbewegung> (staženo 03. 12. 2019).

„Debatte um Linksterrorismus. „Ein offenes Schüren von Hysterie““, tagesschau.de, <https://www.tagesschau.de/inland/anschlaegeinterview100.html> (staženo 3. 12. 2019).

„Geteiltes Deutschland: Krisenmanagement. Linksterrorismus: Rote Armee Fraktion“, Lebendiges Museum Online, <https://www.hdg.de/lemo/kapitel/geteiltes-deutschland-krisenmanagement/linksterrorismus-rote-armee-fraktion.html> (staženo 3. 12. 2019).

„Die Wechselwirkung von Terrorismus und innerer Sicherheit in der Bundesrepublik Deutschland der 70er Jahre : Juristische, politische und gesellschaftliche Rezeption des Terrorismus der Roten Armee Fraktion und der staatlichen Terrorismusbekämpfung“, Eberhard Karls Universität Tübingen, <https://publikationen.uni-tuebingen.de/xmlui/handle/10900/46223> (staženo 3. 12. 2019).

„Die RAF und die Medien“, Bundeszentrale für politische Bildung, <http://www.bpb.de/geschichte/deutsche-geschichte/geschichte-der-raf/49235/raf-und-die-medien?p=all> (staženo 3. 12. 2019).

„Die Rolle des Ali“, Deutschlandfunk, https://www.deutschlandfunk.de/die-rolle-des-ali.871.de.html?dram:article_id=127129 (staženo 25. 7. 2019).

„Ganz unten“, Deutsche Film- und Medienbewertung. FBW, https://www.fbw-filmbewertung.com/film/ganz_unten (staženo 25. 7. 2019).

„Als ich ein Türke war“, Katalog der deutschen Nationalbibliothek, <https://portal.dnb.de/opac.htm?method=showFullRecord¤tResultId=%22124554806%22%26any¤tPosition=10> (staženo 27. 7. 2019).

„Dieses Buch ist wie ein Fluch für mich“, Der Spiegel, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-13524434.html> (staženo 25. 7. 2019).

„Der Pressekodex“, Presserat, https://www.presserat.de/pressekodex/pressekodex#panel-ziffer_4___grenzen_der_recherche (staženo 29. 7. 2019).

Přilohy:

Wallraffova bibliografie

- *Wir brauchen dich. Als Arbeiter in deutschen Industriebetrieben.* Rütten und Loenig, München 1966.
- *Vorläufiger Lebenslauf nach Akten und Selbstaussagen des Stefan Paul Zahl,* Berlin 1968.
- *Meskalin - Ein Selbstversuch. Mit Original-Offsetlithographien von Jens Jensen.* Peter Paul Zahl, Berlin 1968.
- *Nachspiele, Szenische Dokumentation.* Edition Voltaire, Frankfurt/M . 1968.
- *13 unerwünschte Reportagen.* Kiepenheuer & Witsch, Köln 1969.
- *Hängt den D. auf! Ein nicht gesendetes Fernsehspiel.* In: Blätter für deutsche und internationale Politik, Heft 10, S. 1110-1120, 1969.
- *Taschenbuch: Industriereportagen. Als Arbeiter in deutschen Großbetrieben.* Rowohlt, Reinbek 1970.
- *Von einem, der auszog und das Fürchten lernte. Bericht, Umfrage, Aktion. Aus der unterschlagenen Wirklichkeit.* Weismann, München 1970.
- *Neue Reportagen, Untersuchungen und Lehrbeispiele.* Kiepenheuer & Witsch, Köln 1972.
- *Ihr da oben, wir da unten. Zusammen mit Bemt Engelmann.* Kiepenheuer & Witsch, Köln 1973.
- *Was wollt ihr denn, ihr lebt ja noch. Chronik einer Industrieansiedlung.* Zusammen mit Jens Hagen. Rowohlt, Reinbek 1974.
- *Psychiatrie - Die gequälte Seele von Günter Wallraff über Goddelau und danach,* Taschenbuch: Rowohlt, Reinbek 1975.
- *Wie hätten wir's denn gerne? Untemehmenstrategen proben den Klassenkampf.* Zusammen mit Bernd Kuhlmann. Peter Hammer, Wuppertal 1975.
- *Unser Faschismus nebenan. Griechenland gestern - ein Lehrstück für morgen.* Zusammen mit Eckart Spoo. Kiepenheuer & Witsch, Köln 1975.
- *Wie hätten wir's denn gerne? Untemehmenstrategen proben den Klassenkampf.* Zusammen mit Bernd Kuhlmann. Peter Hammer, Wuppertal 1975.
- *Die Reportagen.* Kiepenheuer & Witsch, Köln 1976.

- *Aufdeckung einer Verschwörung. Die Spinola-Aktion.* Zusammen mit Hella Schlumberger. Kiepenheuer & Witsch, Köln 1976.
- *Berichte zur Gesinnungslage der Nation/Berichte zur Gesinnungslage des Staatsschutzes.* Zusammen mit Heinrich Böll. Rowohlt, Reinbek 1977.
- *Der Aufmacher. Der Mann, der bei "Bild" Hans Esser war.* Kiepenheuer & Witsch, Köln 1977.
- *Zeugen der Anklage. Die "Bild"-beschreibung wird fortgesetzt.* Kiepenheuer & Witsch, Köln 1979.
- *Das "Bild"-Handbuch. Das Bild-Handbuch bis zum Bildausfall.* Konkret-Literatur Verlag, Hamburg 1981.
- *Die unheimliche Republik. Politische Verfolgung in der Bundesrepublik.* Zusammen mit Heinrich Hannover. VSA-Verlag, Hamburg 1982.
- *Nicaragua von innen.* (Mit Beiträgen weiterer Autoren.) Konkret-Literatur Verlag, Hamburg 1983.
- *Mein Lesebuch.* Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt/M 1984.
- *Bericht vom Mittelpunkt der Welt. Die Reportagen* (Band enthält: "13 unerwünschte Reportagen" und unveröffentlichte Arbeiten aus den Jahren 1967-77.) Kiepenheuer & Witsch, Köln 1984.
- *Befehlsverweigerung. Die Bundeswehr- und Betriebsreportagen* (Band enthält: "Von einem der auszog und das Fürchten lemte" und "Neue Reportagen, Untersuchungen und Lehrbeispiele".) Kiepenheuer & Witsch, Köln 1984.
- *Enthüllungen. Recherchen, Reportagen und Reden vor Gericht.* Mit einem Nachwort von Oskar Negt. Zweitausendeins, Frankfurt/M . 1985.
- *Ganz unten.* Kiepenheuer & Witsch, Köln 1985.
- *Günter Wallraffs BILDerbuch.* Nachwort von Heinrich Böll. Steidl Verlag, Göttingen 1985.
- *Predigt von unten.* Steidl Verlag, Göttingen 1986.
- *Reportagen 1963-1974.* Mit Materialien und einem Nachwort des Autors. Kiepenheuer & Witsch, Köln 1987.
- *Vom Ende der Eiszeit und wie man Feuer macht.* Aufsätze, Kritiken, Reden. Mit einem Vorwort von Prof.Dr. Hans Mayer. Kiepenheuer & Witsch, Köln 1987.
- *Akteneinsicht.* Steidl Verlag, Göttingen 1987.

- *Und macht euch die Erde untertan. Eine Widerrede.* Steidl Verlag, Göttingen 1987.
- *Ganz unten. Mit einer Dokumentation der Folgen.* Kiepenheuer & Witsch, Köln 1988.
- *Wallraff war da. Ein Lesebuch von Günter Wallraff.* Steidl-Verlag, Göttingen 1989.
- Vorwort zu: Ted Conover, *VORHOF ZUR HÖLLE - Undercover in Sing Sing*, Rowohlt, Reinbek 2001
- *Ich - der andere. Reportagen aus vier Jahrzehnten.* Kiepenheuer & Witsch, Köln 2002.
- *Aus der schönen neuen Welt, Reportagen aus einem reichen, armen Land* Kiepenheuer & Witsch, Köln 2009.²⁶⁷

Wallraffova filmografie

- *Flucht vor den Heimen – Aussagen und Selbstdarstellungen*, 1971 (režie a scénář).
- *Ermittlungen gegen Unbekannt*, 1974 (scénář).
- *Steckbrief eines Unerwünschten*, 1975, (scénář).
- *Informationen aus dem Hinterland*, 1977, (dokumentace k rešerším hannoverské redakce deníku *Bild*), (scénář knihy, herec).
- *Unter deutschen Dächern*, 1979 (spoluautor scénáře).
- *Knoblauch, Kölsch und Edelweiß*, 1981, (dokumentace k Wallraffově obytné čtvrti Köln-Ehrenfeld).
- *Die nackten Füße Nicaraguas*, 1983, (scénář).
- *Is' was, Kanzler*, 1984 (spoluautor dialogů).
- Jörg Gfrörer, Günter Wallraff: *Ganz unten*. KAOS Film- und Videoteam GmbH (Köln)/Pirat-Film (Köln)/Radio Bremen (RB), 1985, (scénář knihy, herec).
- *The Man Inside – Tödliche Nachrichten*, 1990, (scénář).
- Günter Wallraff, *Schwarz auf Weiß*. Captator Film GmbH, 2009, (scénář, herec).
- *Team Wallraff deckt auf*, televizní řada od roku 2014, RTL.²⁶⁸

²⁶⁷ „Günter Wallraff. Bibliographie“, Günter Wallraff, <https://www.guenter-wallraff.com/bibliographie.html> (staženo 12. 7. 2019).

²⁶⁸ „Günter Wallraff“, International Movie Database, <https://www.imdb.com/name/nm0909356/> (staženo 12. 7. 2019).

Wallraffova získaná ocenění

- 1979 Literární cena Gerrit-Engelke města Hannover
- 1983 Monismanienpreis göteborgského národa a univerzity Uppsala
- 1984 Medaile Carla von Ossietzky
- 1985 Literární cena za lidská práva (Francie) společně s Jamesem Baldwinem
- 1987 Britská cena akademie filmového a televizního umění (British Academy Award / of Film and Television Art)
- 1987 Francouzská mediální cena Prix Jean d'Arcy za film "Ganz unten"
- 2010 Martinipreis SPD Jižní Falci
- 2010 Literární cena Gerty-Spies
- 2010 Siebenpfeiffer-Preis nadace Siebenpfeiffer
- 2011 Gold World Medal newyorského festivalu v kategorii investigativní reportáž za film »Schwarz auf Weiss«
- 2011 Anti-Mobbing-Award
- 2013 Cena Augusta Bebela nadace Augusta Bebela, za životní dílo
- 2014 Německá televizní cena v kategorii nejlepší reportáž »Team Wallraff - Reporter undercover«
- 2015 Silver Rose Award evropské sítě organizací občanské společnosti Solidar
- 2016 Čestná cena německé televizní ceny za životní dílo, udělena 13. ledna 2016²⁶⁹

²⁶⁹ „Günter Wallraff. Biographie“, Günter Wallraff, <https://www.guenter-wallraff.com/biographie.html> (staženo 13. 7. 2019).